

WODC

1 | 25

Justitiële verkenningen

Trauma en de strafrechtsketen

verschijnt 4 maal per jaar • jaargang 51 • maart

JV

Boom | Ook digitaal via [boomportaal.nl](https://www.boomportaal.nl)

1 | 25

Justitiële verkenningen

Trauma en de strafrechtsketen

Versijnt 4 maal per jaar • jaargang 51 • maart

Boom

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Datacentrum

Justitiële verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum van het ministerie van Justitie en Veiligheid en Boom Juridisch.

Redactie

prof. dr. W. Bernasco
R. Bleumink MA
prof. mr. dr. M.M. Boone
M. van der Meer MSc
dr. J. van Onna
dr. B. van der Vecht
dr. S. Zebregs

Redactiesecretariaat

drs. A.T.H. van der Schee
e-mail jv@boom.nl

Redactieadres

Ministerie van Justitie en Veiligheid,
WODC
Redactie Justitiële verkenningen
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

WODC-documentatie

Voor inlichtingen: Infodesk WODC,
e-mail: wodc-informatiedesk@wodc.nl,
internet: www.wodc.nl

Abonnementen

Justitiële verkenningen verschijnt vier keer per jaar. In digitale vorm is het tijdschrift beschikbaar op de website van het WODC, zie www.wodc.nl/publicaties/justitiele-verkenningen, en op www.boomportaal.nl.
Wilt u een abonnement afsluiten? Kijk op www.boom.nl/juridisch/tijdschriften voor meer informatie. Heeft u vragen? Neem dan contact op via klantenservice@boom.nl of via telefoonnummer 088-0301000.

Uitgever

Boom Juridisch
www.boom.nl/juridisch
Retouradres: postbus 15970, 1001 NL Amsterdam

Ontwerp

Tappan, Den Haag

Coverfoto

© Freepik.com

Voor zover het maken van verveelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet of de reprorechtregeling van Stichting Reprorecht dient daarvoor een billijke vergoeding te worden voldaan aan Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het verveelvoudigen en openbaar maken van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave als toelichting bij het onderwijs, bijvoorbeeld in een (digitale) leeromgeving of een reader (art. 16 Auteurswet), dient een regeling te worden getroffen met Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichtinguvo.nl).

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de Minister van Justitie en Veiligheid weergeeft.

Inhoud

Inleiding	5
<i>Maarten Kunst</i> Hard nodig: trauma-geïnformeerd werken in de strafrechtsketen	11
<i>Tine Molendijk en Marjan Helmich</i> Daderschap en morele verwonding binnen het huidige strafrechtstelsel	33
<i>Pauline Aarten, Iva Bicanic, Marijke Brouwer en Carlo Contino</i> Van de keukentafel naar de rechtbank. Het voorkomen van secundaire victimisatie en hertraumatisering bij slachtoffers van seksueel geweld in de strafrechtsketen	45
<i>Ariane Hendriks en Marscha Mansvelt</i> Trauma-geïnformeerd werken in huishoudelijk-geweldzaken: het begint met de erkenning van het geweld	61
<i>Janne van Doorn en Joyce Schot</i> De rol van traumagerelateerde emoties in juridische beslissingen	77
Summaries	96

Inleiding

In dit themanummer van *Justitiële verkenningen* staat het onderwerp 'trauma-geïnformeerd' werken in de strafrechtspleging centraal. Kenmerkend voor deze manier van werken is dat professionals rekening houden met de mogelijkheid dat de mensen aan wie zij diensten verlenen traumatische ervaringen in hun leven hebben meegemaakt, bijvoorbeeld door te letten op gedragingen die duiden op een posttraumatische stressstoornis (PTSS) en hun bejegening daarop af te stemmen (Substance Abuse and Mental Health Services Administration 2014). Met name in de Angelsaksische landen heeft deze manier van werken de afgelopen jaren een grote vlucht genomen, waaronder binnen de strafrechtspleging (zie bijv. McLachlan 2024).

Ook in Nederland wordt in steeds meer sectoren trauma-geïnformeerd gewerkt. Onderzoek naar de prevalentie van psychotrauma geeft daar ook aanleiding toe: naar schatting heeft ongeveer 80% van alle Nederlanders in zijn of haar leven een potentieel traumatische gebeurtenis meegemaakt (De Vries & Olff 2009). Zo'n gebeurtenis kan desastreuze gevolgen hebben voor de verdere levensloop, zeker als deze in de jeugd plaatsvindt, wanneer de emotionele en cognitieve ontwikkeling nog niet voltooid zijn. Zo weten we uit onderzoek dat slachtofferschap van geweld de kans op slechtere schoolprestaties verhoogt en blijvende gevolgen voor de kansen op de arbeidsmarkt kan hebben (Macmillan 2001). De gedachte hierachter is dat traumatische gebeurtenissen kunnen leiden tot negatieve gedachtepatronen, zoals weinig vertrouwen hebben in zichzelf en anderen en de wereld om zich heen als onveilig beschouwen. Zulke gedachtepatronen gaan vaak gepaard met psychische klachten en stoornissen en kunnen op termijn tot hevige ontregelingen in sociaal functioneren veroorzaken (vgl. Janoff-Bulman 1992). Tijdig aandacht hebben voor trauma kan dit soort gevolgen voorkomen.

Anders dan in Angelsaksische landen heeft trauma-geïnformeerd werken nog geen voet aan de grond gekregen in de Nederlandse strafrechtsketen. Dit is opmerkelijk, omdat het strafrecht vaak te maken heeft met mensen die nog dagelijks de gevolgen ervaren van traumatische gebeurtenissen waarvan zij het slachtoffer zijn geworden. Hierbij gaat het in de eerste plaats om de slachtoffers en nabestaanden van de strafbare feiten die voorwerp van strafrechtelijk onderzoek zijn. Uit onderzoek weten we dat velen van hen kampen met een PTSS of een

andere aandoening die interfereert met hun dagelijks functioneren. Een recente overzichtsstudie heeft bijvoorbeeld uitgerekend dat de prevalentie van PTSS onder vrouwelijke slachtoffers van seksueel geweld een maand na het geweld maar liefst 75% bedraagt. Een jaar na het geweld is het percentage PTSS'ers aanzienlijk gedaald, maar bedraagt het nog altijd meer dan 40% (Dworkin e.a. 2023). Maar zoals we weten uit criminologisch onderzoek zijn slachtoffer- en daderschap geen elkaar uitsluitende categorieën; veel slachtoffers zijn ook dader en veel daders zijn ook slachtoffer (zie bijv. Berg & Schreck 2022). Voor het strafrecht is het daarom belangrijk om niet alleen aandacht te hebben voor mogelijke traumatisering bij slachtoffers en nabestaanden, maar ook alert te zijn op traumatisering onder verdachten en veroordeelden. Dit blijkt ook uit onderzoek naar traumatisering onder daders; hieruit is onder andere bekend dat veel delinquenten in hun jeugd traumatische gebeurtenissen hebben meegemaakt (zie bijv. Zelechowski 2016). Wanneer zulke gebeurtenissen niet of niet adequaat worden verwerkt, bijvoorbeeld door het uitblijven van effectieve behandeling, kunnen zij leiden tot een verstoorde persoonlijkheidsontwikkeling en jongeren vatbaar maken voor crimineel gedrag (zie bijv. Moreira e.a. 2022). Volgens de Amerikaanse criminoloog Lonnie Athens vormen onverwerkte trauma's zelfs een betere of preciezere verklaring voor delinquent gedrag dan de verklaringen die conventionele criminologische theorieën hiervoor bieden. Op basis van tientallen interviews met gedetineerden concludeerde Athens dat criminelen in hun jonge jaren vaak chronisch zijn blootgesteld aan traumatische gebeurtenissen. Hierdoor doorlopen zij een proces van 'violentization', waarbij zij van slachtoffer en/of getuige van geweld en daaruit voortvloeiende traumatisering langzaam gevoelloos worden voor het leed dat hierdoor wordt veroorzaakt, en tegelijkertijd leren dat zij door geweldpleging macht en controle over anderen kunnen verkrijgen zonder geremd te worden door empathische gevoelens. Via dit proces kunnen normale en geweldloze jongeren veranderen in psychopaten (Athens 1992). Voorts kan ook het plegen van strafbare feiten tot traumatisering leiden (zie bijv. Badenes-Ribera e.a. 2021). Ten slotte kunnen daders ook door de aan hen opgelegde straf getraumatiseerd raken. We weten bijvoorbeeld dat veel gedetineerden getraumatiseerd raken door gebeurtenissen die zij tijdens het uitzitten van hun gevangenisstraf meemaken (zie bijv. Piper & Berle 2019). Daarnaast ervaren sommigen van hen ook de detentie zelf als een traumatische

gebeurtenis (Norton 2023). In beide gevallen kan traumatisering in de weg staan aan een succesvolle re-integratie in de samenleving (vgl. Gueta e.a. 2022).

In dit themanummer gaan we dieper in op de relevantie die traumatisering onder slachtoffers en nabestaanden en onder verdachten en daders heeft voor de Nederlandse strafrechtspleging. *Maarten Kunst* legt in zijn bijdrage nader uit wat trauma-geïnformeerd werken precies is en waarom het nodig is dat de organisaties die deel uitmaken van de strafrechtsketen deze manier van werken adopteren. Aan de hand van eerder onderzoek en bestaande praktijken laat hij zien hoe deze benadering kan bijdragen aan verbeteringen in de (Nederlandse) strafrechtspraktijk.

Vervolgens gaan we dieper in op de specifieke impact van trauma en traumatisering binnen het strafrechtstelsel, en overwegen we tegelijkertijd alternatieve benaderingen. *Tine Molendijk en Marjan Helmich* onderzoeken de morele aspecten van detentie voor daders. Zij vragen zich af: wat gebeurt er met het morele kompas van een dader in detentie, en met welke implicaties? Door de lens van 'morele verwonding' analyseren zij hoe traumagerelateerde emoties bij daders, zoals schuld en schaamte, juist een cruciale rol kunnen spelen in herstel. Zij stellen dat de huidige strafrechtelijke benadering vaak onvoldoende ruimte biedt voor het verwerken van deze emoties, wat kan leiden tot verdere schade en verminderde mogelijkheden tot rehabilitatie. Zij illustreren dit aan de hand van vrouwen die veroordeeld zijn voor infanticide en in een penitentiair psychiatrisch centrum verblijven.

Waar de vorige bijdrage de dader centraal stelt, richt het artikel van *Pauline Aarten, Iva Bicanic, Marijke Brouwer en Carlo Contino* zich op slachtoffers, specifiek slachtoffers van seksueel geweld. Zij benadrukken hoe het strafrechtstelsel met zijn nadruk op bewijsvoering en juridische procedures secundaire victimisatie en hertraumatisering in de hand kan werken. Dit kan de bereidheid van slachtoffers om aangifte te doen en deel te nemen aan het juridische proces ernstig ondermijnen. De auteurs bepleiten daarom een trauma-geïnformeerde aanpak, die niet alleen het welzijn van slachtoffers beschermt, maar ook de effectiviteit van strafvervolgning en maatschappelijke normstelling versterkt.

Naast slachtoffers van seksueel geweld zijn ook slachtoffers van huiselijk geweld vaak extra kwetsbaar binnen het strafrechtstelsel. *Ariane*

Hendriks en Marscha Mansvelt laten in hun bijdrage zien hoe het strafrechtelijke en familierechtelijke systeem regelmatig tekortschiet in de aanpak van huiselijk geweld. Aan de hand van een casus laten zij zien hoe secundaire victimisatie kan ontstaan door een gebrek aan erkenning van het trauma van huiselijk-geweldslachtoffers en hun kinderen. Zij pleiten voor een integrale, trauma-geïnformeerde benadering in zowel het strafrecht als het familierecht, zodat slachtoffers beter worden beschermd en hun herstel centraal komt te staan.

Janne van Doorn en Joyce Schot bespreken tot slot hoe traumagerelateerde emoties van slachtoffers, verdachten en professionals invloed kunnen hebben op juridische oordeels- en besluitvorming. Een discussie over de wenselijkheid hiervan is van belang, omdat er binnen het strafrechtssysteem nog steeds veel stereotiepe opvattingen bestaan over gepaste en oprechte emoties. Bovendien is er vaak weinig aandacht voor emotieregulatie en emotionele intelligentie bij juridische professionals, terwijl deze vaardigheden juist kunnen bijdragen aan een beter begrip van de eigen emoties, de emoties van anderen en een meer doordachte, trauma-geïnformeerde besluitvorming. Zowel juridische professionals, slachtoffers als verdachten zijn gebaat bij een rechtssysteem dat rekening houdt met emoties.

Deze reeks bijdragen laat zien dat trauma-geïnformeerde strafrechtspiegeling niet enkel een idealistisch streven is, maar een noodzakelijke ontwikkeling om de legitimiteit en effectiviteit van het strafrecht te verbeteren. Door de rol van trauma zowel te erkennen als er actief rekening mee te houden in beleid en praktijk, kunnen we bouwen aan een strafrechtssysteem dat niet alleen straft, maar ook herstelt.

Maarten Kunst
Tine Molendijk
Janne van Doorn *

* Prof. dr. mr. M.J.J. Kunst is hoogleraar criminologie aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden. Dr. T. Molendijk is antropoloog en universitair hoofdocent aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie en verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Dr. J. van Doorn is universitair docent aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden.

Literatuur

Athens 1992

L.A. Athens, *The creation of dangerous violent criminals*, Urbana/Chicago: University of Illinois Press 1992.

Badenes-Ribera e.a. 2021

L. Badenes-Ribera, C. Molla-Esparza, C. Longobardi, J. Sánchez-Meca e.a., 'Homicide as a source of posttraumatic stress? A meta-analysis of the prevalence of posttraumatic stress disorder after committing homicide', *Journal of Traumatic Stress* (34) 2021, afl. 2, p. 345-356.

Berg & Schreck 2022

M.T. Berg & C.J. Schreck, 'The meaning of the victim-offender overlap for criminological theory and crime prevention policy', *Annual Review of Criminology* (5) 2022, afl. 1, p. 277-297.

Dworkin e.a. 2023

E.R. Dworkin, A.E. Jaffe, M. Bedard-Gilligan & S. Fitzpatrick, 'PTSD in the year following sexual assault: A meta-analysis of prospective studies', *Trauma, Violence, & Abuse* (24) 2023, afl. 2, p. 497-514.

Gueta e.a. 2022

K. Gueta, G. Chen & N. Ronel, 'Trauma-oriented recovery framework with offenders: A necessary missing link in offenders' rehabilitation', *Aggression and Violent Behavior* (63) 2022.

Janoff-Bulman 1992

R. Janoff-Bulman, *Shattered assumptions. Towards a new psychology of trauma*, New York: Macmillan/The Free Press 1992.

Macmillan 2001

R. Macmillan, 'Violence and the life course: The consequences of victimization for personal and social development', *Annual Review of Sociology* (27) 2001, afl. 1, p. 1-22.

McLachlan 2024

K.J. McLachlan, *Trauma-informed criminal justice: Towards a more compassionate criminal justice system*, Cham, Zwitserland: Palgrave Macmillan 2024.

Moreira e.a. 2022

D. Moreira, D.S. Moreira, F. Barbosa, V. Sousa-Gomes e.a., 'Childhood traumatic experiences and psychopathy: A comprehensive review', *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* (14) 2022, afl. 8, p. 1281-1287.

Norton 2023

M. Norton, *Prison as trauma: The role of oppression in predicting PTSD resulting from the pains of imprisonment* (diss. Akron, VS), 2023.

Piper & Berle 2019

A. Piper & D. Berle, 'The association between trauma experienced during incarceration and PTSD outcomes: A systematic review and meta-analysis', *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* (30) 2019, afl. 5, p. 854-875.

Substance Abuse and Mental Health Services Administration 2014

Substance Abuse and Mental Health Services Administration, *SAMHSA's concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach*, 2014, <https://library.samhsa.gov/sites/default/files/sma14-4884.pdf>.

De Vries & Olf 2009

G.J. de Vries & M. Olf, 'The lifetime prevalence of traumatic events and posttraumatic stress disorder in the Netherlands', *Journal of Traumatic Stress* (22) 2009, afl. 4, p. 259-267.

Zelechowski 2016

A.D. Zelechowski, 'Trauma, adverse experience, and offending', in: K. Heilbrun, D. DeMatteo & N.E.S. Goldstein (red.), *APA handbook of psychology and juvenile justice*, Washington, DC: American Psychological Association 2016, p. 325-342.

Hard nodig: trauma-geïnfomeerd werken in de strafrechtsheten

*Maarten Kunst**

'The requirements of legal proceedings seem almost perfectly designed to aggravate the symptoms of posttraumatic stress.' (Herman 2023)

Het strafrecht is de afgelopen decennia in toenemende mate in het teken van slachtoffers komen te staan. Dit hangt in belangrijke mate samen met de uitbreiding van hun procespositie: zij hebben tal van rechten toegekend gekregen die hen in staat stellen om aan dit proces deel te nemen, zoals het recht om op de terechtzitting een verklaring af te leggen (Bosma & Groenhuisen 2023). Aan de introductie van deze rechten ligt een belangrijke veronderstelling ten grondslag, namelijk dat criminaliteit grote psychische gevolgen voor het slachtoffer heeft (Kunst 2021a). In de literatuur, maar ook in de media en beleidsstukken worden deze gevolgen vaak beschreven in termen van 'trauma' of 'traumatisering'. Wetgeving die beoogt de positie van slachtoffers in het strafproces te verbeteren heeft dan ook vaak (mede) tot doel de voortzetting of verergering van het door het misdrijf veroorzaakte trauma te voorkomen, of slachtoffers te helpen dit trauma te verwerken (Kunst 2015). Ondanks deze goede bedoelingen ervaren veel slachtoffers het strafproces nog steeds als zeer stresserend en soms zelfs als bron van 'hertraumatisering', dat wil zeggen een tijdelijke of blijvende toename van door het misdrijf veroorzaakte psychische klachten (Orth & Maercker 2004).

Voor de medewerkers van de strafrechtsheten heeft de uitbreiding van de procespositie van slachtoffers grote gevolgen gehad: zij worden veel vaker dan voorheen geconfronteerd met het leed dat slachtoffers door het misdrijf is aangedaan, maar beschikken vaak niet over de vaardigheden om op een empathische en respectvolle wijze met slachtoffers om te gaan en zelf niet geraakt te worden door de ingrijpende persoonlijke verhalen die slachtoffers hun vertellen (zie bijv. Kort 2020).

* Prof. dr. mr. M.J.J. Kunst is hoogleraar criminologie aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden.

Zoals ik hieronder zal laten zien, lopen zij hierdoor het risico ook zelf getraumatiseerd te raken en zich in de uitoefening van hun werk door het leed van slachtoffers te laten beïnvloeden. Het is opmerkelijk dat hier in wetgeving, beleid en de praktijk nauwelijks aandacht voor is. Opvallend is voorts dat de opkomst van het slachtoffer in het strafproces niet gepaard is gegaan met meer aandacht voor het slachtoffer-schap van de dader.¹ De dader wordt nog steeds primair beschouwd als degene die het kwaad heeft berokkend. Of eerdere slachtofferervaringen wellicht hebben bijgedragen aan het plegen van het strafbare feit, heeft in het strafrecht weinig betekenis, en dat hij gebukt kan gaan onder hetgeen hij heeft aangericht, lijkt evenmin van groot belang te zijn. Alleen in de bepaling van de strafzwaarte kan direct of indirect met deze mogelijkheden rekening worden gehouden (Kunst 2011). Deze geringe aandacht voor het trauma van de dader strookt niet met wat we weten uit wetenschappelijk onderzoek: zoals ik zal laten zien, is hieruit genoegzaam bekend dat veel daders in het verleden zelf het slachtoffer van criminaliteit en andere traumatische ervaringen zijn geworden en dat het misdrijf ook op hen een enorme impact kan hebben. Traumatisering bij de dader is daarom ook relevant voor beslissingen over schuld en toerekenbaarheid (vgl. Kunst 2024). Gelet op het voorgaande is het van groot belang dat de strafrechtsketen meer oog heeft voor mogelijke traumatisering onder slachtoffers, daders en haar eigen medewerkers (vgl. Keels 2024). Dit kan zij realiseren door ‘trauma-geïnformeerd’ te gaan werken. In het vervolg van deze bijdrage leg ik uit wat onder deze manier van werken verstaan moet worden, waarom het hard nodig is dat de Nederlandse strafrechtsketen deze manier van werken adopteert, en wat hiervoor gedaan moet worden.

Een korte toelichting op het concept ‘trauma-geïnformeerd werken’

Het concept ‘trauma-geïnformeerd werken’ is afkomstig uit de Amerikaanse geestelijke gezondheidszorg. In 2014 heeft de Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA) – het Ameri-

1 Ten behoeve van de leesbaarheid heb ik ervoor gekozen zo veel mogelijk de term ‘dader(s)’ te gebruiken in plaats van ‘dader(s) en/of verdachte(n)’. Ik hanteer hierop één uitzondering: wanneer uit de tekst volgt dat nog geen sprake is van een veroordeling, gebruik ik de term ‘verdachte(n)’.

kaanse ministerie voor middelenmisbruik en geestelijke gezondheidszorg – een notitie geschreven waarin wordt beschreven wat deze manier van werken inhoudt. De notitie begint met een definitie van de term ‘trauma’. De SAMHSA definieert deze term als ‘een gebeurtenis, een reeks van gebeurtenissen of omstandigheden die door een individu als fysiek of emotioneel schadelijk of levensbedreigend worden ervaren en die langdurige effecten op diens functioneren en mentale, fysieke, sociale, emotionele of spirituele welzijn hebben’ (SAMHSA 2014, p. 7). Er moet dus een onderscheid worden gemaakt tussen drie facetten van trauma, namelijk (1) de gebeurtenis(sen) of omstandigheden waaraan het individu wordt blootgesteld, (2) de manier waarop deze gebeurtenis(sen) of omstandigheden door hem of haar worden ervaren, en (3) de gevolgen die hij of zij hiervan ondervindt. De SAMHSA spreekt in dit verband van de ‘3 e’s’: (1) ‘events’, (2) ‘experiences’ en (3) ‘effects’ (SAMHSA 2014).

De SAMHSA omschrijft het begrip trauma aanzienlijk breder dan de definitie die het *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM) geeft van de posttraumatische stressstoornis (PTSS). Van een dergelijke stoornis is volgens DSM sprake wanneer iemand is blootgesteld aan een feitelijke of dreigende dood, een ernstige verwonding of seksueel geweld, en dit heeft geleid tot herbelevingen, vermijdingsgedrag, negatieve veranderingen in cognities en stemming en veranderingen in prikkelbaarheid en reactiviteit (American Psychiatric Association 2022). De PTSS-criteria vallen binnen de SAMHSA-omschrijving van de term trauma, maar ook andere typen gebeurtenissen en gevolgen kunnen eronder vallen (SAMHSA 2014).

Trauma-geïnformeerd werken is een manier van probleemgericht werken die is geïnspireerd door wetenschappelijke studies die rondom de eeuwwisseling werden verricht naar de prevalentie en impact van traumatische ervaringen; uit deze studies bleek dat veel mensen gedurende hun leven te maken krijgen met traumatische gebeurtenissen en daar blijvende gevolgen van ondervinden (Harris & Fallot 2001a, 2001b). Organisaties die trauma-geïnformeerd werken proberen deze gevolgen te beteugelen en doen er alles aan om te voorkomen dat hun dienstverlening leidt tot hertraumatisering of andere ongewenste uitkomsten. Een voorbeeld van zo’n andere ongewenste uitkomst in de context van het strafproces is het recidiveren van een dader door het achterwege blijven van behandeling voor een jeugdtrauma dat ten grondslag ligt aan zijn delictgedrag. Om dit soort uitkomsten te voor-

komen, moeten medewerkers van organisaties die trauma-geïnformeerd willen werken (1) kennis hebben van de verschillende facetten van trauma, (2) in staat zijn om signalen en symptomen van traumatisering te herkennen, (3) de uitoefening van hun werk afstemmen op de behoeften die voortvloeien uit het trauma, en (4) aandacht hebben voor de omstandigheden waaronder het trauma heeft plaatsgevonden (SAMHSA 2014). Voorkomen moet worden dat de reactie op het trauma door de getraumatiseerde persoon wordt ervaren als een voortzetting van deze omstandigheden. De SAMHSA duidt deze vereisten aan als de '4 r'en van trauma-geïnformeerd werken': (1) 'realize', (2) 'recognize', (3) 'respond' en (4) 'resist re-traumatization' (SAMHSA 2014).

De 4 r'en vormen de uitgangspunten van trauma-geïnformeerd werken. De manier waarop deze uitgangspunten moeten worden vormgegeven, is afhankelijk van de context waarin deze werkwijze geïmplementeerd wordt. Zo zullen binnen de gezondheidszorg of het onderwijs hele andere maatregelen nodig zijn dan binnen de strafrechtsketen. Volgens de SAMHSA kunnen daarom geen concrete voorschriften worden gegeven met betrekking tot de manier waarop dit moeten gebeuren. Zij geeft wel een opsomming van de domeinen waarbinnen het treffen van maatregelen moet worden overwogen: (1) bestuur en leiderschap, (2) beleid, (3) fysieke omgeving, (4) betrokkenheid van ervaringsdeskundigen, (5) samenwerking met ketenpartijen, (6) screening en hulpverlening, (7) training en opleiding, (8) monitoring, (9) financiën en (10) evaluatie (SAMHSA 2014). In tabel 1 worden de verschillende domeinen nader toegelicht en worden per domein voorbeelden van mogelijke maatregelen gegeven (vgl. Branson e.a. 2017).

Tabel 1 **Domeinen van trauma-geïnformeerd werken: toelichting en voorbeeldmaatregelen**

Domein	Toelichting	Voorbeeldmaatregel
1. Bestuur en leiderschap	Het management van een organisatie onderschrijft het belang van trauma-geïnformeerd werken en draagt dit uit	Iemand aanstellen die verantwoordelijk is voor de (door)ontwikkeling, implementatie en uitvoer van trauma-geïnformeerd werken
2. Beleid	Trauma-geïnformeerd werken moet een onderdeel zijn van de organisatie	Het opstellen van een beleidsdocument dat invulling geeft aan deze organisatiemissie

Tabel 1 (Vervolg)

Domein	Toelichting	Voorbeeldmaatregel
3. Fysieke omgeving	Locaties van de organisatie moeten zodanig worden ingericht dat mensen zich er veilig voelen	Ramen plaatsen in ruimtes waar gesprekken worden gevoerd en deze ruimtes informeel inrichten
4. Betrokkenheid van ervaringsdeskundigen	Ervaringsdeskundigen worden betrokken bij de (door)ontwikkeling, implementatie en uitvoer van trauma-geïnfomeerd werken	Een ervaringsdeskundige vragen suggesties te geven bij het opstellen van een gespreksprotocol
5. Samenwerking met ketenpartijen	Ketenpartijen onderschrijven het belang van trauma-geïnfomeerd werken en weten wat dit inhoudt	Ketenpartijen uitnodigen voor een werkbezoek om het belang van trauma-geïnfomeerd werken onder de aandacht te brengen en uit te leggen wat deze manier van werken inhoudt
6. Screening en hulpverlening	De organisatie moet screenen op trauma en zo nodig passende hulp aanbieden of daarnaar doorverwijzen	Het ontwikkelen van een instrument waarmee traumagerelateerde psychische klachten in kaart kunnen worden gebracht en het opzetten van een doorverwijssysteem
7. Training en opleiding	Medewerkers van de organisatie moeten weten wat trauma-geïnfomeerd werken inhoudt en hoe ze deze werkwijze in de praktijk moeten toepassen	Het inkopen of zelf ontwikkelen van cursussen en trainingen op het gebied van trauma-geïnfomeerd werken
8. Monitoring	De organisatie moet waarborgen dat alle medewerkers trauma-geïnfomeerd werken	Het invoeren van supervisie- en/of intervisiegesprekken
9. Financiën	Voor de (door)ontwikkeling, implementatie en uitvoer van trauma-geïnfomeerd werken moeten voldoende financiële middelen beschikbaar zijn	Een vast percentage van de begroting reserveren voor de (door)ontwikkeling, implementatie of uitvoer van trauma-geïnfomeerd werken
10. Evaluatie	De organisatie moet nagaan in hoeverre trauma-geïnfomeerd werken hertraumatisering en andere ongewenste uitkomsten voorkomt	Het opstellen van indicatoren waarmee gemeten kan worden in welke mate de organisatie hertraumatisering en andere ongewenste uitkomsten voorkomt

Bij het treffen van maatregelen op de tien domeinen dienen volgens de SAMHSA (2014) – ongeacht de context waarbinnen deze worden getroffen – zes principes in acht te worden genomen:

1. de getraumatiseerde persoon een gevoel van veiligheid geven;
2. transparant zijn over wat men wel en niet voor hem of haar kan betekenen;
3. zijn of haar zorgen en gevoelens serieus nemen;
4. hem of haar zo veel mogelijk inspraak geven in de acties die ondernomen kunnen worden;
5. ondersteuning door 'peers' toestaan; en
6. aandacht hebben voor culturele, historische en genderspecifieke aspecten.

Afhankelijk van het domein waarbinnen een maatregel wordt getroffen, zullen deze principes meer of minder relevant zijn. Zo zal het eerste principe relevanter zijn voor het nemen van maatregelen binnen de domeinen 3 (fysieke omgeving), 6 (screening en hulpverlening), 7 (training en opleiding) en 8 (monitoring) dan bij het nemen van maatregelen binnen de andere domeinen.

De SAMHSA-principes van trauma-geïnformeerd werken zijn niet expliciet theoretisch en empirisch onderbouwd, maar sluiten in grote lijnen aan bij de theorie van *procedurele rechtvaardigheid* en het onderzoek dat hiernaar is gedaan (McKenna & Holtfreter 2021). Volgens deze theorie vinden mensen het belangrijk dat organisaties hen met respect en waardigheid behandelen, dat zij een stem hebben tijdens procedures die op hen betrekking hebben, en dat de beslissende autoriteit neutraal is. Dit laatste kan onder andere blijken uit transparantie in handelen (zie bijv. Tyler 2003). Al deze uitgangspunten maken ook onderdeel uit van de principes van trauma-geïnformeerd werken en zijn gevalideerd in empirisch onderzoek onder daders en slachtoffers (zie bijv. Ansems e.a. 2020; Wemmers e.a. 1995).

De afgelopen jaren heeft trauma-geïnformeerd werken in verschillende maatschappelijke sectoren een vlucht genomen. Met name op het gebied van de gezondheidszorg, maar ook in het onderwijs, de jeugdzorg en het maatschappelijk werk hebben steeds meer organisaties deze manier van werken geïmplementeerd (Levenson 2017; Reeves 2015; Thomas e.a. 2019; Zhang e.a. 2021). Het doorvoeren van trauma-geïnformeerd werken in de strafrechtsketen zal bepaald geen sinecure zijn en vraagt om rigoureuze hervormingen; de inrichting van het strafproces en de wijze waarop dit proces wordt uitgevoerd staan mijlenver af van de principes die in acht moeten worden genomen om

trauma-geïnformeerd te kunnen werken (McLachlan 2024).² Zoals uit het citaat boven deze bijdrage blijkt, bieden zij volgens de Amerikaanse hoogleraar psychiatrie Judith Herman zelfs een garantie voor verergering van het trauma (Herman 2023). Herman wijst er onder andere op dat strafrechtelijke procedures vaak dusdanig veel tijd in beslag nemen dat getraumatiseerde personen telkens worden onderbroken in hun herstelproces of daar überhaupt niet mee kunnen beginnen.

De noodzaak tot adoptie van trauma-geïnformeerd werken binnen de strafrechtsketen

De door Herman gesignaleerde traumaonvriendelijkheid van het strafproces vormt niet het belangrijkste argument om de adoptie van trauma-geïnformeerd werken in de strafrechtsketen te bepleiten. Hertraumatisering door een strafrechtelijke procedure kan immers alleen optreden wanneer er voorafgaande aan deze procedure al sprake was van traumatisering (vgl. Schock & Knaevelsrud 2013). Onderzoek suggereert dat dit vaak het geval is, zowel onder slachtoffers en daders als onder de medewerkers van de strafrechtsketen (Baranyi e.a. 2018; Regehr e.a. 2021; Shapland & Hall 2007).³ Voor elk van deze drie groepen zal ik laten zien welke oorzaken hieraan ten grondslag kunnen liggen en welke relevantie hun trauma's hebben voor het strafproces.

Traumatisering onder slachtoffers

Traumatisering onder slachtoffers kan verschillende oorzaken hebben. Allereerst kunnen zij getraumatiseerd zijn door het misdrijf waar de strafrechtelijke procedure betrekking op heeft. Afhankelijk van de aard en ernst van dit misdrijf is tussen de 10% en 90% van hen door het misdrijf getraumatiseerd (Koster e.a. 2014). Daarnaast komt het voor dat zij al vóór het misdrijf getraumatiseerd waren. Veel slachtoffers zijn namelijk al eerder het slachtoffer geweest van een of meer criminele of andere traumatiserende gebeurtenissen (zie bijv. O e.a.

² Vgl. de bijdrage van Hendriks en Mansvelt aan dit themanummer.

³ Familieleden en (rechts)hulpverleners laat ik hier buiten beschouwing. Zij zijn namelijk niet zelf partij in het strafproces. Dit neemt niet weg dat ook zij getraumatiseerd kunnen zijn en daarom baat zouden kunnen hebben bij een trauma-geïnformeerde strafrechtspleging (zie bijv. Iversen & Robertson 2021).

2017). Ten slotte kunnen slachtoffers getraumatiseerd zijn door gebeurtenissen die ná het misdrijf hebben plaatsgevonden.⁴ Het kan hierbij gaan om zowel gebeurtenissen die op zichzelf traumatiserend zijn als gebeurtenissen die een niet als traumatisch ervaren misdrijf alsnog traumatiserend maken (Kunst 2015). Bij dit laatste kan onder andere worden gedacht aan het tonen van foto's van overleden slachtoffers aan nabestaanden (vgl. Ellison & Munro 2017). Voorstelbaar is bijvoorbeeld dat zij van het zien van zulke foto's nachtmerries krijgen of dat zij plaatsen of objecten die op de foto's zichtbaar zijn, gaan vermijden.

Traumatisering onder slachtoffers is om meerdere redenen relevant voor het strafproces. In de eerste plaats is slachtoffertraumatisering relevant voor het bieden van bescherming tijdens en na afloop van het strafproces. Uit onderzoek is namelijk bekend dat slachtoffertraumatisering het risico op herhaling van slachtofferschap vergroot (zie bijv. Kunst & Winkel 2013).⁵ Getraumatiseerde slachtoffers hebben dus meer behoefte aan het treffen van beschermingsmaatregelen dan niet-getraumatiseerde slachtoffers. In de tweede plaats is slachtoffertraumatisering relevant voor het treffen van primaire preventiemaatregelen, omdat slachtoffertraumatisering een risicofactor vormt voor later daderschap (Spencer e.a. 2019). Behandeling van het trauma kan helpen dit te voorkomen. In de derde plaats is slachtoffertraumatisering relevant voor de keuze van slachtoffers om wel of niet actief aan het strafproces deel te nemen middels gebruikmaking van hun wettelijke rechten; onderzoek heeft uitgewezen dat getraumatiseerde slachtoffers vaker van deze rechten gebruikmaken dan niet-getraumatiseerde slachtoffers (Lens e.a. 2010, 2015; Nijborg e.a. 2024). In de vierde plaats is slachtoffertraumatisering relevant voor beslissingen over schuld en straf, want onderzoek heeft laten zien dat slachtoffers die zich geëmotioneerd uitlaten over het misdrijf een grotere kans hebben om geloofd te worden door medewerkers van politie en justitie dan slachtoffers die dat niet doen. Deze medewerkers denken dat het uiten van emoties past bij het hebben meegemaakt van een criminele gebeurtenis en de traumatisering die daarvan het gevolg kan zijn (Sleath & Bull 2017). Maar dit is een misvatting. Wanneer het slachtoffer door de cri-

4 Vgl. de bijdrage van Aarten en collega's over secundaire victimisatie en hertraumatisering.

5 Een verklaring hiervoor is dat bepaalde typen psychische klachten, zoals een verhoogde prikkelbaarheid en reactiviteit, slachtoffers extra kwetsbaar maken. Een slachtoffer dat bij het minste of geringste agressief reageert op vervelend gedrag van anderen, loopt het risico op een agressieve tegenreactie (Winkel & Kunst 2011).

minele gebeurtenis getraumatiseerd is, kan het emoties bewust onderdrukken om de pijn van de herinnering aan het misdrijf niet te hoeven voelen (vgl. Kunst 2024). Door het wel of niet uiten van emoties door slachtoffers toch als indicator van (on)geloofwaardigheid te beschouwen bestaat het risico dat hun verklaringen niet op waarde worden geschat. Het gevolg hiervan kan zijn dat verdachten ten onrechte worden veroordeeld en bestraft voor een misdrijf dat zij niet hebben begaan, dan wel dat zij ten onrechte worden vrijgesproken van een misdrijf dat zij wel hebben begaan en daardoor straf ontlopen. Onderzoek heeft namelijk uitgewezen dat de kans op veroordeling van de verdachte en oplegging van een (zwaardere) straf groter is bij emotionele dan bij niet-emotionele slachtofferverklaringen en vice versa (voor overzichten, zie Kunst 2021b; Kunst e.a. 2021).⁶

Traumatisering onder daders

Traumatisering onder daders kan dezelfde oorzaken hebben als onder slachtoffers. Wat met name vaak voorkomt is dat zij getraumatiseerd zijn door gebeurtenissen die vóór het misdrijf hebben plaatsgevonden (Ardino 2012). Onderzoek heeft bijvoorbeeld laten zien dat de kans dat daders die met justitie in aanraking komen traumatische gebeurtenissen in hun kindertijd hebben meegemaakt maar liefst twaalf keer zo groot is als voor mensen die niet met justitie in aanraking komen (Malvaso e.a. 2022). Daarnaast kunnen daders getraumatiseerd raken door het misdrijf dat zij zelf hebben gepleegd.⁷ Met name na misdrijven met een dodelijke afloop is de kans groot dat de dader hierdoor getraumatiseerd raakt. Dit geldt zowel voor opzet- als voor schulddelicten (Badenes-Ribera e.a. 2021; Soh e.a. 2023). Ten slotte kan ook onder daders traumatisering het gevolg zijn van gebeurtenissen die ná het misdrijf hebben plaatsgevonden. Zo weten we uit onderzoek dat bijna elke gedetineerde gedurende detentie ten minste één potentieel traumatische gebeurtenis meemaakt en vaak ook de detentie zelf als traumatiserend ervaart (Piper & Berle 2019). En na een lange periode van detentie kan de dader ook de terugkeer in de samenleving als traumatiserend ervaren (zie bijv. Liem & Kunst 2013).

6 Zie ook de bijdrage van Van Doorn en Schot aan dit themanummer.

7 Zie ook de bijdrage aan dit themanummer van Molendijk en Helmich over ouderschap en morele verwonding.

Ook traumatisering onder daders is om verschillende redenen relevant voor het strafproces. Traumatisering is allereerst relevant voor de beantwoording van de bewijsvraag. Verdachten leggen doorgaans tijdens verschillende fasen in het strafproces verklaringen af. Wanneer deze niet consistent zijn, wordt dit vaak beschouwd als een indicatie van ongeloofwaardigheid of onbetrouwbaarheid. Dit is niet terecht. Kenmerkend voor traumatisering is namelijk dat de gebeurtenis die hieraan ten grondslag ligt in kleine stukjes wordt opgeslagen in het geheugen (Ehlers & Clark 2000). Anders dan bij herinneringen aan alledaagse gebeurtenissen is er dus geen narratief van de gebeurtenis beschikbaar dat de verdachte uit het geheugen kan ophalen. Het gevolg hiervan is dat de verklaringen die de verdachte over de gebeurtenis aflegt gefragmenteerd zijn en op anderen tegenstrijdig kunnen overkomen (Kunst 2024). Wanneer deze tegenstrijdigheid de verdachte wordt tegengeworpen, loopt deze het risico ten onrechte veroordeeld te worden (vgl. Kunst 2021b). Voorts is traumatisering relevant voor de straftoemeting. Traumatisering is namelijk een risicofactor voor het plegen van criminaliteit. Het misdrijf waarvoor de verdachte terechtstaat kan daarom (mede) het gevolg zijn van psychische klachten die verband houden met traumatische ervaringen die hij of zij heeft meegemaakt. Dit is belangrijk voor de vraag of sprake is van de toepasselijkheid van schulduitsluitingsgronden als noodweereces en ontoerekenbaarheid of een omstandigheid die strafmatiging in de zin van artikel 9a van het Wetboek van Strafrecht rechtvaardigt en/of medebepalend is voor de straf en/of maatregel die wordt opgelegd (vgl. Kunst 2011; Stam & Ten Voorde 2009). Ten slotte is traumatisering onder daders relevant voor de tenuitvoerleggingsfase. Traumatisering kan namelijk de re-integratie na een vrijheidsbenemende straf of maatregel belemmeren en vormt een risico voor recidive (vgl. Gueta e.a. 2022; Pettus 2023).

Traumatisering onder medewerkers van de strafrechtshet

Traumatisering onder medewerkers van de strafrechtshet kan eveneens verschillende oorzaken hebben. In de eerste plaats kan de traumatisering het gevolg zijn van gebeurtenissen die zij in hun privéleven hebben meegemaakt. In de tweede plaats kan de traumatisering het gevolg zijn van gebeurtenissen die zij tijdens de uitoefening van hun werk hebben meegemaakt. Dit geldt in het bijzonder voor medewer-

kers van de politie en het gevangeniswezen: zij lopen onder andere het risico met geweld of bedreigingen geconfronteerd te worden. Voor sommige medewerkers kunnen dergelijke ervaringen traumatiserend zijn (zie bijv. Ellison & Jaegers 2022). In de derde plaats kan de traumatisering het gevolg zijn van de uitoefening van het werk zelf. Hierbij kunnen twee varianten worden onderscheiden. Wat regelmatig voorkomt is dat een medewerker 'secundair' getraumatiseerd wordt door ervaringen die anderen hebben meegemaakt. Dit betekent dat hij of zij het leed van deze anderen zelf gaat ervaren (Figley 1995). Met name medewerkers die regelmatig direct contact hebben met slachtoffers en verdachten lopen een verhoogd risico op deze vorm van traumatisering (voor overzichtsstudies, zie Frost & Scott 2022; Ko & Memon 2022; Lonergan e.a. 2016). Daarnaast bestaan er aanwijzingen dat medewerkers van de strafrechtsketen getraumatiseerd kunnen raken door de ingrijpende beslissingen die zij moeten nemen. Denk bijvoorbeeld aan situaties waarin een politieagent moet besluiten wel of niet gericht op een verdachte te schieten (zie bijv. Komarovskaya e.a. 2011).

Traumatisering onder medewerkers van de strafrechtsketen is relevant voor het strafproces, omdat deze kan interfereren met het uitvoeren van hun werkzaamheden. Zo leidt het ziekteverzuim dat hiervan het gevolg is tot grotere werkdruk onder hun collega's en dus tot een verdere verstopping van de keten. Daarnaast vergroot traumatisering de kans op grensoverschrijdend gedrag: de confrontatie met andermans leed kan herbelevingen van zelf meegemaakte traumatische gebeurtenissen triggeren en daarmee verband houdende woede- of paniekaanvallen uitlokken (vgl. Raver & McElheran 2022). Slachtoffers, verdachten/daders en ook collega's kunnen hier de dupe van worden. Ten slotte kan traumatisering de beslissingen beïnvloeden die medewerkers van de strafrechtsketen moeten nemen: zonder dat zij zich hiervan bewust zijn, kunnen zij de door hun trauma veroorzaakte psychische klachten als heuristiek in het besluitvormingsproces gebruiken. Dit vergroot de kans op verkeerde beslissingen (Regehr & LeBlanc 2017).

Stappen die moeten worden gezet om trauma-geïnformeerd te kunnen gaan werken

Zoals ik hiervoor opmerkte, zijn de inrichting en werkwijze van het strafproces momenteel verre van trauma-geïnformeerd. Per ketenorganisatie, per organisatielaag en per organisatielocatie zullen tal van maatregelen moeten worden getroffen om hier verandering in aan te kunnen brengen (vgl. Branson e.a. 2017). Voordat hier een aanvang mee kan worden gemaakt, zal eerst moeten worden onderzocht voor welke onderdelen van de strafrechtsketen en het strafproces en voor welke doelgroep(en) (slachtoffers, daders en/of medewerkers) verbetering nodig is. De tien domeinen die door de SAMHSA worden onderscheiden kunnen hierbij worden gebruikt als inventarisatiekader. Wanneer duidelijk is binnen welke domeinen veranderingen moeten worden doorgevoerd, kunnen de zes door de SAMHSA geformuleerde principes fungeren als richtlijn bij de ontwikkeling van passende maatregelen. Daarnaast kan worden gekeken naar de ervaringen die verschillende Angelsaksische strafrechtstelsels hebben opgedaan met initiatieven op het gebied van trauma-geïnformeerd werken. De meeste van deze initiatieven staan weliswaar nog in de kinderschoenen en zijn nog niet gedegen op hun effectiviteit geëvalueerd, maar hun eerste bevindingen zijn veelbelovend. Dit geldt in het bijzonder voor de gespecialiseerde rechtbanken voor getraumatiseerde veteranen (zie kader). De maatregelen die genomen worden, zullen ten slotte ook elk afzonderlijk moeten worden gebaseerd op theoretische en empirische inzichten. De zes basisprincipes zijn te algemeen om daarmee de uitwerking van specifieke maatregelen te kunnen onderbouwen.

Gespecialiseerde rechtbanken voor getraumatiseerde veteranen

In 2008 werd op initiatief van rechter Robert Russell in de stad Buffalo de eerste Amerikaanse rechtbank opgericht voor veteranen die in aanraking zijn gekomen met politie en justitie (Russell 2009). In zijn jarenlange ervaring als rechter was het hem opgevallen dat hij relatief vaak zaken behandelde waarin de verdachte een getraumatiseerde veteraan was. Volgens Russell hadden deze verdachten meer baat bij professionele behandeling van hun trauma dan bij bestraffing en diende de strafrechtsketen hierin te voorzien. Zo geschiedde, en inmiddels tellen de Verenigde Staten meer dan zeshonderd 'veterans treatment courts' (Rapisarda e.a. 2024). De werkwijze van

deze courts verschilt sterk per staat en ook binnen staten, maar in de meeste gevallen wordt de verdachte gescreend op alcohol- en drugsmisbruik en psychische klachten die verband houden met traumatisering, alvorens hij of zij wordt voorgeleid voor een rechter die kennis heeft van traumatisering en getraind is om met getraumatiseerde verdachten om te gaan (Douds e.a. 2017). Wanneer het vermoeden bestaat dat het delinquente gedrag van de verdachte is veroorzaakt door psychische en sociale problematiek die verband houdt met zijn of haar oorlogstrauma en het oplossen van deze problematiek het risico op recidive kan verminderen, wordt hem of haar de mogelijkheid geboden om zich onder behandeling te stellen van een gespecialiseerde hulpverleningsinstantie waarmee de rechtbank samenwerkt. Als de verdachte hiervan gebruik wenst te maken, wordt er voorlopig geen vervolging ingesteld. Gedurende de behandeling monitort dezelfde rechter of de verdachte progressie boekt en zich houdt aan de voorwaarden van het behandelprogramma. Na succesvolle afronding van het behandeltraject wordt de zaak afgesloten of wordt deze buitengerechtelijk of middels oplegging van een boete afgedaan. Hoewel de effectiviteit van deze vorm van trauma-geïnformeerd werken nog nauwelijks goed is bestudeerd, suggereren bestaande studies dat deze aanpak succesvol kan zijn in het terugbrengen van aan het trauma gerelateerde psychische klachten en een succesvolle terugkeer in de samenleving na detentie (Knudsen & Wingenfield 2017; McCall e.a. 2018; Tsai e.a. 2017).

Zonder vooruit te willen lopen op de uitkomsten van de inventarisatie, denk ik dat in de Nederlandse strafrechtsketen sowieso een verandering dient plaats te vinden op het gebied van opleiding en training. In cursussen die medewerkers van de strafrechtsketen krijgen aangeboden wordt summier aandacht besteed aan traumatisering onder slachtoffers, maar niet aan traumatisering onder daders en de eigen medewerkers. Bovendien zijn ze meestal niet verplicht en worden ze niet verzorgd door trauma-experts. Hier kan vrij eenvoudig verandering in worden aangebracht. De verschillende ketenpartijen zouden ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum bijvoorbeeld kunnen vragen om samen met victimologen en criminologen nieuw onderwijs te ontwikkelen.⁸ Daarnaast zou kunnen worden overwogen om de

8 De eerste stappen worden hier overigens al in gezet: recent heeft het Studiecentrum Rechtspleging twee auteurs van dit themanummer (Kunst en Van Doorn) verzocht een cursus over trauma-geïnformeerd werken te ontwikkelen.

bestaande afdoeningspraktijk (d.w.z. de wijzen waarop strafzaken worden be- en afgehandeld) aan te passen. Hoe een strafzaak wordt afgedaan, wordt momenteel in belangrijke mate bepaald door de ernst van het misdrijf, de kansrijkheid van opsporing en vervolging en de beschikbare capaciteit (vgl. College van Procureurs-Generaal & Landelijk Platform VVC OM-politie 2021). Mogelijke traumatisering bij de dader of het slachtoffer speelt hierbij geen enkele rol en van een opmaatbenadering waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke behoeften van daders en slachtoffers is evenmin sprake. Om trauma-geïnformeerd te kunnen werken is het noodzakelijk om deze sterk geprotocolleerde en rigide afdoeningspraktijk los te laten. Naar mijn mening zou het bijvoorbeeld mogelijk moeten worden om in bepaalde gevallen ook ‘high impact’-delicten buitengerechtelijk en op een door de dader en het slachtoffer gewenste wijze af te doen wanneer daarmee beter recht kan worden gedaan aan bij hen aanwezige traumatisering (vgl. Herman 2023). Ik denk bijvoorbeeld aan ernstige verkeers- of geweldsdelicten die door een ‘first offender’ zijn gepleegd, waarbij de kans op recidive gering is en het slachtoffer vooral behoefte heeft aan een excuus en een schadevergoedingsregeling. Ik kan mij voorstellen dat in zulke gevallen wordt volstaan met een aanpak waarbij zowel het slachtoffer als de dader wordt gescreend op eventuele traumatisering en zo nodig hulpverlening wordt aangeboden om dit zo snel mogelijk tegen te kunnen gaan of verergering te kunnen voorkomen.⁹

Tot slot

In het voorgaande heb ik laten zien dat het hard nodig is om binnen de strafrechtsketen trauma-geïnformeerd te gaan werken. De andere bijdragen aan dit nummer zullen deze noodzaak verder illustreren. Ik wil graag besluiten met op te merken dat het adopteren van trauma-geïnformeerd werken aansluit bij andere initiatieven die de afgelopen jaren binnen de strafrechtsketen zijn genomen. Het past bijvoorbeeld bij de ambitie van de Raad voor de rechtspraak (Rvdr) om rechtspreken effectiever te maken. De Rvdr heeft de afgelopen jaren verschillende pilots gelanceerd om te experimenteren met innovatieve manieren van rechtspreken (Verberk 2019). Daarbinnen wordt nauw samen-

9 Vgl. de bijdrage van Aarten en collega's aan dit themanummer.

gewerkt met ketenpartners. Ik kan mij voorstellen dat een nieuwe pilot in het teken staat van trauma-geïnformeerd werken. De problemen waar de bestaande pilots zich op richten, worden namelijk vaak bepaald door onderliggende traumatisering of kunnen traumatisering tot gevolg hebben. Ook past trauma-geïnformeerd werken bij de toegenomen aandacht van de politie voor traumatisering en de impact die deze heeft op de uitvoering van politietaken. Om nog meer oog te hebben voor traumatisering onder slachtoffers, daders en medewerkers van de strafrechtsketen is het belangrijk dat deze bestaande initiatieven worden uitgebreid.

Literatuur

Ansems e.a. 2020

L.F. Ansems, K. van den Bos & E. Mak, 'Speaking of justice: A qualitative interview study on perceived procedural justice among defendants in Dutch criminal cases', *Law & Society Review* (54) 2020, afl. 3, p. 643-679.

American Psychiatric Association

American Psychiatric Association, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5e herziene editie). Washington D.C. 2022.

Ardino 2012

V. Ardino, 'Offending behaviour: The role of trauma and PTSD', *European Journal of Psychotraumatology* (3) 2012, afl. 1, <https://doi.org/10.3402/ejpt.v3i0.18968>.

Badenes-Ribera e.a. 2021

L. Badenes-Ribera, C. Molla-Esparza, C. Longobardi, J. Sánchez-Meca e.a., 'Homicide as a source of posttraumatic stress? A meta-analysis of the prevalence of posttraumatic stress disorder after committing homicide', *Journal of Traumatic Stress* (34) 2021, afl. 2, p. 345-356.

Baranyi e.a. 2018

G. Baranyi, M. Cassidy, S. Fazel, S. Priebe e.a., 'Prevalence of post-traumatic stress disorder in prisoners', *Epidemiologic Reviews* (40) 2018, afl. 1, p. 134-145.

Bosma & Groenhuijsen 2023

A.K. Bosma & M.S.G. Groenhuijsen, 'Slachtofferrechten en -participatie in het strafproces', in: J. van Doorn, J. Brands, M.J.J. Kunst, E.R. Muller e.a. (red.), *Slachtoffers. Onderzoek, beleid en praktijk*, Deventer: Wolters Kluwer 2023, p. 469-491.

Branson e.a. 2017

C.E. Branson, C.L. Baetz, S.M. Horwitz & K.E. Hoagwood, 'Trauma-informed juvenile justice systems: A systematic review of definitions and core components', *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* (9) 2017, afl. 6, p. 635-646.

College van Procureurs-Generaal & Landelijk Platform VVC OM-politie 2022

College van Procureurs-Generaal & Landelijk Platform VVC OM-politie, 'Screenings- en selectiviteitskader misdrijven', 2022, www.om.nl/documenten/publicaties/2022/06/20/screenings--en-selectiviteitskader.

Douds e.a. 2017

A.S. Douds, E.M. Ahlin, D. Howard & S. Stigerwalt, 'Varieties of veterans' courts: A statewide assessment of veterans' treatment court components', *Criminal Justice Policy Review* (28) 2017, afl. 8, p. 740-769.

Ehlers & Clark 2000

A. Ehlers & D.M. Clark, 'A cognitive model of posttraumatic stress disorder', *Behaviour Research and Therapy* (38) 2000, afl. 4, p. 319-345.

Ellison & Jaegers 2022

J.M. Ellison & L.A. Jaegers, 'Suffering in silence: Violence exposure and post-traumatic stress disorder among jail correctional officers', *Journal of Occupational and Environmental Medicine* (64) 2022, afl. 1, p. e28-e35.

Ellison & Munro 2017

L. Ellison & V.E. Munro, 'Taking trauma seriously: Critical reflections on the criminal justice process', *The International Journal of Evidence & Proof* (21) 2017, afl. 3, p. 183-208.

Figley 1995

C.R. Figley, 'Compassion fatigue: Toward a new understanding of the costs of caring', in: B.H. Stamm (red.), *Secondary traumatic stress: Self-care issues for clinicians, researchers, and educators*, Lutherville, SD: The Sidran Press 1995, p. 3-28.

Frost & Scott 2022

L. Frost & H. Scott, 'What is known about the secondary traumatization of staff working with offending populations? A review of the literature', *Traumatology* (28) 2022, afl. 1, p. 56-73.

Gueta e.a. 2022

K. Gueta, G. Chen & N. Ronel, 'Trauma-oriented recovery framework with offenders: A necessary missing link in offenders' rehabilitation', *Aggression and Violent Behavior* (63) 2022.

Harris & Fallot 2001a

M.E. Harris & R.D. Fallot, *Using trauma theory to design service systems*, San Francisco, CA: Jossey-Bass/Wiley 2001.

Harris & Fallot 2001b

M. Harris & R.D. Fallot, 'Envisioning a trauma-informed service system: A vital paradigm shift', *New Directions for Mental Health Services* (89) 2001, p. 3-22.

Herman 2023

J.L. Herman, *Truth and repair: How trauma survivors envision justice*, Londen: Basic Books 2023.

Iversen & Robertson 2021

S. Iversen & N. Robertson, 'Prevalence and predictors of secondary trauma in the legal profession: A systematic review', *Psychiatry, Psychology and Law* (28) 2021, afl. 6, p. 802-822.

Keels 2024

M. Keels, 'Responding to the trauma that is endemic to the criminal legal system: Many opportunities for juvenile prevention, intervention and rehabilitation', *Annual Review of Criminology* (7) 2024, afl. 1, p. 329-355.

Knudsen & Wingefeld 2016

K.J. Knudsen & S. Wingefeld, 'A specialized treatment court for veterans with trauma exposure: Implications for the field', *Community Mental Health Journal* (52) 2016, p. 127-135.

Ko & Memon 2023

H. Ko & A. Memon, 'Secondary traumatization in criminal justice professions: A literature review', *Psychology, Crime & Law* (29) 2023, afl. 4, p. 361-385.

Komarovskaya e.a. 2011

I. Komarovskaya, S. Maguen, S.E. McCaslin, T.J. Metzler e.a., 'The impact of killing and injuring others on mental health symptoms among police officers', *Journal of Psychiatric Research* (45) 2011, afl. 10, p. 1332-1336.

Kort 2020

J. Kort, *Politie mensen, officieren en rechters over strafrecht. Een onderzoek naar opvattingen van drie groepen professionals over de strafrechtpleging in Nederland* (diss. Nijmegen), Deventer: Wolters Kluwer 2020.

Koster e.a. 2014

N.N. Koster, M.J.J. Kunst & K.F. Kuijpers, *De politie en slachtoffers van criminaliteit. Het effect van adequaat politieoptreden op de emotionele gesteldheid van slachtoffers en hun bereidheid tot het verlenen van medewerking aan strafrechtelijk onderzoek*, Den Haag: Boom 2024.

Kunst 2011

M.J.J. Kunst, 'Posttraumatische stressstoornis en detentie. De strafrechter en het waarborgen van de strafdoelen speciale preventie en resocialisatie bij de vrijheidsbeneming van getraumatiseerde daders', in: J.P. van der Leun, E.R. Muller, N. van der Schee, P.M. Schuyt e.a. (red.), *De vogel vrij. Liber amicorum prof. dr. mr. Martin Moerings*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2011, p. 217-228.

Kunst 2015

M. Kunst, 'De therapeutische werking van slachtofferdeelname aan het strafproces', *Beleid en Maatschappij* (42) 2015, afl. 1, p. 32-45.

Kunst 2021a

M.J.J. Kunst, *Los van het kwade geweten? Over slachtofferrechtenonderzoek in de victimologie* (oratie Leiden), Den Haag: Boom criminologie 2021.

Kunst 2021b

M.J.J. Kunst, 'Slachtofferverklaringen en hun effecten op strafrechtelijke beslissingen', in: T. Kooijmans, J.W. Ouwkerk, C. Rijken & J. Simmelink (red.), *Op zoek naar evenwicht. Liber amicorum Marc Groenhuijsen*, Deventer: Wolters Kluwer 2021, p. 451-462.

Kunst 2024

M. Kunst, 'Slachtofferverklaringen in juridische procedures', in: J. de Keijser, R. Horselenberg & A. Vredeveldt (red.), *Tussen wet en wetenschap. De psychologie van het recht*, Den Haag: Boom 2024, p. 287-302.

Kunst & Winkel 2013

M.J.J. Kunst & F.W. Winkel, 'Exploring the impact of dysfunctional posttraumatic survival responses on crime revictimization', *Violence and Victims* (28) 2013, afl. 4, p. 670-680.

Kunst e.a. 2021

M. Kunst, G. de Groot, J. Meester & J. van Doorn, 'The impact of victim impact statements on legal decisions in criminal proceedings: A systematic review of the literature across jurisdictions and decision types', *Aggression and Violent Behavior* (56) 2021, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101512>.

Lens e.a. 2010

K. Lens, A. Pemberton & M. Groenhuijsen, *Het spreekrecht in Nederland*, Tilburg: International Victimology Institute Tilburg, Universiteit van Tilburg/Prisma-Print Tilburg 2010.

Lens e.a. 2015

K.M. Lens, A. Pemberton, K. Brans, J. Braeken e.a., 'Delivering a victim impact statement: Emotionally effective or counter-productive?', *European Journal of Criminology* (12) 2015, afl. 1, p. 17-34.

Levenson 2017

J. Levenson, 'Trauma-informed social work practice', *Social Work* (62) 2017, afl. 2, p. 105-113.

Liem & Kunst 2013

M. Liem & M. Kunst, 'Is there a recognizable post-incarceration syndrome among released "lifers"?', *International Journal of Law and Psychiatry* (36) 2013, afl. 3/4, p. 333-337.

Lonergan e.a. 2016

M. Lonergan, M.E. Leclerc, M. Descamps, S. Pigeon e.a., 'Prevalence and severity of trauma- and stressor-related symptoms among jurors: A review', *Journal of Criminal Justice* (47) 2016, p. 51-61.

Malvaso e.a. 2022

C.G. Malvaso, J. Cale, T. Whitten, A. Day e.a., 'Associations between adverse childhood experiences and trauma among young people who offend: A systematic literature review', *Trauma, Violence, & Abuse* (23) 2022, afl. 5, p. 1677-1694.

McCall e.a. 2018

J.D. McCall, J. Tsai & A.J. Gordon, 'Veterans Treatment Court research: Participant characteristics, outcomes, and gaps in the literature', *Journal of Offender Rehabilitation* (57) 2018, afl. 6, p. 384-401.

McKenna & Holtfreter 2021

N.C. McKenna & K. Holtfreter, 'Trauma-informed courts: A review and integration of justice perspectives and gender responsiveness', *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* (30) 2021, afl. 4, 450-470.

McLachlan 2024

K.J. McLachlan, *Trauma-informed criminal justice: Towards a more compassionate criminal justice system*, Cham, Zwitserland: Palgrave Macmillan 2024.

Nijborg e.a. 2024

L.C. Nijborg, M.J. Kunst, G.J. Westerhof, J. de Keijser e.a., 'Grief and delivering a statement in court: A longitudinal mixed-method study among homicidally bereaved people', *European Journal of Psychotraumatology* (15) 2024, afl. 1, <https://doi.org/10.1080/20008066.2023.2297541>.

Orth & Maercker 2004

U. Orth & A. Maercker, 'Do trials of perpetrators retraumatize crime victims?', *Journal of Interpersonal Violence* (19) 2004, afl. 2, p. 212-227.

Pettus 2023

C.A. Pettus, 'Trauma and prospects for reentry', *Annual Review of Criminology* (6) 2023, afl. 1, p. 423-446.

Piper & Berle 2019

A. Piper & D. Berle, 'The association between trauma experienced during incarceration and PTSD outcomes: A systematic review and meta-analysis', *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* (30) 2019, afl. 5, p. 854-875.

O e.a. 2017

S. O, N.N. Martinez, Y. Lee & J.E. Eck, 'How concentrated is crime among victims? A systematic review from 1977 to 2014', *Crime Science* (6) 2017, afl. 6.

Rapisarda e.a. 2024

S.S. Rapisarda, K.R. Kras, G. LeMoyné, D. Hummer e.a., 'Veterans treatment courts: A nationwide review of enacting and eligibility state statutes', *Victims & Offenders* (19) 2024, afl. 1, p. 32-58.

Raver & McElheran 2022

J.L. Raver & M. McElheran, 'A trauma-informed approach is needed to reduce police misconduct', *Industrial and Organizational Psychology* (15) 2022, afl. 4, p. 583-587.

Reeves 2015

E. Reeves, 'A synthesis of the literature on trauma-informed care', *Issues in Mental Health Nursing* (36) 2015, afl. 9, p. 698-709.

Regehr & LeBlanc 2017

C. Regehr & V.R. LeBlanc, 'PTSD, acute stress, performance and decision-making in emergency service workers', *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* (45) 2017, afl. 2, p. 184-192.

Regehr e.a. 2021

C. Regehr, M. Carey, S. Wagner, L.E. Alden e.a., 'Prevalence of PTSD, depression and anxiety disorders in correctional officers: A systematic review', *Corrections* (6) 2021, afl. 3, p. 229-241.

Russell 2009

R.T. Russell, 'Veterans treatment court: A proactive approach', *New England Journal of Civil and Criminal Confinement* (35) 2009, afl. 2, p. 357-372.

Schock & Knaevelsrud 2013

K. Schock & C. Knaevelsrud, 'Retraumatization: The vicious circle of intrusive memory', in: M. Linden & K. Rutkowski (red.), *Hurting memories and beneficial forgetting. Posttraumatic stress disorders, biographical developments and social conflicts*, London/Waltham, MA: Elsevier 2013, p. 59-70.

Shapland & Hall 2007

J. Shapland & M. Hall, 'What do we know about the effects of crime on victims?', *International Review of Victimology* (14) 2007, afl. 2, p. 175-217.

Sleath & Bull 2017

E. Sleath & R. Bull, 'Police perceptions of rape victims and the impact on case decision making: A systematic review', *Aggression and Violent Behavior* (34) 2017, p. 102-112.

Soh e.a. 2023

K.C. Soh, Y.H. Tay & R. Darjee, 'Those who commit violent crimes can be traumatised by their offences: A systematic review of offence-specific post-traumatic stress disorder', *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* (32) 2023, afl. 12, p. 1705-1725.

Spencer e.a. 2019

C. Spencer, A.B. Mallory, B.M. Cafferky, J.G. Kimmes e.a., 'Mental health factors and intimate partner violence perpetration and victimization: A meta-analysis', *Psychology of Violence* (9) 2019, afl. 1, p. 1-17.

Stam & Ten Voorde 2009

M. Stam & J.M. ten Voorde, 'Getraumatiseerde veteranen in het strafrecht. Over de doorwerking van posttraumatische stressstoornis bij veteranen in enkele schulduitsluitingsgronden', *Delikt en Delinkwent* (41) 2009, afl. 6, p. 1-16.

Substance Abuse and Mental Health Services Administration 2014

Substance Abuse and Mental Health Services Administration, *SAMHSA's concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach*, 2014, <https://library.samhsa.gov/sites/default/files/sma14-4884.pdf>.

Thomas e.a. 2019

M.S. Thomas, S. Crosby & J. Vanderhaar, 'Trauma-informed practices in schools across two decades: An interdisciplinary review of research', *Review of Research in Education* (43) 2019, afl. 1, p. 422-452.

Tsai e.a. 2017

J. Tsai, B. Flatley, W.J. Kaspro, S. Clark & A. Finlay, 'Diversion of veterans with criminal justice involvement to treatment courts: Participant characteristics and outcomes', *Psychiatric services* (68) 2017, afl. 4, p. 375-383.

Tyler 2003

T.R. Tyler, 'Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law', *Crime and Justice* (30) 2003, p. 283-357.

Verberk 2019

S. Verberk, 'Responsieve rechtspraak? 'Maatschappelijk effectieve rechtspraak' als innovatieproces', *Rechtsreeks* (16) 2019, afl. 1, p. 26-34.

Wemmers e.a. 1995

J.A. Wemmers, R. van der Leeden & H. Steensma, 'What is procedural justice: Criteria used by Dutch victims to assess the fairness of criminal justice procedures', *Social Justice Research* (8) 1995, afl. 4, p. 329-350.

Winkel & Kunst 2011

F.W. Winkel & M.J.J. Kunst, 'Post-traumatische gedragsstoornissen en het herhaald slachtoffer worden van een misdrijf. Risico in de context van het Tonische Immobiliteit- en Berserkersyndroom', in: M.S. Groenhuisen, S. Kierkels & T. Kooijmans (red.), *De forensische psychiatrie geanalyseerd*, Antwerpen/Apeldoorn/Portland: Maklu Uitgevers 2011, p. 217-233.

Zhang e.a. 2021

S. Zhang, A. Conner, Y. Lim & T. Lefmann, 'Trauma-informed care for children involved with the child welfare system: A meta-analysis', *Child Abuse & Neglect* (122) 2021, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105296>.

Daderschap en morele verwonding binnen het huidige strafrechtstelsel

*Tine Molendijk en Marjan Helmich**

Wat gebeurt er met het geweten van een dader in detentie, en wat betekent dat? In deze bijdrage bespreken we waarom het belangrijk is om in het strafrecht aandacht te hebben voor trauma, en in het geval van daders ook zeker voor 'morele verwonding' (*moral injury*). Dit begrip, dat ongeveer een decennium geleden is geïntroduceerd, verwijst naar de psychologische en sociale impact van ernstige dilemma's en morele schendingen, zoals gevoelens van schuld, schaamte en boosheid (Litz e.a. 2009). Het begrip biedt als zodanig een belangrijk perspectief op daderschap. Door de lens van morele verwonding wordt psychische problematiek niet alleen gezien als, bijvoorbeeld, juridisch verzachtende omstandigheid of als een medisch probleem dat therapie vereist, maar ook als functioneel – als een weg naar herstel (Molendijk 2018).

De muren van detentie belemmeren echter de confrontatie met emoties als schuld, schaamte en boosheid over de door de daders aangerichte schade. Dit kan het herstel van zowel daders als slachtoffers ondermijnen. Het perspectief van morele verwonding werpt licht op belangrijke voorwaarden voor behandeling en herstel, en op mogelijke keerpunten in dit verband van (huidige) strafrechtelijke reacties op daderschap.

Eerst leggen we hieronder het begrip morele verwonding verder uit, en bespreken we hoe dit aspecten van trauma en daderschap belicht die vaak buiten beschouwing blijven. Vervolgens gaan we in op daderschap in het strafrecht vanuit dit perspectief, met het voorbeeld van vrouwen veroordeeld voor infanticide (kinderdoding), gepleegd op

* Dr. T. Molendijk is antropoloog en universitair hoofddocent aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie en verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen. M.S. Helmich LM is vaktherapeut beeldend en werkzaam in de Intensieve Behandelkliniek en Jeugdkliniek Tactus Verslavingszorg. Zij was voorheen werkzaam in het Penitentiair Psychiatrisch Centrum van de PI Zwolle.

hun eigen kind, en opgenomen in een penitentiair psychiatrisch centrum. Tot slot bespreken we de bredere implicaties en inzichten van de door ons voorgestelde benadering.

Trauma en de morele dimensies daarvan

Trauma wordt vaak beperkt gedefinieerd als angstklachten die voortkomen uit levensbedreigende gebeurtenissen, wat ook de kern vormt van het begrip posttraumatische stressstoornis (PTSS) (American Psychiatric Association 2013). Maar trauma is breder dan dat. Denk bijvoorbeeld aan het schuldgevoel dat kan ontstaan wanneer iemand betrokken is geweest bij het toebrengen van schade aan een ander; wanneer er dus sprake is van een morele schending. Dit vormt de kern van morele verwonding.

Hoewel het verschijnsel dat mensen in strijd met hun morele kompas kunnen handelen zo oud is als de mensheid zelf, is het concept van 'morele verwonding' van vrij recent. Halverwege de jaren negentig wierp de Amerikaanse psychiater Jonathan Shay *moral injury* op in zijn boek over trauma's bij Vietnamveteranen (Shay 1994). Psycholoog Brett Litz en collega's ontwikkelden in 2009 het eerste conceptuele model van morele verwonding (Litz e.a. 2009). Sindsdien is het begrip bekend in onderzoek gericht op en behandeling van militairen en veteranen, en wint het aan bekendheid in toepassing op andere beroepsgroepen, en mensen in het algemeen.

Morele verwonding wordt vaak als volgt gedefinieerd: *de psychologische, spirituele en sociale impact van een schending van fundamentele morele overtuigingen en verwachtingen, waarbij de moreel verwonde persoon zowel het slachtoffer, de getuige als de dader kan zijn geweest, in ieder geval in eigen ogen* (Litz e.a. 2009; Shay 2014). Een morele schending kan een dilemma zijn waarbij iemand tussen twee kwaden moet kiezen, het begaan van een ernstige morele misdaad of het getuige zijn van de handelingen of nalatigheid van anderen. De impact daarvan kan gevoelens van schuld, schaamte en/of boosheid omvatten.¹ Daarbij kunnen een diepgaande innerlijke desoriëntatie, sociale vervreemding en een algemeen gevoel van zinloosheid ontstaan (Molendijk 2018).

1 In de bijdrage van Van Doorn en Schot aan dit themanummer worden deze specifieke emoties nader toegelicht.

Je zou kunnen zeggen dat bij PTSS de nadruk ligt op een schending van het gevoel van veiligheid, en bij morele verwonding op een schending van het gevoel van een rechtvaardige wereld en een rechtvaardig zelf. Het concept van morele verwonding biedt zo een waardevolle lens om daderschap beter te begrijpen, en ook om te onderzoeken hoe detentieomstandigheden hierin een rol spelen. Literatuur over morele verwonding benadrukt dat de morele emoties van een persoon niet te snel als irrationeel of misplaatst moeten worden beschouwd (Litz e.a. 2009). Natuurlijk, bij slachtoffers van trauma moeten schuld en schaamte worden beschouwd als een onterechte psychologische reactie, maar bij daders is het belangrijk dit niet direct te doen. Integendeel, deze emoties moeten worden gezien als mogelijk gepaste, adequate reacties op morele schendingen. Ze kunnen deel uitmaken van een legitieme morele strijd over wat iemand heeft gezien, gedaan of nagelaten (Molendijk 2018). Als zodanig kunnen ze bovendien functioneel zijn in het kader van herstel, zowel voor het innerlijke herstel van de dader als voor het herstel van relaties tussen daders, hun naasten en de bredere samenleving. Dit proces is echter buitengewoon uitdagend binnen de muren van detentie, zoals in het vervolg zal blijken.

De belemmerende rol van de detentiecontext in schuld- en schaamtegevoelens

Onderstaande bevindingen en observaties zijn gebaseerd op bestaand onderzoek (Potter 1999; Neys 2000; Stanton e.a. 2006; Verheugt 2007; Claessen 2022) over gedetineerden en specifiek een studie van de tweede auteur naar vrouwen die hun eigen kind hebben gedood (Helmich 2018). Daarnaast zijn er gesprekken gevoerd met verschillende mensen uit het gevangeniswezen (directeuren, behandelaren en een ervaringsdeskundige ex-gedetineerde). Deze gesprekken dienden niet als dataverzameling, maar vooral ter verkenning en vervolgens ter controle van de hieronder beschreven bevindingen vanuit de praktijk. De gesprekspartners konden zich vinden in de inhoud en de beschreven fenomenen.

De muren van detentie

Het gevangeniswezen is verantwoordelijk voor het uitvoeren van vrijheidsbenemende straffen en de re-integratie van gedetineerden. Dagprogramma's, motiverende bejegening, medicatie, risicomanagementstrategieën en behandeling hebben als doel dagelijkse stabiliteit en ondersteuning te bieden. Het re-integratietraject richt zich vooral op de toekomst van de gedetineerden, op leefgebieden als wonen, financiën en werk. Recidiverisico's worden teruggedrongen door middel van delictanalyses, re-integratiedoelen en herstelgerichte zorg. Er is de laatste jaren ook steeds meer aandacht voor het leefklimaat binnen detentie en uit onderzoek blijkt dat een positief leefklimaat in penitentiaire inrichtingen (PI's) cruciaal is voor de ontwikkeling van zelfreflectie en vermindering van recidive (Van Ginneken e.a. 2021). Schuld- en schaamtegevoelens zijn essentieel voor het herstellen van morele verhoudingen, zowel vanuit het perspectief van slachtoffers als vanuit het perspectief van daders. Tegelijkertijd wordt landelijk nog niet structureel bij elk detentietraject stilgestaan bij de gemaakte slachtoffers, de aangerichte schade en de al dan niet aanwezige schuld- en schaamtegevoelens bij daders (Potter 1999; Neys 2000; Stanton e.a. 2006; Verheugt 2007; Claessen 2022). De aard van het strafrechtstelsel creëert eerder het tegenovergestelde, wat al begint bij de rechtszaak.

De afgelopen jaren is er tijdens rechtszaken steeds meer ruimte gekomen voor het spreekrecht van slachtoffers, waardoor zij een dader kunnen confronteren met het leed dat hij/zij heeft aangericht. Voor slachtoffers is het heel belangrijk dat de dader de hen aangerichte schade erkent. Maar de verwachtingen hierover zijn vaak laag, en met goede reden (Neys 2000; Tudor 2021). Juist tijdens rechtszittingen zitten verdachten in een 'proceshouding', met als voornaamste doel een zo laag mogelijke straf. Zij hebben maanden naar deze dagen toegeleefd, waar over hun toekomst besloten wordt, soms in bijzijn van rapporterende media (Neys 2000; Tudor 2021). Rechtszittingen zijn voor verdachten daarom doorgaans niet het moment om open te staan voor slachtofferverhalen, terwijl dit wel de verwachting van de slachtoffers is en het doel van het spreekrecht. En als daders al emoties tonen als schuld en berouw, interpreteren slachtoffers die – mede door die veronderstelde proceshouding – nogal eens als berekenend, manipulaties of 'voor de bühne', ingezet om strafvermindering te

krijgen.² Het komt ook voor dat verdachten wel degelijk schuld willen bekennen en hun excuses willen maken aan slachtoffers, maar dat hun dat wordt afgeraden door hun advocaat vanwege de risico's voor de procespositie van de (vermeende) dader.

Gevangenis, vervolgens, zijn een aparte, dadergerichte wereld die ver afstaat van de wereld van het slachtoffer (Claessen 2022; Helmich 2018). Binnen de muren van detentie functioneren zowel personeel als gedetineerden in een naar binnen gericht systeem van wet- en regelgeving. Tijdens de voorlopige hechtenis tot aan het vonnis speelt onzekerheid over de toekomst bovendien een grote rol. Gedetineerden ervaren een constante onveiligheid: je praat niet met bewaarders, want die moeten alles rapporteren, maar je praat ook niet met medegedetineerden, van wie je niet weet waartoe ze in staat zijn; kortom, je houdt je emoties achter gesloten deuren (Claessen 2022; Helmich 2018; Potter 1999; Neys 2000; Van Ginneken e.a. 2021). Zelfs in de forensische zorg, zoals penitentiair psychiatrische centra en tbs-klinieken, ligt de nadruk voornamelijk op risicofactoren en beschermende factoren rondom recidive. Er wordt gewerkt met modellen gericht op recidivereductie, zoals het Risk-Need-Responsivity (RNR)-principe (zie de Zorgstandaard Forensisch klinische zorg uit 2024).³ Slachtoffer-impact en daderemoties worden zelden prioritair behandeld.

Binnen detentie ontbreekt meer algemeen een cultuur om stil te staan bij slachtoffers, schade en schuld- en schaamtegevoelens. Een schrijnend voorbeeld is de dag van de uitvaart of de sterfdatum van een slachtoffer, die voor de verdachte in detentie slechts een gewone dag kan zijn, zonder erkenning van de betekenis ervan (Potter 1999). Op geen enkele manier is er binnen detentie aandacht voor zo'n dag. Het is voor een gedetineerde hierdoor heel moeilijk om zich de gevolgen van een delict anders dan voor hemzelf voor te stellen. Zelfs wanneer de realiteit op een intellectueel niveau binnenkomt, blijft het lastig op emotioneel niveau te beseffen wat de impact is (Potter 1999). Gedetineerden komen niet altijd vanzelf tot het besef dat ze slachtoffers mogelijk voor het leven hebben beschadigd.

2 Zie ook de bijdrage van Van Doorn en Schot aan dit themanummer.

3 Zie www.ggzstandaarden.nl/uploads/pdf/project/project_5401fc19-004d-428b-b92f-15b473cde060_forensisch-klinische-zorg_authorized-at_08-11-2024.pdf.

Investeren in delictsbesef en slachtofferbewustzijn

Tegelijkertijd wordt binnen detentie wel degelijk, en toenemend, geïnvesteerd in delictsbesef en slachtofferbewustzijn. Al ruim een eeuw werken geestelijk verzorgers binnen detentie. Door hun nadruk op ethische vragen en zingeving kunnen zij ruimte bieden voor schuld- en schaamtegevoelens bij gedetineerden. Bovendien rapporteren zij niet aan autoriteiten. Ook bieden zogenoemde herstelconsulenten een tienweekse cursus 'Puinruimen' aan, waarin slachtoffers of nabestaanden worden uitgenodigd om hun verhaal te delen en in gesprek te gaan met de daders (Hoekstra & Den Bak 2021).

Bovendien groeit binnen de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) de aandacht voor herstelgericht en slachtofferbewust werken (Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2024; Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) e.a. 2021). In verschillende PI's kunnen gedetineerden die daartoe bereid zijn momenteel praten over schuld en schaamte. Dit gebeurt in samenwerking met partners zoals de reclassering, Perspectief Herstelbemiddeling en ervaringsdeskundigen, waarbij wordt gewerkt aan hun delictsbesef en slachtofferbewustzijn. De komende jaren zullen deze mogelijkheden verder worden uitgebreid (BZK e.a. 2021). Ook vanuit de reclassering praat men met daders over de gevolgen van wat zij gedaan hebben (Reclassering Nederland 2025). De driedaagse 'Ambassadeursopleiding herstelgericht en slachtofferbewust werken' (HGSBW) is daarnaast vanaf 2020 te volgen. Bij DJI'ers die werken met justitiabelen brengt deze training het denken en handelen rondom herstelmogelijkheden en slachtofferbewustzijn naar een 'next level' (Opleidingsinstituut DJI 2020).

Hoewel deze ontwikkelingen positief zijn, moeten er echter stevige kanttekeningen bij worden geplaatst. Allereerst zijn veel van deze initiatieven nog allesbehalve structureel. Herstelgericht werken binnen detentie is nog niet volledig verankerd in het beleid van alle PI's (Hoekstra & Den Bak 2021). Bovendien is in bijna alle interventie deelname *vrijwillig*, waardoor alleen gemotiveerde gedetineerden deelnemen, wat er voornamelijk relatief weinig zijn (Hoekstra & Den Bak 2021). De eerdergenoemde dynamieken moedigen vrijwillige confrontatie met de aangerichte schade dan ook niet aan.

Een voorbeeld: infanticide

Wat de invloed van de detentiecontext is wordt bijzonder duidelijk in het geval van vrouwen die hun eigen kind hebben gedood. Onderzoek naar deze vrouwen in detentie (Helmich 2018) toont de complexiteit van trauma-geïnformeerde strafrechtspleging en illustreert hoe detentie de confrontatie met hun daden belemmert. Deze vrouwen zijn zowel dader als slachtoffer van hun daad; zij hebben immers hun kind gedood en verloren. Zij kampen dan ook vaak met ernstige rouwproblemen en suïcidaliteit (Stanton e.a. 2006). In de detentiesituatie worden ze echter niet concreet geconfronteerd met het verlies en overlijden van hun kind. Als deze vrouwen al in staat zijn de gevolgen van hun delict onder ogen te zien, dan is dit vooral een cognitief proces, waarin zij vanuit hun cel moeten 'bedenken' dat het kind er thuis niet meer is. De fysieke confrontaties, zoals het zien van een leeg bed of lege stoel, ontbreken, waar alle andere nabestaanden, klasgenootjes, familie en vrienden uit de omgeving rouwen en wel volop geconfronteerd worden met de afwezigheid van het kind.

Het merendeel van deze vrouwen blijkt binnen een paar maanden redelijk stabiel te functioneren in het dagprogramma vanwege een aantal 'protectieve factoren' binnen detentie. Zo zijn de vrouwen vanwege de detentiesituatie afgeschermd van de emoties van nabestaanden, familie en de samenleving, zoals verdriet, woede en wraakgevoelens (Helmich 2018). Zij verblijven binnen een detentieafdeling waar niemand rouwt en bezig is met het verlies van het kind. Deze vrouwen houden bovendien vaak uit angst hun delict, en daarmee ook hun verlies, geheim voor andere gedetineerden.

Omdat de kinderdoding heeft plaatsgevonden in de relationele sfeer, zijn de familieleden van de dader tevens slachtoffer van het delict. Hierdoor worstelt de omgeving met het combineren van het daderschap met het slachtofferschap (Helmich 2018). In de praktijk blijkt dat families vaak een keuze maken: zij behandelen hun familielid ofwel als dader, die ze de rug toekeren, ofwel volledig als slachtoffer, met de gedachte 'je kon er niets aan doen', en investeren in contactherstel. Waar de daders (van dit type delicten) achter de muren afgeschermd zijn, worden familieleden van daders echter juist veel geconfronteerd met de gevolgen van het delict. Zij krijgen de vragen vanuit hun omgeving, confrontaties met emoties en de gevolgen wel te zien. Het gebeurt niet zelden dat familieleden tijdens bezoekenmomenten in

detentie de dader verwijten dat zij de klappen moeten opvangen, terwijl de dader zelf 'veilig achter de muren zit' (Helmich 2018). Kortom, de detentiesituatie schermt daders af van de directe en langdurige emotionele en fysieke schade die zij bij slachtoffers en betrokkenen hebben veroorzaakt. Bovendien biedt de detentieomgeving zelf nog weinig kader of veiligheid om schuld- en schaamtegevoelens te erkennen, te uiten of te verwerken. Schuld- en schaamtegevoelens zijn echter, zoals eerder besproken, adequate, gezonde en zelfs functionele menselijke reacties op schadelijk gedrag. Door de systemische belemmeringen inherent aan de detentiesituatie zal essentieel herstelgedrag ten behoeve van morele en relationele verhoudingen uitblijven. Naast dat dit herstel van grote waarde is voor slachtoffers, zal dit wellicht ook positieve invloed hebben op de vermindering van het recidiverisico. Sinds een aantal jaren zijn er wel initiatieven en projecten om meer slachtofferbewust te werken, maar dit vindt nog niet in alle PI's plaats. Met deze bijdrage benadrukken wij het belang en de complexiteit van slachtofferbewust werken binnen detentie.

De meerwaarde van de lens van 'morele verwonding'

De voorgaande bespreking onderstreept het belang van een trauma geïnformeerde strafrechtspleging, inclusief aandacht voor trauma bij ouderschap. Conceptueel kan het begrip 'morele verwonding' hierin helpen, omdat het de morele, relationele en maatschappelijke context van geestelijke worstelingen nadrukkelijk erkent, in plaats van deze als trauma los te koppelen van juridische en morele elementen van ouderschap.

Ten eerste, door de lens van morele verwonding kan de dader ook een secundair getroffen zijn, zonder dat het cruciale morele onderscheid tussen dader en slachtoffer wordt ontkend. Juist de pijnlijke realisatie en erkenning dat het eigen handelen anderen veel schade heeft berokkend, vormt de essentie van morele verwonding. Vanuit die lens herkennen en erkennen we de rol van morele emoties als schuld, schaamte en boosheid bij ouderschap (Molendijk 2018).

Dat brengt ons op het tweede punt, namelijk dat schuld- en schaamtegevoelens niet te snel gezien moeten worden als irrationele symptomen van trauma, maar als morele emoties die passend zijn gezien het leed dat daders hebben veroorzaakt (Litz e.a. 2009). Opnieuw helpt de

lens van morele verwonding hier. Emoties als schuld en schaamte worden niet louter gezien als symptomen van een ziekte voor de behandelkamer, maar als emoties die inzicht bieden in het onrecht dat heeft plaatsgevonden tussen mensen, en zo ook als mogelijk gepaste, zelfs wenselijke reacties (Molendijk 2022). Sociale emoties als schaamte en schuldgevoelens hebben een regulerende werking op het aansturen van harmonieus sociaal gedrag. Dat wil zeggen, ze banen een pad naar zowel een heling van de morele verwonding van de dader als herstel van de relatie met nabestaanden en de samenleving, die door het gepleegde delict beschadigd zijn geraakt. Begrijpt een dader wat zijn gedrag teweeg heeft gebracht bij een slachtoffer? Dan kan dat de kans op herhaling van het strafbare gedrag kleiner maken (Reclassering Nederland 2025).

Ten derde gaat de lens van morele verwonding voorbij aan het intra-individuele en richt ze zich op het relationele karakter van psychische pijn. Trauma wordt niet enkel gezien als iets dat ‘tussen de oren’ van een slachtoffer of dader plaatsvindt, maar als inherent aan het delict zelf en aan de beschadigde, soms vernietigde, relaties tussen mensen. De lens van morele verwonding verbreedt dus onze blik voorbij het getraumatiseerde individu zelf, namelijk naar degene op wie gevoelens van schuld, schaamte of boosheid zijn gericht. Met andere woorden, de traumatische impact is niet alleen individueel, maar ook relationeel en contextueel (Molendijk 2022). Dit verandert niet alleen de betekenis van dat lijden, maar ook de wijze waarop we herstel benaderen. Echter, binnen detentie is geen cultuur waarin de aangerichte schade en hieruit voortvloeiende emoties centraal staan. Als eerder gezegd, belemmeren de muren van detentie het zicht op de relationele en morele beschadiging en daarmee op mogelijkheden van herstel. Tot slot, de directe daders en slachtoffers spelen bij dit alles een cruciale rol, maar ook de samenleving als geheel. Het delict is zo gezien een schokkende gebeurtenis die schade toebrengt aan de morele en sociale relaties tussen de dader, de slachtoffers en de bredere gemeenschap. De muren van de gevangenis maken het voor de dader moeilijker om geconfronteerd te worden met wat hij heeft gedaan en de gevolgen daarvan; sterker nog, de muren faciliteren het vermijden van de confrontatie. Tegelijkertijd hinderen diezelfde muren de samenleving in haar confrontatie met het daderschap en de mogelijkheid om verandering te bewerkstelligen. In plaats van daders op effectieve manieren met hun daden te confronteren, bevorderen de detentiemu-

ren vooral isolatie en dehumanisering. Het is moeilijk om moreel besef en berouw te verwachten als we een dader volledig isoleren van alles wat deze gevoelens zou kunnen oproepen, in een omgeving waar zowel personeel als gedetineerden op hun hoede, waakzaam en wantrouwend zijn. Het lectoraat Transmuraal Herstelgericht Werken stelt dat een goede verbinding tussen het leven binnen en buiten de muren (transmuraal werken) een voorwaarde is voor het creëren van leermomenten en succesvolle re-integratie.⁴

Herstelrecht, in tegenstelling tot het isolerende karakter van het traditionele strafrecht, is gericht op het ‘vergeldden’ van kwaad met goed in plaats van kwaad met kwaad (Claessen 2022). Ervaringsdeskundigen, mensen die zelf dader zijn geweest, zouden kunnen helpen met hun persoonlijke verhalen, openheid en door voorbeeldgedrag te tonen met het slaan van bruggen tussen dader, personeel, slachtoffer en samenleving. Ontmoetingsdagen, zoals die in De Woenselse Poort worden georganiseerd, kunnen ook functioneel zijn in gevangenis. Tijdens zo’n dag ontmoeten slachtoffers, daders, familieleden, professionals en anderen elkaar, en gaan met elkaar in gesprek om ervaringen te delen en te spreken over herstel en terugkeer.⁵ Initiatieven zoals deze ontmoetingsdagen kunnen in combinatie met het verder doorvoeren van herstelgerichte en slachtofferbewuste zorg bijdragen aan een cultuuromslag binnen detentie. Dit is belangrijk, omdat op dit moment praten over schuld en schaamte, delictsbesef en slachtofferbewustzijn alleen op vrijwillige basis door gedetineerden gedaan wordt, terwijl een slachtofferbewuste cultuur in de volle breedte binnen detentie nodig is, zoals eerder betoogd in dit artikel.

Zolang daders geïsoleerd zijn van de door hen aangerichte schade is het weinig realistisch om adequate morele reacties van hen te verwachten. Maar het is net zo onrealistisch om vergiffenis en verzoening van slachtoffers en de samenleving te verlangen als hun pijn en het onrecht niet erkend en recht gedaan worden. Alles wat binnen detentie aan herstelgericht werken wordt gedaan, zou daarom ook *slachtofferbewust* moeten zijn. De aard van vergeving en verzoening is dat deze niet kunnen worden afgedwongen. Om herstel mogelijk te maken, moet de samenleving leren omgaan met de complexe realiteit, in plaats van te denken in eenvoudige tegenstellingen, zoals dader ver-

4 Zie Centre of Expertise Veiligheid & Veerkracht, www.veiligheidenveerkracht.nl/lectoraten/transmuraal-herstelgericht-werken.

5 Zie www.herstelsterugkeer.nl/ontmoetingsdag-2024.

sus slachtoffer of moordenaar versus mens. Alleen zo kan er ruimte komen voor confrontatie, moreel besef, berouw en herstel.

Literatuur

American Psychiatric Association 2013

American Psychiatric Association, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Fifth edition. DSM-5*, Arlington, VA: American Psychiatric Publishing 2013.

Claessen 2022

J. Claessen, *Herstelrecht. De kunst van een geëmancipeerde misdaad-aanpak*, Amsterdam: Boom 2022.

Van Ginneken e.a. 2021

E. van Ginneken, H. Palmen, P. Nieuwbeerta & M. Boone, 'Positief leefklimaat in penitentiaire inrichtingen: bevindingen en aanbevelingen', *Tijdschrift voor Criminologie* (63) 2021, afl. 2, p. 123-145.

Helmich 2018

M. Helmich, *Hoe verder? Behandelmodule vaktherapie beeldend na kinderdoding voor vrouwelijke psychiatrisch patiënten in een penitentiair psychiatrisch centrum* (Kaderdocument binnen het Penitentiair Psychiatrisch Centrum Zwolle), 2018.

Hoekstra & Den Bak 2021

M.S. Hoekstra & R.R. den Bak, *Herstel in detentie*, Den Haag: WODC 2021.

Litz e.a. 2009

B.T. Litz, N. Stein, E. Delaney, L. Lebowitz, e.a., 'Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy', *Clinical Psychology Review* (29) 2009, afl. 8, p. 695-706.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties e.a. 2021

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Ministerie van Justitie en Veiligheid & Vereniging van Nederlandse Gemeenten, *Kansen bieden voor re-integratie: in de praktijk. Handreiking bestuurlijk akkoord nazorg ex-gedetineerden*, Den Haag 2021.

Molendijk 2018

T. Molendijk, 'Toward an interdisciplinary conceptualization of moral injury: From unequivocal guilt and anger to moral conflict and disorientation', *New Ideas in Psychology* (51) 2018, p. 1-8.

Molendijk 2022

T. Molendijk, 'Warnings against romanticising moral injury', *The British Journal of Psychiatry* (220) 2022, afl. 1, p. 1-3.

Neys 2000

A. Neys, 'Schuldverwerking bij daders van levensdelicten tijdens de fase van detentie', *Metanoia* (2) 2000, p. 45-79.

Opleidingsinstituut DJI 2020

Opleidingsinstituut DJI, 'Ambassadeursopleiding herstelgericht en slachtofferbewust werken', 2020, www.oidji.nl/actueel/nieuws/2020/11/17/nieuw-ambassadeursopleiding-herstelgericht-en-slachtofferbewust-werken.

Potter 1999

M. Potter, "'Inside" grief: Bereavement in a prison environment', *Bereavement Care* (18) 1999, afl. 2, p. 22-25.

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2024

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *De buitenwereld naar binnen. Advies over het belang van betrekken van de buitenwereld bij detentie voor resocialisatie en herstel*, 2024.

Reclassering Nederland 2025

Reclassering Nederland, 'Slachtofferbewust en herstelgericht werken', 2025, www.reclassering.nl/over-de-reclassering/hoe-wij-werken/slachtofferbewust-en-herstelgericht-werken.

Shay 1994

J. Shay, *Achilles in Vietnam: Combat trauma and the undoing of character*, New York: Simon & Schuster 1994.

Shay 2014

J. Shay, 'Moral injury', *Psychoanalytic Psychology* (31) 2014, afl. 2, p. 182-191.

Stanton e.a. 2006

J. Stanton, I.F. Alexander & B. Simpson, 'The aftermath: Aspects of recovery described by perpetrators of maternal filicide committed in the context of severe mental illness', *Behavioral Sciences and the Law* (24) 2006, afl. 1, p. 103-112.

Tudor 2021

S. Tudor, 'Reflections on the grey zone: "Sort of remorseful" offenders', in: S. Tudor, R. Weisman, M. Proeve & K. Rossmanith (red.), *Remorse and criminal justice*, Abingdon: Routledge 2021, p. 97-113.

Verheugt 2007

A.J. Verheugt, *Moordouders: een klinische en forensische studie naar de persoon van de kinderdoder*, Assen: Koninklijke Van Gorcum 2007.

Van de keukentafel naar de rechtbank

Het voorkomen van secundaire victimisatie en hertraumatisering bij slachtoffers van seksueel geweld in de strafrechtsheten

*Pauline Aarten, Iva Bicanic, Marijke Brouwer en Carlo Contino**

De keukentafel of de rechtbank?¹

'Mijn naam is Amanda en ik ben een overlever van langdurig misbruik. Ik heb bewust gekozen om geen rechtsvervolging in te stellen, maar te richten op mijn herstel aan mijn eigen keukentafel. Ik heb wel eerste stappen in het juridisch traject gezet. Ik heb telefonisch contact gehad met de zedenpolitie. Tijdens het gesprek was de rechercheur afstandelijk en sloot het gesprek af met: "Ik doe dit werk al heel lang en ik begrijp niet waarom vrouwen het zo moeilijk vinden om hierover te praten." Die woorden bleven nog lang hangen bij mij. Bij de advocaat voelde ik me ook op geen enkel moment begrepen. Sterker nog, ik had niet het idee dat zij mij geloofde. "Binnen elk huwelijk gebeurt natuurlijk van alles en ik ben er niet bij aanwezig geweest", zei ze. Ik heb uiteindelijk nooit een rechtszaal betreden, omdat ik al in dit voor-

* Dr. P.G.M. Aarten is programmamanager Seksueel Geweld en Kindermishandeling bij Fonds Slachtofferhulp. Dr. I.A.E. Bicanic is klinisch psycholoog in het Landelijk Psychotraumacentrum UMC Utrecht en directeur-bestuurder van de stichting Landelijk Centrum Seksueel Geweld. Mr. M.S. Brouwer is jurist en programmamanager Rechtsvernieuwing bij Fonds Slachtofferhulp. Drs. C. Contino is hoofd Impact, Kennis en Innovatie bij Fonds Slachtofferhulp. Met dank aan Amanda, die haar verhaal hier wilde delen.

1 Amanda is helaas één van velen die het pad van het strafrecht niet bewandelen. Haar verhaal legt bloot hoe secundaire victimisatie en de kans op hertraumatisering haar ervan hebben weerhouden om rechtvaardigheid te zoeken voor wat haar is overkomen. In haar herstelproces heeft Amanda zich verdiept in de impact van seksueel geweld en hierover met vele professionals gesproken. Dit stelt haar in staat om haar ervaringen op een heldere en doordachte manier onder woorden te brengen. Om deze reden hebben we haar gevraagd om haar verhaal hier te delen. Haar verhaal is uniek, maar tegelijkertijd representatief voor vele anderen. Het illustreert op indringende wijze hoe het strafrecht soms meer schade kan berokkenen dan herstellen, wat slachtoffers ervan kan weerhouden om aangifte te doen. Om de privacy van het slachtoffer te waarborgen, wordt de naam 'Amanda' in deze bijdrage als pseudoniem gebruikt.

stadium ben afgehaakt. Want hoe blijf je intact, als je in het dagelijks leven al getriggerd raakt door wat je hebt meegemaakt? Ik zag mezelf daar zitten, opnieuw geconfronteerd met al die afschuwelijke herinneringen, en ik wist diep van binnen dat ik dat niet aankon. Ik was al getraumatiseerd, en na mijn ervaring met de zedenpolitie en advocaat wilde ik niet het risico lopen dat een rechtszaak mij opnieuw zou breken. Ik was bang om de verbinding met mezelf opnieuw te verliezen in de strijd om gehoord te worden, terwijl ik eigenlijk alleen maar veiligheid en rust zocht. Daarbij speelde ook het welzijn van mijn kinderen een grote rol. Mijn beslissing over wel of niet vervolgen had gevolgen voor hen, en het voelde als een gruwelijk dilemma, met alleen maar slechte opties. Ik wist vooraf niet of ik de juiste keuze maakte voor mezelf en voor mijn kinderen. Toch moest ik een keuze maken die mij van alle belabberde opties het beste leek.’

Seksueel geweld² is een ernstig maatschappelijk probleem met verstrekkende gevolgen voor slachtoffers en de samenleving. Uit recente cijfers blijkt dat 12% van de Nederlandse bevolking van 16 jaar of ouder in de afgelopen twaalf maanden slachtoffer werd van een of meerdere vormen van seksueel geweld, wat neerkomt op ruim 1,7 miljoen mensen. Ongeveer 230.000 mensen (2%) werden zelfs structureel slachtoffer (Derksen e.a. 2024). Deze hoge prevalentie is bijzonder zorgwekkend gezien de veelzijdige gevolgen voor slachtoffers, zowel fysiek als sociaal, seksueel en emotioneel. Naast de directe gevolgen zoals gezondheidsklachten, lopen slachtoffers een verhoogd risico op het ontwikkelen van posttraumatische stressstoornis (PTSS), angst- of stemmingsstoornissen, verslaving en revictimisatie (Campbell e.a. 2009; Dworkin 2020; Van Berlo & Ensink 2000).

Slachtoffers van seksueel geweld kunnen verschillende paden bewandelen in hun zoektocht naar hulp en herstel. Een van deze paden is het strafrecht, dat slachtoffers in staat stelt om erkenning te krijgen voor het aangedane leed, om gerechtigheid te zoeken, en – indien dat lukt – te voorkomen dat er nieuwe slachtoffers worden gemaakt. Echter, slechts een klein percentage slachtoffers kiest daadwerkelijk voor deze

2 In deze bijdrage hanteren we de term seksueel geweld als overkoepelende benaming voor diverse vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag, waaronder (online) seksueel misbruik, aanranding, verkrachting en seksuele intimidatie. Hoewel de term niet altijd fysiek geweld impliceert, weerspiegelt hij wel de ongelijkwaardige machtsdynamiek en de schending van grenzen, autonomie en veiligheid die kenmerkend zijn voor de diverse vormen van gedrag (Centrum Seksueel Geweld 2025).

route. Uit de Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Grensoverschrijdend gedrag blijkt dat minder dan 5% van de incidenten van seksueel geweld bij de politie wordt gemeld, en slechts een fractie daarvan leidt tot een rechtszaak (Derksen e.a. 2024).

De meerderheid van de slachtoffers van een seksueel misdrijf doet dus geen aangifte en dit houdt onder andere verband met praktische en emotionele bezwaren (Pijlman e.a. 2022). Daarnaast zijn er aanwijzingen dat slachtoffers van aangifte afzien omdat zij tegen het proces opzien of zich afvragen of het hun goed zal doen, zoals Amanda aan het begin van deze bijdrage vertelt. Deze weerstand is niet geheel onterecht. Slachtoffers kunnen tijdens hun interacties met het strafrechtelijke systeem te maken krijgen met negatieve reacties, zoals ongeloof, beschuldigingen en ongepaste vragen (Katirai 2020). Dit wordt secundaire victimisatie genoemd. Daarnaast kan hertraumatisering optreden wanneer slachtoffers opnieuw psychologisch worden geconfronteerd met het oorspronkelijke trauma, bijvoorbeeld door gedetailleerde verhoren of confrontaties met de dader (Orth & Maercker 2004).

In deze bijdrage bespreken we diverse onderzoeken die laten zien hoe het strafproces een (negatieve) invloed kan hebben op slachtoffers van seksueel geweld. Specifiek besteden we aandacht aan secundaire victimisatie en hertraumatisering in het strafrecht en schetsen we het beeld van trauma-geïnformeerde strafrechtspleging. Daarin wordt een holistische benadering gehanteerd die rekening houdt met de psychische schade die een slachtoffer heeft opgelopen. Het strafrecht kan bijdragen aan het herstelproces door professionals die werkzaam zijn in het strafrecht te scholen in trauma en de omgang met getraumatiseerde slachtoffers (Herman 2023).³ Dit voorkomt niet alleen secundaire victimisatie en hertraumatisering, maar hiermee kan het strafrecht een aantrekkelijker pad worden voor slachtoffers van seksueel geweld: de keukentafel maakt ruimte voor de rechtbank. Door inzichten uit wetenschappelijk onderzoek en praktijkervaring te combineren beogen wij bewustwording te creëren over de (on)mogelijkheden van het strafrecht en hoe een trauma-geïnformeerde benadering dit kan verbeteren.

3 Ook voor daders wordt een trauma-geïnformeerde aanpak in het strafrecht aangeraden, zie onder andere het werk van McKenna en Holtfreter (2020).

Secundaire victimisatie en hertraumatisering

Onze (wetenschappelijke) kennis over secundaire victimisatie – opnieuw slachtofferschap ervaren door de reacties van instituties en betrokkenen in de nasleep van het delict – in het strafrecht is de afgelopen jaren toegenomen (Elbers & Becx 2020; Orth 2002). Secundaire victimisatie kan op verschillende manieren plaatsvinden, variërend van het niet serieus genomen worden bij de aangifte tot het bloot worden gesteld aan schadelijke stereotypen en vooroordelen tijdens verhoren en de rechtszitting. Uit een recent rapport van Victim Support UK blijkt dat lange wachttijden, een gebrek aan updates en uitstel gezamenlijk een negatieve impact hebben op het mentale welzijn van slachtoffers van seksueel geweld, alsook op hun sociale relaties en werk (Moroz & Dinisman 2024). Daarnaast blijken factoren zoals een gebrek aan empathie van professionals, bureaucratische procedures en het herhaaldelijk moeten vertellen van hun ervaring bij te dragen aan secundaire victimisatie (Elbers & Becx 2020). Deze ervaringen ontmoedigen slachtoffers om aangifte te doen en ondermijnen hun vertrouwen in het rechtssysteem. Ook kunnen de negatieve gevolgen van secundaire victimisatie lang aanhouden en herstel – mentaal alsook sociaal – bemoeilijken (Orth & Maercker 2004). Zo ook bij Amanda:

‘Trauma ging niet alleen over wat ik had meegemaakt, maar minstens zozeer over wat ontbrak: de bescherming die uitbleef, de veiligheid die ik niet voelde, de empathie die ik niet kreeg. Bij mij nestelde het trauma zich in die leegtes – in de momenten waarop ik verbinding en steun verwachtte, maar alleen en machteloos achterbleef. Het effect is verlamrend. En isolerend. Als niemand je gelooft, als het systeem je niet beschermt zoals beloofd, als de pleger meer bescherming krijgt dan jij, dan verschuift de twijfel naar binnen. Dáár ontstaan de breuklijnen die kunnen leiden tot een leven waarin je voortdurend op je hoede bent. Het ontbreken van veiligheid, empathie en steun in voorbereiding naar een rechtszaak lijkt voor omstanders wellicht niet op het oorspronkelijke trauma, maar voor mij als slachtoffer maakte het ontbreken van diezelfde elementen (veiligheid, empathie) mijn geloof in de wereld en in mijzelf alleen maar verder stuk. En ik had dan wel mijn kleding aan, maar voelde me “ontbloot”. Ik wist als slachtoffer niet meer waar en bij wie ik mijn voeten veilig kon neerzetten. En daarom begon mijn therapie niet bij het misbruik zelf, maar bij iets fundamenteleers: het herstellen van mijn vertrouwen in de wereld. De schade die werd aangericht door omstanders,

hulpverleners en instanties, woog minstens net zo zwaar als het oorspronkelijke trauma.’

Hertraumatisering gaat om een (tijdelijke) toename van klachten (Orth & Maercker 2004). Hertraumatisering binnen het strafrecht kan ontstaan wanneer slachtoffers hun verhaal herhaaldelijk moeten vertellen, geconfronteerd worden met de dader of blootgesteld worden aan juridische procedures die hun oorspronkelijke trauma opnieuw oproepen (Campbell e.a. 2001; Orth & Maercker 2004). Hertraumatisering kan niet altijd worden voorkomen wanneer slachtoffers kiezen om deel te nemen aan het strafproces, door bijvoorbeeld hun spreekrecht uit te oefenen en daarbij geconfronteerd te worden met de (reacties van de) verdachten. Wel kan hertraumatisering worden voorkomen wanneer zij samenhangt met secundaire victimisatie. Voor Amanda was het openbaren van haar ervaring aan de zedenrecherche en advocaat een buitengewoon kwetsbaar proces, waarbij ze niet alleen worstelde met herinneringen die als flarden terugkwamen, maar ook met beschuldigende vragen over haar herinneringen. De ervaren secundaire victimisatie alsook de angst om gehetraumatiseerd te worden weerhield haar ervan om het juridisch pad te bewandelen.

‘Mijn zeer korte ervaring met het juridisch proces bestond uit triggers en beschuldigende vragen. In mijn gesprekken met de zedenrechercheur en advocaat voelde ik me verhoord en beoordeeld, terwijl ik nog midden in mijn eigen herbeleving en overleving zat. Ik had dit al meegemaakt in het hulpverleningstraject. In die “wedstrijd” van wie zijn verhaal het meest overtuigend kan verwoorden, voelde ik me snel verloren, vooral als ik de pleger recht in de ogen moest aankijken of wanneer ik naast hem moest zitten. Het was voor mij niet mogelijk om dit opnieuw te ervaren in een rechtszaak zonder overmand te worden door angst en herbeleving.’

Onze kennis over hertraumatisering is, in tegenstelling tot die over secundaire victimisatie, tot nu toe gering. Er zijn weinig empirische studies uitgevoerd die onderzoeken of rechtszaken slachtoffers hertraumatiseren. Het resulterende empirische bewijs is klein, inconsistent en niet gericht op de Nederlandse situatie (zie o.a. Gilbert & Postel 2022; Katirai 2020; Orth & Maercker 2004). Daarnaast is er nog geen

(causaal) bewijs dat participatie in het strafrecht direct leidt tot hertraumatisering. Hoewel we uit de praktijk signalen ontvangen dat hertraumatisering wel degelijk gebeurt bij slachtoffers, is het noodzakelijk dat er meer onderzoek gedaan wordt naar of, en zo ja, welke rol het strafrecht hierin speelt.

De ervaringen met het strafrecht

Het opgelopen trauma, als gevolg van seksueel geweld, kan significante gevolgen hebben voor de manier waarop slachtoffers deelnemen aan het strafrecht. Negatieve ervaringen, zoals seksueel geweld, worden vaak fragmentarisch en niet-lineair in het geheugen opgeslagen, wat gevolgen heeft voor het vertellen van deze ervaringen (Haskell & Randall 2019; Wilson e.a. 2023).⁴ Hierdoor geven slachtoffers vaak onsamenhangende of gefragmenteerde verklaringen. Ook kunnen slachtoffers problemen krijgen met concentratie en kunnen zij prikkelbaar reageren wanneer zij als gevolg van seksueel geweld PTSS ontwikkelen (Kessler e.a. 2017). Professionals zijn zich vaak niet bewust van hoe het opgelopen trauma van invloed kan zijn op het geheugen en op het vertellen van wat hem of haar is overkomen. Wanneer strafrechtsactoren niet bekend zijn met deze gedragsmatige uitingen/symptomen van trauma, kan er bij hen onbegrip en frustratie ontstaan als slachtoffers ‘overreageren’, bijvoorbeeld wanneer zij erachter komen dat zij niet op de hoogte zijn gesteld van een rechtszitting die heeft plaatsgevonden.⁵ Dit gebrek aan begrip kan niet alleen leiden tot miscommunicatie en een verminderde ondersteuning van het slachtoffer, maar ook tot secundaire victimisatie, waarbij slachtoffers zich opnieuw gekwetst, niet serieus genomen of zelfs beschuldigd voelen. Deze negatieve ervaringen kunnen hun vertrouwen in het rechtssysteem verder ondermijnen.

Bij slachtoffers van seksueel geweld zijn de fundamentele menselijke behoeften aan veiligheid, verbondenheid, autonomie en controle aan-

4 Een uitgebreide behandeling van hoe het brein reageert op trauma valt buiten de reikwijdte van deze tekst. Voor een meer gedetailleerde en toegankelijke uitleg wordt verwezen naar het werk van Wilson en collega's (2023), waarin op heldere en uitgebreide wijze uiteen wordt gezet wat trauma met het brein doet.

5 In deze zes minuten durende video bespreekt prof. Rebecca Campbell de impact van trauma op het brein van slachtoffers en hoe deze neurologische reacties kunnen worden waargenomen en geïnterpreteerd door professionals, www.youtube.com/watch?v=vdX2E5wArt8.

getast (Herman 2023). Daarnaast speelt het relationele trauma, dat ontstaat uit een schending van vertrouwen in sociale relaties, een belangrijke rol in hoe slachtoffers van seksueel geweld het strafrecht ervaren (Herman 2023). Dit kan ervoor zorgen dat zij zich extra kwetsbaar voelen binnen juridische processen en verhoogt het risico op secundaire victimisatie en hertraumatisering. Strafrechtsactoren die – gezien hun professie – gericht zijn op bewijsvoering en juridische procedures kunnen met hun handelen deze kwetsbaarheden onbedoeld versterken. Te denken valt aan situaties waarin het verhaal van het slachtoffer in twijfel wordt getrokken, communicatie niet transparant en empathisch verloopt en slachtoffers niet goed worden geïnformeerd over de juridische procedures. Deze omstandigheden kunnen leiden tot gevoelens van onveiligheid, wantrouwen en hertraumatisering, vooral wanneer slachtoffers het idee hebben dat hun ervaringen worden gereduceerd tot bewijsstukken, of wanneer zij worden geconfronteerd met stereotiepe beelden van hoe slachtoffers zich zouden moeten gedragen (Orth 2002). Voor Amanda was dit ook een reden om het pad van het strafrecht niet verder te bewandelen:

'Voor mij voelde het alsof de rechtbank mijn verhaal zou reduceren tot een verzameling feiten en bewijsstukken. In de juridische wereld draait alles om wat je kunt bewijzen, om wat wel of niet officieel erkend kan worden. Ik zou opnieuw door alle traumatische momenten zijn gegaan. Niet in een veilige, helende omgeving, maar in een ruimte waar alles draait om bewijzen, woorden, twijfels en vragen. Maar mijn verhaal, mijn ervaring, is zoveel meer dan dat. Het gaat niet alleen om feiten van wat er is gebeurd, maar om de emotionele en menselijke complexiteit ervan. Ik wilde niet dat mijn verhaal werd gereduceerd tot een paar regels in een rechtszaak. Ik wilde dat het in zijn volledigheid werd erkend, met alles wat daarbij hoort – de pijn, de emoties, de schade. En dat, wist ik, zou ik in een rechtszaak niet vinden. Hierdoor had ik het gevoel dat ik moest kiezen: voor rechtsvervolgning OF voor herstel.'

Secundaire victimisatie en hertraumatisering in het strafrecht kunnen worden verminderd door slachtoffergerichte benaderingen, zoals empathische en transparante communicatie, slachtoffers goed geïnformeerd houden, gespecialiseerde training van professionals, en slachtoffers toegang bieden tot juridische en psychosociale ondersteuning (Elbers & Bex 2020). Hoewel een deel van deze maatregelen als

slachtofferrechten in het Wetboek van Strafvordering is verankerd, komt het nog regelmatig voor dat zij niet worden nageleefd (Augustejn e.a. 2022). Door slachtoffers erkenning te geven, hen op een respectvolle manier te bevragen en een omgeving te creëren waarin zij hun verhaal veilig kunnen delen en waarbij hun rechten ook daadwerkelijk nageleefd worden, kan het strafrecht bijdragen aan het herstellen van vertrouwen in sociale structuren, het voorkomen van secundaire victimisatie en hertraumatisering en het stimuleren van toekomstige aangiftes (Elbers & Becx 2020). Met andere woorden, toekomstige slachtoffers zullen zich voldoende gesterkt voelen om de stap naar de politie ook daadwerkelijk te zetten. Dergelijke mogelijkheden kunnen slachtoffers, zoals Amanda, de nodige steun bieden om alsnog deel te nemen aan het strafproces:

'En daarom... koos ik voor mijn keukentafel. De keukentafel gaf me de ruimte om te genezen, om mezelf te zijn zonder oordeel, zonder de dreigende vragen van een systeem dat me opnieuw zou kunnen breken. Het was in die vertrouwde, veilige ruimte, met mijn kinderen om me heen, dat ik de rust vond die ik nodig had om te helen. Om thuis simpelweg aanwezig te zijn voor mijn opgroeiende kinderen, in plaats van in een rechtbank. En niet onbelangrijk: naast tijd aan de keukentafel was ook intensieve en gespecialiseerde therapie nodig om te herstellen. Dat is waar ik mijn tijd en energie aan wilde besteden. De start van mijn juridisch pad voelde koud, veroordelend en afstandelijk. Maar aan de keukentafel kon ik mezelf zijn, kon ik ons eigen tempo bepalen, en kon ik opnieuw leren vertrouwen. Het was daar dat ik de veiligheid vond die ik zocht – iets wat ik nooit zou hebben gevonden in een rechtszaal. Zo had ik de regie over mijn eigen herstel in handen.'

Daarnaast biedt herstelrecht, als aanvulling op het strafrecht, een unieke kans om relationeel trauma (deels) te herstellen. Volgens Herman (2023) is herstel na seksueel geweld niet alleen afhankelijk van individuele therapie, maar ook van een sociaal proces van erkenning en herstelrecht. Doordat slachtoffers in herstelrechtelijke procedures controle hebben over het proces en op gelijke voet staan met de dader, is de kans op secundaire victimisatie en hertraumatisering klein. Ook Elbers en Becx (2020) concluderen dat de kans op secundaire victimisatie in herstelrechtelijke procedures gering is doordat slachtoffers de regie hebben en erkend worden als volwaardige partij. Middels dia-

loog en bemiddeling krijgen ze de kans om hun ervaringen te delen en oplossingen te vinden die hun verwerkingsproces ondersteunen. Dit sluit aan bij de bredere erkenning dat herstel niet alleen een persoonlijke, maar ook een sociale en maatschappelijke dimensie heeft. Echter, enkel herstelrecht aanbieden of het exclusief focussen op de bestrijding of voorkoming van secundaire victimisatie en hertraumatisering is onvoldoende om recht te doen aan de behoeften van slachtoffers, duurzame herstelprocessen te bevorderen en structurele problemen binnen het strafrecht aan te pakken, aangezien dit voornamelijk een symptoomgerichte benadering betreft. Deze aanpak biedt geen structurele oplossing voor de complexe en langdurige gevolgen waarmee slachtoffers na het delict worden geconfronteerd. Dit vereist een trauma-geïnformeerde aanpak, waarbij professionals begrijpen hoe (relationeel) trauma slachtoffers beïnvloedt, waardoor deelname aan het strafproces kan voldoen aan de behoeften en wensen van slachtoffers.

Een trauma-geïnformeerde aanpak: de eerste stap is gezet

In Nederland is er een groeiende aandacht voor een trauma-geïnformeerde aanpak binnen verschillende sectoren, zoals jeugdhulp, zorg en onderwijs. Hoewel de implementatie van deze aanpak zich in Nederland nog in een ontwikkelingsfase bevindt, zijn er al verschillende organisaties die laten zien hoe een trauma-geïnformeerde aanpak slachtoffers kan helpen in hun herstel.

Een belangrijke eerste stap die gezet is, is interdisciplinaire samenwerking. Een effectieve trauma-geïnformeerde aanpak vereist samenwerking tussen verschillende disciplines, waaronder juridische professionals, (medische) hulpverlening en maatschappelijke organisaties (Gilbert & Postel 2022; Katirai 2020). Deze multidisciplinaire samenwerking bevordert niet alleen een omgeving waarin slachtoffers zich gehoord, erkend en gesteund voelen, wat secundaire victimisatie en hertraumatisering vermindert en herstel bevordert (Campbell e.a. 2008), ook kunnen psychologen bijvoorbeeld zedenrechercheurs trainen in het herkennen van traumareacties en adviseren over slachtoffergerichte communicatie. In verschillende landen profiteren slachtoffers van seksueel geweld van een gecentraliseerd ‘gate management model’, waarbij professionals uit medische, forensische en psychoso-

ciale disciplines samen diensten aanbieden op één centrale locatie, zowel direct na het seksueel geweld als tijdens de nazorg. In de Verenigde Staten werd dit model in de jaren zeventig geïntroduceerd door de Sexual Assault Response Teams (SARTs). In de late jaren tachtig en negentig werd Scandinavië geïnspireerd door SARTs en begonnen ze met het opzetten van crisiscentra na verkrachting. Het Verenigd Koninkrijk richtte in 1986 het eerste Sexual Assault Referral Centre op. Onderzoek toont aan dat dit model de psychologische en fysieke impact van seksueel geweld vermindert en de kans vergroot om de dader te arresteren. Daarom wordt het model aanbevolen door de World Health Organization (WHO). In 2012 werd naar Deens voorbeeld het Centrum Seksueel Geweld (CSG) in Nederland opgezet (voor een gedetailleerde uiteenzetting zie Covers e.a. 2022). Het CSG is een landelijk dekkend netwerk van multidisciplinaire teams in zestien regio's bestaande uit (forensisch) artsen, verpleegkundigen, psychologen, zeden- en forensisch rechercheurs, advocaten en maatschappelijk werkers om slachtoffers van seksueel geweld zo snel en volledig mogelijk te ondersteunen.⁶ Elk slachtoffer krijgt in het CSG een case-manager die de multidisciplinaire hulp coördineert. Deze samenwerking is erop gericht om slachtoffers van seksueel geweld zo snel mogelijk hulp te bieden, wat essentieel is om acute gezondheidsproblemen, traumagerelateerde klachten en mogelijke juridische complicaties effectief aan te pakken. Ook slachtoffers die langer geleden zijn misbruikt, kunnen 24/7 terecht bij het CSG.

Kenmerkend voor het CSG is de samenwerking van politie en (medische) hulpverlening, waarbij de rollen en verantwoordelijkheden van politie en hulpverleners duidelijk zijn afgebakend ('schoenmaker, blijf bij je leest') en waarbij tegelijkertijd samenwerking wordt gestimuleerd. Op deze manier leren hulpverleners dat hun manier van bevragen sturend kan zijn en leren politiefunctionarissen hoe ze slachtoffers op een trauma-geïnformeerde manier kunnen bevragen. Het volgen van een training in de nieuwe CSG Academie is hierbij essentieel. De kracht van interdisciplinair werken schuilt in het respecteren van de verschillen tussen disciplines – elke professional brengt eigen expertise en perspectieven – en in de gedeelde missie om slachtoffers het

6 Niet alle slachtoffers van seksueel geweld komen bij het CSG terecht. Slachtoffers zoeken ook steun binnen hun eigen netwerk, of bij andere formele instanties zoals hun huisarts. Desondanks vervult het CSG een centrale rol als de grootste organisatie in Nederland die gespecialiseerde hulp biedt aan slachtoffers van seksueel geweld (Van der Ploeg e.a. 2024).

beste te bieden in zowel de hulpverlening als de deelname aan het strafproces op een trauma-geïnformeerde manier. Zoals Ani DiFranco in haar lied 'Overlap' treffend verwoordt: 'I know there is strength in the differences between us. I know there is comfort where we overlap.'

Maar wat kunnen we nog meer?

Bij het CSG wordt trauma-geïnformeerde communicatie actief toegepast. Dit betekent dat slachtoffers in een veilige omgeving hun verhaal kunnen doen en dat professionals geschoold zijn in de benadering van en gespreksvoering met slachtoffers. Om het strafrecht trauma-geïnformeerd en toegankelijker te maken voor slachtoffers van seksueel geweld, is er een dringende behoefte aan training en educatie van politie en andere strafrechtsactoren om een trauma-geïnformeerde aanpak te bevorderen. Hun werk vereist niet alleen juridisch inzicht, maar ook een begrip van de impact van seksueel geweld en het (interpersoonlijk) trauma. Het multidisciplinaire team van het CSG draagt bij aan een trauma-geïnformeerde werkwijze binnen de politie. Desondanks zijn er nog uitdagingen, aangezien politieonderzoeken en rechtszaken vaak langdurig zijn, waardoor de betrokkenheid van het CSG (en het casemanagement) op termijn wegvalt. Hierdoor ontbreekt vaak structurele begeleiding met een trauma-geïnformeerde benadering. Daarnaast worden niet alle slachtoffers van seksueel geweld die aangifte doen bij de politie doorverwezen naar het CSG. Dit vergroot het risico dat slachtoffers tekortkomen in een begripvolle, sensitieve communicatie en benadering. We zien verbeteringen sinds de nieuwe Wet seksuele misdrijven. De invoering van deze nieuwe wet in juli 2024 is een stap vooruit in het erkennen van de complexiteit en de realiteit van seksueel geweld en seksueel grensoverschrijdend gedrag. Deze wet biedt een meer genuanceerde definitie van consent en houdt beter rekening met de psychologische dynamieken die gepaard gaan met seksueel misbruik. Politieagenten worden sinds de nieuwe wet bijvoorbeeld in hun training geschoold in traumaspecifieke elementen, zoals de freeze-reactie en revictimisatie. Hiermee is een belangrijke stap gezet in het benaderen en bevragen van slachtoffers op een trauma-geïnformeerde manier. Een tweede essentieel aspect van een trauma-geïnformeerde benadering is de toegankelijkheid en het waarborgen van de informatievoor-

ziening. Binnen het hulpverleningslandschap is dit al zichtbaar. Uit onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut blijkt dat slachtoffers waarde hechten aan laagdrempeligheid in de hulpverlening (Van der Ploeg e.a. 2024). Het CSG biedt landelijke, 24/7 toegankelijke ondersteuning, met zowel telefonische als anonieme chatmogelijkheden voor slachtoffers die terughoudend zijn om direct contact op te nemen. Ter versterking van het hulpaanbod heeft het CSG samenwerkingen opgezet met Fier en Offlimits. Deze samenwerking richt zich onder meer op veiligheidsmaatregelen en de verwijdering van schadelijk beeldmateriaal. Door de integratie van de chat-backoffices en het gebruik van warme overdrachten wordt een beter gecoördineerde, op maat gesneden ondersteuning geboden die aansluit op de specifieke behoeften van slachtoffers.

Duidelijke, tijdige en toegankelijke informatie in het strafproces kan bijdragen aan het gevoel van controle en veiligheid, wat cruciaal is voor slachtoffers die zich vaak machteloos voelen na seksueel geweld (Gilbert & Postel 2022). Dit omvat niet alleen updates over de voortgang van een strafzaak, maar ook informatie over beschikbare hulpbronnen – bijvoorbeeld een doorverwijzing naar Slachtofferhulp Nederland voor praktische ondersteuning of lotgenotencontact, een slachtofferadvocaat voor juridische ondersteuning of het Schadefonds Geweldsmisdrijven voor financiële compensatie – die aansluiten bij de specifieke behoeften en wensen van het slachtoffer. Een voorbeeld van wat hieraan zou kunnen bijdragen en waar menig slachtofferadvocaat voor pleit, is om de slachtofferadvocaat online toegang te geven tot het (volledige) procesdossier. Nu is het zo dat enkel de advocaat van verdachte en de officier van justitie hier toegang toe hebben. Deze digitale omgeving omvat alle berichten rondom de strafzaak, en de advocaat van verdachte krijgt automatisch een melding per e-mail als er iets nieuws is toegevoegd. Zoals bijvoorbeeld de betekening van de dagvaarding. Om de informatie rondom het strafproces meer toegankelijk te maken voor slachtoffers zou het toevoegen van slachtofferadvocaten aan deze digitale omgeving een stap in de goede richting zijn.

“Wat mij zou hebben geholpen is om niet te beginnen bij regels en procedures, maar bij de mens die tegenover je zit. Met een rechercheur die zegt: “Ik weet dat het niet makkelijk is om hierover te spreken. Neem de tijd. U hoeft niet alles in één keer te vertellen.” En daarbij de regie bij het slachtoffer laat.

Met een advocaat die zegt: “Wat hebt u nodig om zich veilig te voelen in dit proces?” waarbij herstelgericht werken centraal staat. En waarbij empathie boven neutraliteit staat. Niet geforceerd “objectief” blijven (“er zijn natuurlijk twee kanten aan elk verhaal”), maar laten merken dat het leed wordt gezien en serieus wordt genomen. En ik hoop dat professionals begrijpen dat woorden en houding een muur kunnen opwerpen, maar ook een brug kunnen slaan wanneer ze zeggen: “Ik ben er voor je. En we doen dit samen, op jouw tempo.”

Conclusie

Als we seksueel geweld willen aanpakken, zijn we afhankelijk van slachtoffers zoals Amanda die hun ervaringen durven te delen. Door hen te horen en te ondersteunen kunnen daders worden gestopt en gestraft. Het is daarom onze verantwoordelijkheid om de beste voorwaarden te creëren voor slachtoffers om hun verhaal te vertellen. Dit vraagt om een cultuur en daarbij behorend strafrechtssysteem die empathie, respect en samenwerking centraal stelt, zowel voor de slachtoffers als voor de samenleving als geheel.

Maar zover zijn we nog niet. Uit diverse onderzoeken blijkt dat het huidige strafrechtssysteem een negatieve invloed kan hebben op slachtoffers van seksueel geweld. Er is met enige regelmaat zelfs sprake van secundaire victimisatie en hertraumatisering. Factoren zoals gebrek aan empathie van professionals, bureaucratische procedures en het herhaaldelijk moeten vertellen van hun ervaring dragen hieraan bij. Deze ervaringen ontmoedigen slachtoffers om aangifte te doen en ondermijnen hun vertrouwen in het rechtssysteem.

Willen we in Nederland komen tot een strafrechtspleging die kan voldoen aan de wensen en behoeften van slachtoffers, dan zullen we een meer trauma-geïnformeerde aanpak moeten implementeren. Een mooi voorbeeld hiervan is het CSG, waar politie en (medische) hulpverleners met elkaar samenwerken om de kansen op herstel optimaal te benutten. Een belangrijk kenmerk van het CSG is de interdisciplinaire samenwerking. De unieke kracht van interdisciplinair werken schuilt in het respecteren van de verschillen tussen de diverse professionals: elke professional brengt eigen expertise en perspectieven in, maar het gezamenlijke doel blijft hetzelfde: het bieden van de best mogelijke ondersteuning aan slachtoffers. Onderzoek van Rebecca

Campbell en collega's (2008) laat zien dat wanneer slachtoffers door een multidisciplinair team worden geholpen zij eerder aangifte doen en eerder verwerken, omdat zij zich serieus genomen voelen en in een veilige omgeving hun verhaal kunnen doen. Voor de Nederlandse situatie liggen er nog verbetermogelijkheden in het scholen van professionals in de strafrechtsketen in de benadering van en gespreksvoering met slachtoffers en in de toegankelijkheid en het waarborgen van informatievoorziening. Alleen op deze manier kan de keukentafel, waar het herstel van slachtoffers vaak begint, plaatsmaken voor aanvullende herstel mogelijkheden binnen het strafrecht.

'Herstellen van welke vorm van misbruik dan ook is een enorme opgave. Het vroeg het uiterste van me, fysiek, mentaal en emotioneel. Welk pad je ook kiest, het vergt het maximale van je als mens, en geen enkele keuze is minder waard of minder moedig dan de andere.'

- Amanda

Literatuur

Augusteijn e.a. 2022

F. Augusteijn, C. Bijleveld & A. Pemberton, 'De praktijk van slachtofferrechten: de perceptie van professionals. Een exploratief onderzoek naar de naleving van slachtofferrechten', *PROCES* (101) 2022, p. 35-53.

Van Berlo & Ensink 2000

W. van Berlo & B. Ensink, 'Problems with sexuality after sexual assault', *Annual Review of Sex Research* (11) 2000, p. 235-257.

Campbell e.a. 2009

R. Campbell, E.R. Dworkin & G. Cabral, 'An ecological model of the impact of sexual assault on women's mental health', *Trauma, Violence, & Abuse* (10) 2009, p. 225-246.

Campbell e.a. 2008

R. Campbell, D. Patterson, A.E. Adams, R. Diegel e.a., 'A participatory evaluation project to measure SANE nursing practice and adult sexual assault patients' psychological well-being', *Journal of Forensic Nursing* (4) 2008, p. 19-28.

Campbell e.a. 2001

R. Campbell, S.M. Wasco, C.E. Ahrens, T. Sefl e.a., 'Preventing the "second rape": Rape survivors' experiences with community service providers', *Journal of Interpersonal Violence* (16) 2001, p. 1239-1259.

Centrum Seksueel Geweld 2025

Centrum Seksueel Geweld, 'Wat je moet weten over... seksueel geweld', 2025, <https://centrumseksueelgeweld.nl/seksueel-geweld/#:~:text=Seksueel%20geweld%20is%20een%20term,je%20van%20diegene%20afhankelijk%20bent> (geraadpleegd op 3 februari 2025).

Covers e.a. 2022

M.L.V. Covers, W. Karst & I.A.E. Bicanic, 'Development of multidisciplinary sexual assault centres in the Netherlands', *European Journal of Psychotraumatology* (13) 2022, <https://doi.org/10.1080/20008066.2022.2127475>.

Derksen e.a. 2024

E.L.J. Derksen, M.I.J. Kennis, J.G. Kloosterman, E.A.L.M.G. Moons e.a., *Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel geweld 2024*, Den Haag: WODC/CBS 2024.

Dworkin 2020

E.R. Dworkin, 'Risk for mental disorders associated with sexual assault: A meta-analysis', *Trauma Violence Abuse* (21) 2020, p. 1011-1028.

Elbers & Becx 2020

N. Elbers & I. Becx, *Secundaire victimisatie als probleem. Herstelrecht als oplossing? Een onderzoek naar de reikwijdte van secundaire victimisatie en herstelrecht in het straf-, civiel- en bestuursrecht in Nederland*, Den Haag: Boom juridisch 2020.

Gilbert & Postel 2022

D. Gilbert & E.B. Postel, 'Truth without trauma: Reducing re-traumatization throughout the justice system', *University of Louisville Law Review* (60) 2022, p. 521-554.

Haskell & Randall 2019

L. Haskell & M. Randall, *The impact of trauma on adult sexual assault victims*, Department of Justice Canada 2019.

Herman 2023

J.L. Herman, *Truth and repair: How trauma survivors envision justice*, Londen: Basic Books 2023.

Katirai 2020

N. Katirai, 'Retraumatized in court', *Arizona Law Review* (62) 2020, p. 81-124.

Kessler e.a. 2017

R.C. Kessler, S. Aguilar-Gaxiola, J. Alonso, C. Benjet e.a., 'Trauma and PTSD in the WHO World Mental Health surveys', *European Journal of Psychotraumatology* (27) 2017, <https://doi.org/10.1080/20008198.2017.1353383>.

McKenna & Holtfreter 2020

N.C. McKenna & K. Holtfreter, 'Trauma-informed courts: A review and integration of justice perspectives and gender responsiveness', *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* (30) 2020, p. 450-470.

Moroz & Dinisman 2025

A. Moroz & T. Dinisman, *Suffering for justice: Sexual violence victim-survivors' experiences of going to court and cross-examination*, Victim Support UK 2024, www.victimsupport.org.uk/wp-content/uploads/2024/10/Sufferingforjusticereport.pdf (geraadpleegd op 3 februari 2025).

Orth 2002

U. Orth, 'Secondary victimization of crime victims by criminal proceedings', *Social Justice Research* (15) 2002, p. 313-325.

Orth & Maercker 2004

U. Orth & A. Maercker, 'Do trials of perpetrators retraumatize crime victims?', *Journal of Interpersonal Violence* (19) 2004, p. 212-227.

Pijlman e.a. 2022

V. Pijlman, V. Eichelsheim, A. Pemberton & M. de Waardt, 'Welke factoren spelen een rol in de overweging om hulp te zoeken na seksueel geweld? Een beknopt overzicht van het hulpzoekgedrag van slachtoffers', *Tijdschrift voor Criminologie* (64) 2022, p. 208-219.

Van der Ploeg e.a. 2024

J. van der Ploeg, B. Tierolf, M. Lünemann & R. de Wildt, *Ontwikkelingen in meldingen seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld*, Utrecht: Verweij Jonker Instituut 2024.

Wilson e.a. 2023

C. Wilson, K.A. Lonsway & S.J. Archambault, *Understanding the neurobiology of trauma and implications for interviewing victims*, End Violence Against Women International 2023.

Trauma-geïnformeerd werken in huiselijk-geweldzaken: het begint met de erkenning van het geweld

*Ariane Hendriks en Marscha Mansvelt**

Slachtoffers van huiselijk geweld staan vaak voor een ingewikkeld en langdurig juridisch proces. Wanneer zij minderjarige kinderen hebben, kunnen zij te maken krijgen met zowel het strafrechtelijke als het familierechtelijke systeem.¹ De ervaringen van slachtoffers met beide systemen benoemen zij veelal als negatief en beschadigend. Vaak is het strafrechtelijke traject van korte duur of wordt in het geheel niet gestart, mede omdat slachtoffers regelmatig worden ontmoedigd om aangifte te doen (Groenhuijsen 2018; Salet e.a. 2020). Het familierechtelijke traject daarentegen kan jaren slepen. In het familierecht wordt huiselijk geweld ten onrechte overwegend geduid als een probleem waar beide partners aan hebben bijgedragen, en dat stopt met het einde van de relatie, waardoor het voor de te nemen beslissingen over gezag en omgang als niet relevant wordt beschouwd (Avontuur 2022). Huiselijk geweld wordt daarbij losgekoppeld van ouderschap: van een pleger die zijn partner mishandelt of mishandeld heeft, wordt aangenomen dat hij desondanks een goede ouder kan zijn (Mandel 2024). Door de aard van de onveiligheid niet of nauwelijks mee te wegen in de beslissingen over gezag en omgang kunnen jeugdbescherming en familierechtbanken ongewild geweld en onveiligheid voor kinderen en een van de ouders in stand houden of herhalen (Lünnemann & Lünnemann 2024). De ervaringen van slachtoffers in (met name) het familierechtelijke systeem leiden op grote schaal tot secundaire victimisatie, verergering van traumagerelateerde klachten en nieuwe traumatische

* Mr. drs. A.G. Hendriks was zeventien jaar familierechtadvocaat te Amsterdam en voerde een praktijk gespecialiseerd in huiselijk geweld. Zij is sinds 2024 werkzaam als docent familierecht aan Tilburg University. Drs. M. Mansvelt is klinisch psycholoog en werkzaam als psychotherapeut en trainer bij Drakentemmers (expertiseplatform trauma en hechting na huiselijk geweld). Zij is gespecialiseerd in de behandeling van huiselijk geweld en kindermishandeling.

1 In het overgrote deel van de zaken is het slachtoffer een vrouw, daarom wordt in dit artikel naar het slachtoffer verwezen met een vrouwelijk persoonlijk voornaamwoord.

ervaringen (Wilde e.a. 2023; Dalgarno e.a. 2024). Het gebrek aan erkenning en aandacht voor de onveiligheid die heeft gespeeld, lijkt hierin een centrale rol te spelen.

In deze bijdrage laten we aan de hand van een bestaande casus zien hoe de reis van een slachtoffer door de beide systemen er concreet uitziet. We bespreken daarbij hoe een trauma-geïnformeerde aanpak van huiselijk geweld in beide systemen zou kunnen bijdragen aan het verminderen van de negatieve ervaringen van slachtoffers en het effectief doorbreken van de spiraal van geweld. Een dergelijke aanpak heeft in de praktijk nog een weg te gaan, maar biedt een veelbelovend perspectief. Een trauma-geïnformeerde aanpak is erop gericht om hertraumatisering en secundaire victimisatie te voorkomen. Zoals Maarten Kunst in dit themanummer toelicht, is daarvoor nodig dat mensen die professioneel met slachtoffers te maken hebben (1) kennis hebben van de verschillende facetten van trauma, (2) in staat zijn om signalen en symptomen van traumatisering te herkennen, (3) de uitoefening van hun werk afstemmen op de behoeften die voortvloeien uit het trauma, en (4) aandacht hebben voor de omstandigheden waaronder het trauma heeft plaatsgevonden (Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA) 2014). Daar gaat uiteraard de erkenning van de gebeurtenissen die het trauma hebben veroorzaakt aan vooraf.

Dat klinkt vanzelfsprekend, maar dat is het in familierechtelijke context niet, zoals we in de casus zullen zien.

De casus van Evelien en Johan

In juni 2021 doet Evelien aangifte van bedreiging, mishandeling en stalking door haar partner, Johan.² In haar aangifte vertelt ze dat Johan tijdens hun zestien jaar durende relatie vaak verbaal agressief was naar haar en hun drie kinderen (op dat moment 11, 9 en 4 jaar oud) en in huis de inboedel vernielde als hij een woede-uitbarsting had. Het was meerdere keren voorgekomen dat hij gaten in deuren en muren

2 De namen Evelien en Johan zijn gefingeerd in verband met de privacy van de betrokkenen. De werkelijke namen van Evelien en Johan zijn bekend bij de auteurs. De casus in deze bijdrage is gebaseerd op dossierstukken, waaronder de aangifte van Evelien, de sepotbrief van het OM, het rapport van de Raad voor de Kinderbescherming, beschikkingen van familierechtelijke procedures en verslagen van de diverse hulpverlening.

had geslagen, of ruiten had ingegooid. In de laatste periode van hun relatie vluchtte Evelien met haar kinderen gemiddeld twee keer per maand het huis uit vanwege Johans in ernst toenemende agressie. Directe aanleiding voor de aangifte van Evelien was een escalatie waarbij Johan haar bij de keel had gegrepen en tegen haar had geschreeuwd: 'Ik vermoord je, kankerhoer.' Pas toen haar oudste dochter tussenbeide kwam, lukte het Evelien om met haar drie kinderen de woning te verlaten.

Naar aanleiding van de aangifte van Evelien wordt aan Johan een huisverbod van tien dagen opgelegd, dat na verloop van die periode nog met achttien dagen wordt verlengd. Haar aangifte wordt in augustus 2021 door het Openbaar Ministerie (OM) geseponeerd wegens gebrek aan bewijs.

In november 2021 wordt Johan kort opgenomen vanwege een psychose die gerelateerd is aan zijn middelengebruik. Vanaf december 2021 loopt er een familierechtelijke procedure, waarin Johan vraagt om mede met het gezamenlijke gezag over de kinderen te worden belast. Hij verzoekt daarnaast om een zorgregeling. In het kader van die procedure doet de Raad voor de Kinderbescherming onderzoek en adviseert een ondertoezichtstelling (OTS), omdat hulpverlening in het vrijwillig kader niet heeft geleid tot contactherstel tussen Johan en de kinderen. De twee oudste kinderen zijn stellig dat ze hun vader niet meer willen zien. De kinderen zeggen dat dat komt door het gedrag van hun vader, waar ze gedetailleerde voorbeelden van geven; de Raad vindt dat moeder de kinderen negatief beïnvloedt en in een loyaliteitsconflict brengt. Op 6 december 2022 worden de kinderen voor een jaar onder toezicht gesteld. Die OTS wordt voor de twee jongste kinderen in november 2023 voor een jaar verlengd; de OTS van het oudste kind wordt niet verlengd, omdat contactherstel voor haar niet meer haalbaar wordt geacht. In het kader van de OTS moet Evelien meewerken aan een traject van ouderschapsbemiddeling en wordt hulpverlening voor de kinderen ingezet die erop gericht is om het beeld van Johan bij de kinderen te 'ontmonteren'. Dit traject loopt nog als Johan in september 2024 komt te overlijden.

Kort in het strafrecht, lang in het familierecht

De casus van Evelien is exemplarisch voor veel andere zaken die beginnen met een aangifte of melding van huiselijk geweld in het kader van een relatiebreuk. We zien in de praktijk dat het doen van aangifte, of het omzetten van een melding in een aangifte, wordt ontmoedigd. Onderzoek van onder andere Pointer bevestigt dit beeld.³ Wordt er wel aangifte gedaan, dan wordt de aangifte vaak geseponeerd vanwege gebrek aan bewijs of omdat vervolging ‘gelet op de gezinsverhoudingen’ door het OM niet opportuun wordt geacht. In zaken van intieme terreur, een vorm van huiselijk geweld waarbij de pleger erop gericht is het slachtoffer te isoleren, controleren en in de relatie gevangen te houden door middel van psychisch en/of fysiek geweld, speelt verder dat veel van de gedragingen van de pleger niet goed onder een delictsomschrijving kunnen worden gebracht, waardoor vervolging wordt bemoeilijkt.⁴ Fysiek geweld wordt in geval van intieme terreur uitsluitend ingezet als de psychische controle en manipulatie niet toereikend zijn om het slachtoffer het gewenste gedrag te laten vertonen (Stark 2007). Door deze factoren eindigt het strafrechtelijke traject vaak binnen een dag tot hooguit een paar maanden nadat het begonnen is.

Het familierechtelijke traject dat volgt op de relatiebreuk kan daarentegen jaren duren. Er zijn meerdere zittingen bij de rechtbank, er komt een raadsonderzoek, en gedwongen hulpverlening volgt vrijwillige hulpverlening op. De (vermeende) pleger van het geweld wijst op zijn recht op omgang en het (vermeende) slachtoffer wijst op het belang van veiligheid voor haarzelf en voor de kinderen. De rechter en de hulpverlening gaan het onderwerp huiselijk geweld waar mogelijk uit de weg en wijzen op het belang van voortgezet gezamenlijk ouderschap. Er is immers geen strafrechtelijke beoordeling van de zaak geweest, dus ‘er is niets bewezen’. De druk op het (vermeende) slachtoffer om het verleden te vergeten, haar angst opzij te zetten en de kinderen ‘emotionele toestemming’ te geven voor contactherstel met de (vermeende) pleger is groot (Avontuur 2022; Hendriks & Vledder 2023).

3 Zie <https://pointer.kro-ncrv.nl/aangifte-van-huiselijk-geweld-wordt-bemoeilijkt>.

4 Zie bijv. de zaak van de Lelystadse huisarts: Rb. Midden-Nederland 25 oktober 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:6010.

Parallel aan het familierechtelijke traject en de daarin ingezette hulpverlening die gericht is op het gezin, krijgt het slachtoffer (in de wenselijke situatie) individuele hulp die gericht is op herstel van trauma, maar die hulpverlening stagneert vaak als gevolg van doorgaande confrontaties met de pleger in een onveilige setting (zittingen, afgedwongen gezamenlijke gesprekken). In de praktijk zien wij bijvoorbeeld dat veel behandelaars geen EMDR-therapie willen geven zolang het familierechtelijke traject niet is afgerond, omdat de traumaverwerking negatief beïnvloed wordt door angstgevoelens opgeroepen door de procedure.

Hesters driepanetenmodel over de aanpak van huiselijk geweld

Marianne Hester (2011) heeft de tegenstrijdigheden in de aanpak van huiselijk geweld geduid aan de hand van een door haar ontwikkeld 'driepanetenmodel': een planeet waar de bestrijding van huiselijk geweld en de opvang van het slachtoffer centraal staat, een planeet waar de focus ligt op kindbescherming, en een planeet waar het gaat om contact tussen het kind en de beide ouders (je zou deze planeet in ieder geval in de Nederlandse context ook aan kunnen duiden als de familierechtelijke planeet). Een slachtoffer begint doorgaans op de eerstgenoemde planeet, als ze aangifte doet of een poging daartoe. Als de aangifte tot vervolging leidt, wordt haar slachtofferschap door het strafrechtelijke systeem in ieder geval verondersteld.

Maar als gevolg van de aangifte komt ook jeugdbescherming in beeld, in Nederland doorgaans via een zorgmelding bij Veilig Thuis. De focus verschuift daar van het slachtoffer naar de kinderen. Er is meestal weinig oog voor wat zij in de relatie heeft meegemaakt; er volgen vaak verwijten dat zij de kinderen niet beter heeft beschermd tegen het geweld van de pleger en dat ze te weinig 'weerbaar' is geweest, vaak gecombineerd – verwarrend genoeg – met een eis om gezamenlijke hulpverlening aan te gaan gericht op contactherstel tussen de kinderen en de pleger.

Op de familierechtelijke planeet, die als derde wordt aangedaan, staat het voortgezette ouderschap centraal en wordt er maar één ding verlangd: medewerking aan omgang tussen het kind en de ouders. Het eerdere of nog steeds doorgaande geweld is geen onderwerp van gesprek. Slachtoffers voelen zich verloren tussen de drie planeten,

waar er wél of juist géén erkenning is voor het slachtofferschap en waar verschillende en soms tegenstrijdige normen gelden, waardoor ze nooit de juiste keuzes lijken te kunnen maken.

We zien dit ook in de casus van Evelien en Johan, waar Evelien individuele hulp krijgt die bijdraagt aan een groeiend bewustzijn dat wat zij in de relatie heeft meegemaakt te kwalificeren valt als structureel huiselijk geweld, waar zij de kinderen voortaan tegen moet beschermen, terwijl de Raad voor de Kinderbescherming juist vindt dat de kinderen (emotioneel) onveilig opgroeien omdat ze hun vader niet meer zien (later in deze bijdrage wordt hier nader op ingegaan).

Een trauma-geïnformeerde aanpak zou kunnen helpen om de tegenstrijdigheden in de aanpak van huiselijk geweld te verminderen. Het trauma dat op de drie planeten zulke verschillende reacties oproept, is uiteraard steeds hetzelfde. Door de traumatische gebeurtenissen en de onveiligheid die deze hebben veroorzaakt bij alle interventies centraal te zetten kunnen onderlinge tegenstrijdigheden in de aanpak sneller gesignaleerd en bestreden worden.

In de inleiding van deze bijdrage zijn de vier basisbeginselen van een trauma-geïnformeerde aanpak al aangehaald. De SAMHSA duidt deze beginselen aan als de '4 r'en van trauma-geïnformeerd werken': (1) 'realize', oftewel kennis en besef van de verschillende facetten van trauma, (2) 'recognize', het herkennen van signalen van trauma, (3) 'respond', adequaat reageren op wat een slachtoffer van een trauma nodig heeft, en (4) 'resist re-traumatization', voorkomen dat de reactie op het trauma tot verdere traumatisering leidt (SAMHSA 2014). Het reageren ('respond') op trauma in de werkwijze van de organisatie moet gebeuren op een manier die een gevoel van veiligheid, vertrouwen, samenwerking, empowerment en keuze bevordert en is afgestemd op de persoon en de behoeften van het individuele slachtoffer, waarbij de organisatie zich bewust is van relevante culturele, historische en genderaspecten (bijvoorbeeld patriarchaal denken over huiselijk geweld) (McLachlan 2024, p. 100).

De intentie waarmee gewerkt wordt is, met andere woorden, cruciaal. Kijken we bijvoorbeeld naar het strafrechtelijke deel van de casus van Evelien, dan valt op dat zij zonder veel moeite aangifte heeft kunnen doen. Zoals eerder aangegeven is dat vaak anders. Het maakt voor slachtoffers een wereld van verschil of zij eerlijk en open geïnformeerd worden over de pro's en contra's van een aangifte en over de kansen en risico's van vervolging en daar vervolgens zélf een keuze over kun-

nen maken, of dat zij worden ontmoedigd om aangifte te doen omdat de politiemedewerker zelf geen zin heeft in de zaak, of omdat het slachtoffer niet voldoet aan het beeld dat de medewerker heeft van een ‘echt slachtoffer van huiselijk geweld’ (Salet e.a. 2020; Avontuur 2024). Het bieden van een werkelijke keuze aan het slachtoffer is van groot belang voor het tegengaan van hertraumatisering (Cardenas e.a. 2024). In het geval van Evelien heeft haar aangifte niet tot vervolging door het OM geleid, wat voor haar een grote teleurstelling is geweest. In zaken waar dat wel gebeurt, steekt de omgang met het slachtoffer in positieve zin af tegen de omgang met het slachtoffer in het familierecht. In de context van het strafrecht is er sprake van een basale, procedurele erkenning van slachtofferschap simpelweg op grond van de rol die het slachtoffer inneemt – wat ook een basis biedt voor trauma-geïnformeerd werken – dat in het familierecht nog goeddeels ontbreekt. Voorbeelden daarvan: het slachtoffer kan gebruik maken van een aparte wachtkamer op de rechtbank, zodat ze voor de zitting niet ongewenst met de pleger wordt geconfronteerd; in dezelfde rechtbank zit het slachtoffer vervolgens met de pleger samen op de gang te wachten tot de familierechtelijke zitting begint. In de strafrechtelijke procedure kan het slachtoffer een slachtofferadvocaat in de arm nemen die voor haar rechten opkomt, zonder dat dit wordt gezien als onnodig escalerend; in het familierecht moet iedere verwijzing naar slachtofferschap tactisch worden afgewogen, omdat dit geldt als moddergooien, waar een ouder door de Raad voor de Kinderbescherming en de familierechter op afgerekend wordt (Avontuur 2022; Hendriks & Vledder 2023; Derckx 2024). Erkenning van slachtofferschap is een sine qua non voor trauma-geïnformeerd werken: er lijkt daarmee in de strafrechtelijke context een basis te zijn voor implementatie van de beginselen van deze aanpak, die in het familierecht nog veelal afwezig is. Daarbij dient uiteraard te worden opgemerkt, zoals in dit themanummer ook door Maarten Kunst wordt betoogd, dat er nog heel veel moet gebeuren voordat er in de strafrechtsketen daadwerkelijk trauma-geïnformeerd gewerkt wordt.

Geen basis voor een trauma-geïnformeerde aanpak wanneer erkenning van trauma ontbreekt

In de casus van Evelien en Johan geeft met name het rapport van de Raad voor de Kinderbescherming uit oktober 2022 inzichtelijk weer hoe verschillend de benaderingen van huiselijk geweld zijn vanuit het perspectief van volwassenenhulpverlening, jeugdbescherming en de Raad als adviserende instantie in het familierecht (vgl. de drie ‘planeten’ uit het model van Hester). Als gevolg daarvan staan de beginselen en de uitgangspunten van een trauma-geïnformeerde aanpak direct onder druk.

In het rapport van de Raad wordt informatie uit verschillende bronnen samengevat, gecombineerd met gespreksverslagen van de Raad met Johan, Evelien en de drie kinderen. De eigen hulpverlener van Evelien, een medewerker van het Geweld In Afhankelijkheidsrelaties (GIA)-team van een lokale welzijnsorganisatie, zegt over het geweld in de relatie van Evelien en Johan onder andere het volgende:

‘De mate, de duur en de ernst van het geweld tijdens de relatie met vader komt de laatste maanden steeds meer in beeld voor mij. In de loop van de begeleiding hoor ik steeds meer voorbeelden terug over het langdurige huiselijk geweld binnen het gezin. Mevrouw leek situaties die grensoverschrijdend of gewelddadig zijn “normaal” te zijn gaan vinden. Ze heeft steeds meer inzicht in de dynamiek en ook de impact van het (psychische) geweld, door psycho-educatie en meer afstand van de situatie. Mevrouw durft meer te delen dan in het begin. Bekende schaamte en schuldgevoelens bij huiselijk geweld hebben daar ook een rol bij gespeeld. Naast escalaties met vernielingen in huis en een aantal incidenten met fysiek geweld hoor ik over scheldpartijen, vernederingen, kwetsende opmerkingen, die niet enkel gericht zijn naar moeder, maar ook naar de oudste dochter. (...) Er lijken continue spanningen te zijn geweest, waarbij moeder op verschillende manieren escalaties probeerde te voorkomen. Moeder heeft de kinderen verschillende keren laten ophalen en is ook zelf naar ouders gegaan bij hoog opgelopen conflicten. De kinderen zijn vaak getuige geweest van de ruzies in huis. Mijn zorg is dat de last die deze kinderen mogelijk nog dragen als gevolg nog onvoldoende in beeld is. Ik maak me daarnaast zorgen als de situatie van huiselijk geweld door vader ontkend zou worden. Dit kan een mogelijk contactherstel in de weg staan. Ik zie wat de gesprekken over het onderwerp losmaken en het verhaal blijft consistent.’

Meer dan alle betrokken hulpverleners in de casus van Evelien en Johan lijkt de GIA-medewerker zich bewust van de impact van het geweld op Evelien en de kinderen. Ze lijkt erin geslaagd te zijn haar vertrouwen te winnen en haar te helpen sterker te worden in haar ouderrol. Dat deze hulpverlener zich bevindt op de 'planeet' van volwassenenhulpverlening speelt ongetwijfeld mee in haar traumasensitieve aanpak.

Naar aanleiding van het tijdelijk huisverbod is Evelien aangeraden om vrijwillig hulp te zoeken voor de kinderen. Zij heeft de kinderen toen aangemeld bij een lokale aanbieder van psychologische en psychiatrische hulp aan kinderen en jongeren. Bij de intake (twee maanden na de relatiebreuk) vond deze instelling Evelien angstig en als gevolg van die angst verminderd emotioneel beschikbaar voor de kinderen. Deze instelling duidde, aldus de informatie in het raadsrapport, de situatie primair als een vechtscheiding en wilde de intake niet voortzetten, omdat de situatie voor de kinderen nog te onrustig was. Men was bezorgd dat Evelien haar eigen angsten overdroeg op de kinderen. Deze instelling, onderdeel van de jeugdbeschermingsplaneet, richt zich uitsluitend op de kinderen. In de informatie die zij aanleveren in het raadsrapport blijkt niet van enig begrip voor de situatie van Evelien en voor het feit dat zij reageert vanuit trauma: geen van de vier basisbeginselen is zichtbaar.

Het verwijt aan Evelien dat zij faalt als ouder door bang te zijn, heeft een grote impact op Evelien. In het rapport schrijft de Raad het volgende over hun gesprek met Evelien:

'Moeder huilt en zegt bang te zijn dat de raadsonderzoeker het geweld af zal doen als horende bij een vechtscheiding en dat haar angsten gebagatelliseerd worden. Moeder zegt dat ze een intake heeft gehad bij [naam jeugdhulpinstelling] waarbij ze dit heeft ervaren en dit heeft haar vertrouwen beschadigd. (...) De intake bij [instelling] is niet volledig doorlopen, omdat [instelling] van mening was dat de kinderen niet behandeld konden worden omdat de situatie rondom hen te angstig en onzeker was. Moeder was erg onrustig en angstig voor vader. Moeder vertelt dat [instelling] contact met vader wilde opnemen zodat hij emotionele toestemming aan de kinderen kon geven voor de gesprekken tussen [instelling] en de kinderen. Moeder heeft dit geweigerd, omdat het risico te groot was dat vader aan de deur zou staan en dat de kinderen hier angstig van zouden worden. Moeder zegt dat vader, toen de relatie net beëindigd was, voor de deur heeft

gestaan bij moeder en moeder wilde dit niet meer. De angst voor vader bij moeder en de kinderen stond op scherp. [Instelling] stelde dat moeder te zeer in haar emotie zat en heeft het traject stopgezet. Moeder wordt emotioneel als ze hierover praat. Moeder heeft zich niet gehoord gevoeld en dit heeft haar zeer gekwetst.'

Evelien doet na deze negatieve ervaring met de hulpverlening een expliciet beroep op de raadsonderzoeker om erkenning voor wat zij heeft meegemaakt. Die erkenning blijft echter uit. De Raad concludeert uiteindelijk het volgende:

'Als grootste zorg heeft de RvdK het ontstane contactverlies tussen kinderen en vader en het negatieve vaderbeeld dat de kinderen hebben. Sinds juni 2021 hebben de kinderen geen contact meer gehad met vader (...). Uit de kindgesprekken en de gesprekken met moeder komt naar voren dat de kinderen aangeven vader niet meer te willen zien en het lijkt dat [de twee oudste kinderen] hierin verharden en een vasthoudende houding aannemen. (...) Het zo duidelijk afwijzen van vader, waarbij de kinderen enkel positief zijn over moeder en enkel negatief over vader, kan een signaal zijn van ernstig klem zitten in loyaliteiten. Loyaliteitsproblemen ontstaan wanneer kinderen niet van hun beide ouders de impliciete en expliciete toestemming krijgen om van hen beiden te houden (...). De RvdK ziet dat het contactverlies en de loyaliteitsproblemen sterk samenhangen met de strijd en het gebrek aan adequate communicatie tussen ouders, waarbij beiden hun gelijk willen bewijzen en onvoldoende gericht zijn op het belang van de kinderen. Bij ouders is er sprake van wederzijds wantrouwen. Beide ouders ervaren geladen emoties en een hoog individueel stressniveau, als zij over de andere ouder spreken. Ouders hebben visieverschillen over wat er in het verleden is gebeurd. Zo geven moeder en de kinderen aan spanningen, angst en onveiligheid te (hebben) ervaren vanwege fysiek (richting moeder) en verbaal geweld vanuit vader. Vader erkent dat hij "vrij driftig" kon zijn, maar ontkent dat er sprake was van een jarenlang patroon van fysiek en verbaal geweld. Uit het justitiële document van vader komen geen feiten naar voren die duiden op zorgen over fysieke veiligheid. De RvdK heeft, doordat er destijds geen professionals betrokken waren en ouders hun eigen beleving hebben bij het verleden, geen volledig beeld bij de veiligheid in het gezin toen ouders nog samen waren. Het is echter voorstelbaar dat vaders driftige gedrag voor moeder en kinderen destijds en achteraf als onveilig heeft gevoeld. (...)'

In het advies van de Raad is het geweld dat Evelien en de kinderen hebben meegemaakt teruggebracht tot een gevoel van onveiligheid over het 'driftige gedrag' van Johan: er is immers niets strafrechtelijk bewezen. De weerstand van de kinderen tegen contact met hun vader wordt op het conto van Evelien geschoven: zij brengt de kinderen in een loyaliteitsconflict, omdat ze geen emotionele toestemming geeft voor contact. Johan en Evelien moeten allebei de strijd staken en normaal gaan communiceren. Er is, met andere woorden, geen begin van erkenning voor het trauma van Evelien en de kinderen.

We zien hier dat de vier basisbeginselen van trauma-geïnformeerd werken allemaal worden gemist. De Raad is zich evident niet bewust van de impact van de onveiligheid ('realize') en herkent de signalen van trauma bij Evelien niet ('recognize'). Aan een adequate reactie ('respond') op het trauma, conform de uitgangspunten van trauma-geïnformeerd werken, wordt daardoor vanzelfsprekend niet toegekomen. Van het actief inzetten op het voorkomen van hertraumatisering ('resist re-traumatization') is evenmin sprake, zelfs in het licht van Eveliens nadrukkelijke oproep daartoe aan de medewerker van de Raad.

De familierechter volgt het advies van de Raad en stelt de kinderen onder toezicht. Ook in de familierechtelijke procedures ontbreekt aandacht voor het geweld en de gevolgen daarvan voor Evelien en de kinderen.

Was Eveliens ervaring anders geweest als de Raad had onderkend welke impact het geweld op haar heeft gehad? Erkenning van slachtofferchap brengt niet automatisch met zich mee dat alle beslissingen die worden genomen in lijn zijn met de wensen van het slachtoffer. Toch is moeilijk denkbaar dat het geweld door de Raad op dezelfde manier was gewogen in het uiteindelijke advies als er conform de uitgangspunten van het trauma-geïnformeerd werken met Evelien was omgegaan. In die zin draagt trauma-geïnformeerd werken niet alleen bij aan het herstel van het slachtoffer, maar ook aan haar veiligheid en die van de kinderen.

Disenfranchised grief

Wat Evelien meemaakt in het raadsonderzoek en het familierechtelijke systeem kan worden gekwalificeerd als een vorm van 'institutional

betrayal': Evelien voelt zich in de steek gelaten door de instellingen waarvan zij juist verwacht had hulp en bescherming te krijgen (Smith & Freyd 2014). Er is geen plaats voor haar emoties over wat zij heeft meegemaakt in haar relatie met Johan en dat is er evenmin voor haar frustratie over het gebrek aan erkenning dat zij krijgt. Evelien blijft achter met 'disenfranchised grief': verdriet dat er niet mag zijn en dat door de instellingen wordt genegeerd. Woodlock en collega's stellen dat disenfranchised grief een nog te weinig belichte reactie is op huiselijk geweld en het institutionele verraad dat daar vaak op volgt (Woodlock e.a. 2023).

Veel mensen die te maken krijgen met een ingrijpende ervaring worstelen met schuld- en schaamtegevoelens (Bicanic 2021). Zo ook Evelien. 'Self-blame' is een manier om controle te voelen over wat hun is overkomen. Door het negeren van gevoelens van onveiligheid of het reageren vanuit de aanname 'waar twee vechten, hebben twee schuld' worden de gevoelens van schuld bij het slachtoffer vergroot en zo ook het risico op het ontwikkelen van een posttraumatische stressstoornis (PTSS) (Juli e.a. 2023).

Het ontkennen van onveiligheid is geen goede basis voor het herstellen van veiligheid. Het niet erkennen van schade bij slachtoffers kan leiden tot nog grotere gezondheidsproblemen (Clements e.a. 2022). Sociale steun blijkt namelijk essentieel. Gebrek aan sociale steun en gebrek aan erkenning door de omgeving gelden als consistente risicofactoren voor PTSS (Olf 2012). Daarnaast herstelt iemand sneller door sociale steun, als de stoornis zich heeft ontwikkeld. Dit wordt bevestigd door een omvangrijk onderzoek door Centerdata, Tilburg University's Nethlab en de Universiteit van Zürich (Van der Velden e.a. 2024), waaruit blijkt dat slachtoffers die in de eerste maanden veel erkenning en begrip krijgen vanuit hun omgeving, een halfjaar later minder last hebben van PTSS. Helaas blijkt uit hetzelfde onderzoek dat mensen met duidelijke PTSS-klachten minder erkenning en begrip vanuit hun sociale omgeving krijgen (Van der Velden e.a. 2024). Dit lijkt vooral te gebeuren als het gaat om moeilijk te bevatten gebeurtenissen (Juli e.a. 2023). De praktijk leert dat eenzijdig geweld moeilijk te bevatten is. De persoon die het geweld ondergaat kán niet helemaal onschuldig zijn, is de gedachte.

Eenzijdig geweld dat wordt ingezet om controle en dwang uit te voeren op de partner komt voor bij een kwart van de ouders en een derde van de partners zonder kinderen die aangemeld zijn bij Veilig Thuis

vanwege zorgen over de veiligheid in het gezin (Lünnemann e.a. 2024). Uit buitenlands onderzoek blijkt dat in ongeveer de helft van de hoogconflictscheidingen sprake was of is van huiselijk geweld, veelal intieme terreur (Ministry of Justice 2020; De Ruiter & Van Pol 2017). Uit de derde cohortstudie van het Verwey-Jonker Instituut (Steketee e.a. 2023) blijkt dat het aantal incidenten bij deze vorm van geweld zeer hoog is en ondanks hulpverlening hoog blijft. Waar in veel gevallen een systemisch aanbod belangrijk is voor het effectief stoppen van het geweld, moet daarom bij deze vorm van geweld juist de veiligheid van de slachtoffers vooropstaan (Lünnemann e.a. 2024). Traumareacties bij het slachtoffer kunnen het beeld van de hulpverleners echter vertroebelen en daardoor een zorgvuldige risico-inschatting in de weg staan, terwijl traumaklachten juist een aanwijzing zijn dat verdere analyse noodzakelijk is. Trauma-geïnformeerd werken in het familierecht zou het missen en verkeerd interpreteren van traumareacties juist in zaken van eenzijdig geweld sterk kunnen verminderen. Dat zou veel leed (in de vorm van hertraumatisering) voor slachtoffers voorkomen, maar ook bijdragen aan een grotere (fysieke en emotionele) veiligheid van slachtoffers en hun kinderen, omdat eerder en beter wordt gezien wanneer een systemische aanpak bedoeld is om te mislukken.

Tot slot

Graag willen wij benadrukken dat de ervaringen van het slachtoffer in de door ons gepresenteerde casus geen uitzondering zijn, maar de norm. In dit licht moeten we ons realiseren dat een pleidooi voor trauma-geïnformeerd werken in huiselijk-geweldzaken voorafgegaan moet worden door een pleidooi voor erkenning van het geweld *per se*. In het familierecht is de neiging om over het geweld heen te stappen en partijen aan te sporen 'naar de toekomst te kijken' sterk aanwezig. Het *willen zien* van wat er tussen de ex-partners gebeurd is, gaat aan de '4 r'en' van trauma-geïnformeerd werken vooraf. Het een zal vervolgens het ander versterken. Erkenning van het geweld brengt met zich mee dat er oog is voor de impact ervan, wat het belang van trauma-geïnformeerd werken onderstreept. Waar oog is voor het trauma, is vervolgens ook meer zicht op veiligheid.

Literatuur

Avontuur 2022

I. Avontuur, 'Het negeren van huiselijk geweld is een systeemfout bij de aanpak van "complexe" scheidingen', *Nederlands Juristenblad* 2022, afl. 38, p. 3128-3135.

Avontuur 2024

I. Avontuur, 'Herstelgericht werken bij intrafamiliaal geweld in het familierecht? Hoe dan?', *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2024, afl. 3, p. 3-6.

Bicanic 2021

I. Bicanic, 'Victim blaming', *EMDR-Magazine* 2021, afl. 26, p. 54-57.

Cardenas e.a. 2024

I. Cardenas, L.M. Graham, M.S. Mellinger & L. Ting, 'Individuals who experience intimate partner violence and their engagement with the legal system: Critical considerations for agency and power', *Journal of Health Care Law & Policy* (27) 2024, afl. 1, p. 113-144.

Clements e.a. 2022

C.M. Clements, B.C. Moore, A. Laajala-Lozano & K. Casanave, 'Victim and perpetrator acknowledgement of intimate partner violence and victim psychopathology', *Journal of Interpersonal Violence* (37) 2022, afl. 19-20, <https://doi.org/10.1177/08862605211028289>.

Dalgarno e.a. 2024

E. Dalgarno, S. Ayeb-Karlsson, D. Bramwell, A. Barnett & A. Verma, 'Health-related experiences of family court and domestic abuse in England: A looming public health crisis', *Journal of Family Trauma, Child Custody & Child Development* (21) 2024, afl. 3, p. 277-305, <https://doi.org/10.1080/26904586.2024.2307609>.

Derckx 2024

C. Derckx, 'Hij bedoelde het vast niet zo', *Sozio* 2024, afl. 4, p. 11-16.

Groenhuijsen 2018

M. Groenhuijsen, 'Perikelen rond het doen van aangifte van misdrijf bij de Nederlandse politie', *Delikt en Delinkwent* 2018, afl. 9, p. 721-730.

Hendriks & Vledder 2023

A.G. Hendriks & I. Vledder, 'Recht doen aan ouders en kinderen?', *EB Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2023, afl. 6, p. 125-128.

Hester 2011

M. Hester, 'The three planet model: Towards an understanding of contradictions in approaches to women and children's safety in contexts of domestic violence', *The British Journal of Social Work* (41) 2011, afl. 5, p. 837-853, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr095>.

Juli e.a. 2023

M.R. Juli, R. Juli, G. Juli & S. Figliuzzi, 'Victim blaming: Being a victim twice. Comparison of emotional and socio-cultural aspects', *Psychiatria Danubina* (35; Suppl. 2) 2023, p. 150-154.

Lünnemann & Lünnemann 2024

K. Lünnemann & M. Lünnemann, *Als contact niet vanzelfsprekend is na scheiding. Een verkennend onderzoek naar passende hulp en ondersteuning aan kinderen en ouders wanneer contact tussen kind en een van de ouders niet in het belang van het kind is*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2024.

Lünnemann e.a. 2024

K. Lünnemann, M. Lünnemann & M. Steketee, *Patroon van dwang en controle is genderspecifiek. Verdiepende analyses derde cohortstudie wat betreft patroon van controle en dwang onder cliënten Veilig Thuis*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2024.

Mandel 2024

D. Mandel, *Stop blaming mothers and ignoring fathers. How to transform the way we keep children safe from domestic violence*, Canton, CT: Legitimus Media 2024.

McLachlan 2024

K. McLachlan, *Trauma-informed criminal justice. Towards a more compassionate criminal justice system*, Cham, Zwitserland: Palgrave Macmillan 2024.

Ministry of Justice 2020

Ministry of Justice, *Assessing risk of harm to children and parents in private law children cases. Final report* (Harm-Panel Report), juni 2020, <https://consult.justice.gov.uk/digital-communications/assessing-harm-private-family-law-proceedings/results/assessing-risk-harm-children-parents-pl-childrens-cases-report.pdf>.

Olf 2012

M. Olf, 'Bonding after trauma: on the role of social support and the oxytocin system in traumatic stress', *European Journal of Psychotraumatology* (3) 2012, afl. 1, <https://doi.org/10.3402/ejpt.v3i0.18597>.

De Ruiter & Van Pol 2017

C. de Ruiter & B. van Pol, 'Mythen over conflictscheidingen: een onderzoek naar de kennis van juridische en sociale professionals', *Family & Law* 2017, <https://doi.org/10.5553/FenR/000032>.

Salet e.a. 2020

R. Salet, M. Kremers & J. Terpstra, 'Geen aangifte, en dan?', *PROCES* 2020, p. 240-252.

Smith & Freyd 2014

C.P. Smith & J.J. Freyd, 'Institutional betrayal', *The American Psychologist* (69) 2014, afl. 6, p. 575-587, <https://doi.org/10.1037/a0037564>.

Stark 2007

E. Stark, *Coercive control. How men entrap women in personal life*, New York: Oxford University Press 2007.

Steketee e.a. 2023

M. Steketee, L. van Loon, M. Lünemann, Y. Dusault & B. Tierolf, *Huiselijk geweld een complex en hardnekkig probleem. Derde cohortstudie: resultaten van de aanpak partnergeweld en kindermishandeling*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2023.

Substance Abuse and Mental Health Services Administration 2014

Substance Abuse and Mental Health Services Administration, *SAMHSA's concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach*, 2014, <https://library.samhsa.gov/sites/default/files/sma14-4884.pdf>.

Van der Velden e.a. 2024

P.G. van der Velden, C. Contino & M. Das, 'Data of the multi-wave population-based prospective Victims in Modern Society (VICTIMS) study on potential traumatic events, social support, mental health, coping self-efficacy and services use', *Data in Brief* (54) 2024, <https://doi.org/10.1016/j.dib.2024.110346>.

Wilde e.a. 2023

S. Wilde, N. Sheeran & H. Douglas, 'The psychological impact on mothers who have experienced domestic violence when navigating the family court system: a scoping review', *Psychiatry, Psychology and Law* (31), 2023, afl. 4, p. 764-791, <https://doi.org/10.1080/13218719.2023.2214927>.

Woodlock e.a. 2023

D. Woodlock, M. Salter, M. Dragiewicz & B. Harris, "'Living in the darkness": Technology-facilitated coercive control, disenfranchised grief, and institutional betrayal', *Violence Against Women* (29) 2023, afl. 5, p. 987-1004, <https://doi.org/10.1177/10778012221114920>.

De rol van traumagerelateerde emoties in juridische beslissingen

*Janne van Doorn en Joyce Schot**

'Although the law may denigrate the role of emotions, the successful practice of law requires a high level of emotional intelligence.' (Kiser 2014)

Emoties spelen een essentiële rol in het begrijpen van de psychologische en sociale impact van misdrijven op zowel slachtoffers als verdachten. Emotionele reacties naar aanleiding van een traumatische gebeurtenis zoals een misdrijf kunnen een rol spelen bij traumagerelateerde psychopathologie (Andrews e.a. 2000). Slachtoffers ervaren vaak intense posttraumatische emotionele reacties, waaronder angst, woede, verdriet en schaamte, die kunnen voortduren lang nadat het misdrijf heeft plaatsgevonden (Amstadter & Vernon 2008; Orth 2002). Deze posttraumatische emoties zijn niet alleen een reactie op het fysieke of materiële verlies, maar ook een reactie op de schending van persoonlijke veiligheid en vertrouwen (Pemberton e.a. 2007). Ook bij verdachten is het ervaren van spijt, schaamte of boosheid in reactie op het misdrijf niet ongevoel (DeCelles e.a. 2021; Tangney e.a. 2011). Dit betekent dat juridische professionals zoals rechters regelmatig geconfronteerd worden met deze emoties, hetgeen impact kan hebben op henzelf en hun werk. Wetenschappelijke studies lijken erop te wijzen dat zowel de emotionele uitingen van slachtoffers als die van verdachten invloed kunnen hebben op het oordeel van rechters en jury's (Van Doorn & Koster 2019; Kunst e.a. 2021; Van Doorn & Kunst 2025). Zo kunnen uitingen van berouw door een verdachte leiden tot mildere straffen (Van Doorn & Kunst 2025), terwijl emoties zoals woede of angst bij slachtoffers de ernst van de misdaad en de behoefte aan strenge bestraffing kunnen benadrukken (Orth 2002). Tegelijkertijd is onderzoek op dit vlak schaars en beperkt tot de Amerikaanse context. Daardoor weten we nog (te) weinig over de daadwerkelijke

* Dr. J. van Doorn is universitair docent aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden. J. Schot MSc is promovenda aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden.

impact van andermans emotie op de juridische professional en diens oordeelsvorming in de Nederlandse rechtspraktijk.

Wat wel opvalt is dat er binnen de praktijk van de rechtspraak een negatieve connotatie kleeft aan emoties (IJzermans 2011): ze worden geassocieerd met irrationaliteit en willekeur. Emoties passen niet binnen het traditionele beeld van de rechtspraak, waarbij oordeelsvorming draait om objectiviteit, deskundigheid en rechtvaardigheid. Rechters hebben vaak een ideaal van de ‘dispassionate judge’ hoog te houden, waarbij emoties eerder geweerd dan omarmd worden, wat een dergelijk rationeel imago in stand houdt (Maroney & Gross 2014). In de academische wereld wordt er tevens steeds meer aandacht besteed aan de aanwezigheid en rol van emoties in de rechtszaal (bijv. Bandes 2016, 2022; Bennett 2016; Feigenson & Park 2006; Heath 2009; Nunez e.a. 2016; Proeve & Tanvir 2022; Salerno 2021). Ook hieruit blijkt dat emoties in de rechtszaal niet direct omarmd lijken te worden. Zo hebben juridische wetenschappers betoogd dat emoties die in de rechtszaal worden geuit rationele besluitvorming kunnen belemmeren (Feigenson 2000) doordat ze (onbewust) de besluitvormer sturen, wat kan leiden tot foutieve of vooringenomen beslissingen (Nitschke e.a. 2019; Van Doorn & Koster 2019). Tegelijkertijd zijn beslissingen niet los te koppelen van emoties. Sterker nog, emoties kunnen *helpen* bij het nemen van beslissingen. Ze hebben namelijk een belangrijke functie: ze signaleren wat we belangrijk, verwerpelijk of moreel juist vinden (Frijda 1988; Roseman e.a. 1994; Schwarz 1990). Emoties ontstaan wanneer waarden en belangen in het geding zijn en vormen daarmee een samenspel met het verstand (Frijda 1988). Omdat juist bij juridische besluitvorming waarden en belangen van anderen een rol spelen, zijn emoties onvermijdelijk bij juridische beslissingen (IJzermans 2011). Zo kunnen emoties van professionals bij rechterlijke besluitvorming fungeren als een emotionele barometer die de ernst van het delict en/of de toegebrachte schade weergeeft (Salerno 2021).

Kort samengevat hebben we enerzijds te maken met een ideaal van een rationeel en ‘emotieloos’ rechtssysteem, terwijl anderzijds emoties – onbedoeld en onbewust – wel een (ongewenste) rol lijken te spelen in juridische beslissingen. Onder de streep gaat het dus om een balans tussen ratio en emotie; de betekenis van de feiten is afhankelijk van de interpretatie en waardering van de rechter, waar ook emoties bij komen kijken (IJzermans 2011). Dat betekent dat kennis en begrip

van andermans en (de invloed daarvan op) eigen emoties essentieel zijn om die balans te bewaken en disproportionaliteit in oordeelsvorming te voorkomen.

In de huidige bijdrage gaan we in op de ervaring van posttraumatische emoties bij slachtoffers en verdachten, en de rol daarvan in de oordeelsvorming van juridische professionals. Onder juridische professionals scharen wij diverse beroepsgroepen die in contact komen met en tot een oordeel/beslissing moeten komen over slachtoffers en plegers van criminaliteit, zoals politie, advocaten, officieren van justitie en rechters. In wat volgt wordt allereerst ingegaan op de rol van posttraumatische emoties die *slachtoffers* vertonen in juridische oordelen en beslissingen. Vervolgens wordt overgegaan op de rol van emoties die *verdachten* tonen in juridische beslissingen. Deze bijdrage eindigt met een reflectie op het belang van kennis bij juridische professionals over het rijke palet aan posttraumatische emoties die slachtoffers en verdachten kunnen ervaren, hoe deze ontstaan en hoe ze worden geuit, maar ook over de potentiële invloed ervan op eigen emoties en oordeelsvorming. We pleiten voor een trauma-geïnformeerde aanpak waarin kennis over andermans en eigen posttraumatische emoties, alsmede strategieën om gewenste en ongewenste invloeden van emoties te *reguleren*, meer centraal staat in de rechtspraktijk.

Emoties onder slachtoffers

Typen emoties

De emotionele reacties op een traumatische gebeurtenis, zoals het slachtoffer zijn van een misdrijf, zijn zeer divers. In de wetenschappelijke literatuur is angst een van de meest onderzochte emotionele reacties op trauma. Angst is een intense emotie die wordt gekenmerkt door gevoelens van spanning, bezorgdheid en fysieke reacties zoals een verhoogde hartslag (Rothbaum e.a. 1992). Angst kan niet alleen tijdens de traumatische gebeurtenis zelf worden ervaren, maar kan ook daarna blijven bestaan, manifesterend als verhoogde gevoelens van onveiligheid, bekend als 'fear of crime' (Sironi & Bonazzi 2016). Onderzoek suggereert dat angstgevoelens na een traumatische ervaring vaak voortkomen uit het aanhoudende gevoel van bedreiging en onveiligheid, dat het zenuwstelsel blijft prikkelen (Rothbaum e.a.

1992). Naast angst is woede een veelvoorkomende emotie die tijdens de slachtofferschapservaring en lange tijd erna ervaren kan worden. Woede wordt gekenmerkt door gevoelens van ongenoegen en frustratie, vaak als reactie op een waargenomen onrecht (Van Doorn e.a. 2014). Deze emotie ontstaat doorgaans vanuit het gevoel dat het slachtoffer onrecht is aangedaan, en kan gericht zijn op de dader, op anderen of op de situatie als geheel (Pemberton e.a. 2007; Kunst e.a. 2011).

Bovendien worden gevoelens van schaamte en schuld regelmatig gerapporteerd door slachtoffers. Schaamte is een intense emotie die gepaard gaat met gevoelens van minderwaardigheid en zelfverwijt, terwijl schuld een morele emotie is die voortkomt uit de overtuiging iets verkeerd te hebben gedaan (Tangney & Dearing 2002). Deze gevoelens worden vaak veroorzaakt doordat slachtoffers zichzelf verantwoordelijk houden voor de misdrijven waarvan zij het slachtoffer zijn geworden (Tangney & Dearing 2002). Verdriet is ten slotte ook een frequent gerapporteerde emotie tijdens en na de slachtofferervaring. Verdriet wordt gekenmerkt door gevoelens van verlies, hopeloosheid en somberheid. Het kan voortkomen uit de verlieservaringen van veiligheid, (zelf)vertrouwen en rechtvaardigheid (Frieze e.a. 1987). Tegelijkertijd dient te worden opgemerkt dat juist het *uitblijven* van een emotionele reactie – zoals uitingen van passiviteit, veerkracht of zelfs onverschilligheid – ook aan de orde kan zijn (Johansen e.a. 2023). Bij sommige getraumatiseerde personen manifesteert het trauma zich juist door een non-expressie van emoties (Clapp e.a. 2014).

Emotionele reacties op slachtofferschap kunnen bovendien verschillen per delicttype. Slachtoffers die seksueel geweld hebben meegemaakt, rapporteren doorgaans hogere niveaus van posttraumatische emoties zoals angstgevoelens dan mensen die bijvoorbeeld fysieke mishandeling of een overval hebben meegemaakt (Amstadter & Vernon 2008; Kaysen e.a. 2005). Bij fysiek geweld lijkt er vaker sprake te zijn van woede, zowel tijdens als na het delict (Kunst e.a. 2011). Kenmerkend is bovendien dat gevoelens van schuld, schaamte en woede bij slachtoffers van een zedendelict sterk toenamen na het delict (Amstadter & Vernon 2008).

Hoewel bovengenoemde uitingen van trauma voornamelijk worden ervaren tijdens en direct na het slachtofferschap, kunnen deze gevoelens langer aanhouden en uiteindelijk resulteren in een posttraumatische stressstoornis (PTSS) (Hathaway e.a. 2010). PTSS is een ernstige

aandoening die wordt gekenmerkt door aanhoudende herbelevingen van het trauma, vermijding van traumagerelateerde prikkels, negatieve veranderingen in cognities en gevoelens, en verhoogde prikkelbaarheid en alertheid (American Psychiatric Association 2013).

De rol van emotie in juridische oordelen en beslissingen

Het moment tijdens een rechtszitting waar posttraumatische emoties van slachtoffers vaak een prominente rol spelen, is bij het uitoefenen van het spreekrecht. Emotionele uitingen zoals huilen of boosheid kunnen zowel positieve als negatieve reacties oproepen bij de rechtbank, waarbij sommige rechters meer empathie tonen en andere juist de objectiviteit van het slachtoffer in twijfel trekken (Lens e.a. 2015). Bovendien lijken emotionele slachtofferverklaringen een significante invloed te hebben op de uitkomsten van strafzaken, waaronder de zwaarte van de straf die wordt opgelegd (Edwards 2001). Tegelijkertijd dient te worden opgemerkt dat de rol van slachtofferverklaringen bij juridische beslissingen genuanceerder ligt en lijkt af te hangen van het type beslissingen (schuld of straf) en het soort rechtssysteem in een land (Kunst e.a. 2021).

Beoordelingen van slachtoffers worden gevormd door stereotypen over slachtofferschap en de verwachtingen die daarmee gepaard gaan (Ask & Landström 2010; Wrede & Ask 2015). De invloed die de emotionele uitlating van een slachtoffer heeft op oordelen over dat slachtoffer, met name waar het gaat om diens geloofwaardigheid, wordt ook wel het 'emotionele-slachtoffereffect' (*emotional victim effect*; Ask & Landström 2010; Winkel & Koppelaar 1991) genoemd. Meer specifiek geeft dit effect aan dat slachtoffers die emoties tonen als geloofwaardiger worden beschouwd dan slachtoffers die niet tot nauwelijks emotie tonen. Dergelijke verwachtingen lijken te zijn gebaseerd op ideeën van welk soort emotionele expressie als 'gepast' wordt beschouwd in bepaalde omstandigheden (Ellison & Munro 2009). Zo rapporteerde Venema dat 'agenten verwachten dat een legitiem slachtoffer van seksueel geweld getraumatiseerd is, aangeduid door het tonen van paniek, beven en angst (...)' (Venema 2016, p. 886). Een systematische literatuurreview naar het emotionele-slachtoffereffect toont zelfs een nog specifiek beeld over hoe een slachtoffer zich emotioneel gezien 'hoort' te uiten. Namelijk: niet te kalm, niet hysterisch, niet boos, maar met name verdrietig (Van Doorn & Koster 2019). Wanneer slachtoffers

niet aan dit beeld voldoen, kunnen zij te maken krijgen met negatievere beoordelingen en reacties van ongeloof. Maar consequenties reiken verder dan het oordeel over een slachtoffer: het kan zelfs tot gevolg hebben dat een zaak niet doorgezet wordt (Frohmann 1991; Parratt & Pina 2017). Dat is problematisch, omdat het palet aan emoties die slachtoffers daadwerkelijk ervaren (zie vorige paragraaf) veel omvangrijker is dan het beeld dat hierboven is geschetst. Of een emotionele reactie (positief of negatief) invloed heeft op geloofwaardigheidsoordelen lijkt dus afhankelijk te zijn van de vraag of emotionele reacties op een misdrijf als stereotiep, gebruikelijk, verwacht, of conform emotienormen worden gezien (Heber & Fredriksson 2024; Rose e.a. 2006). Een emotionele reactie informeert ons hoe de emotionele persoon een bepaalde gebeurtenis heeft geïnterpreteerd (Schwarz 2001), en in het geval van ernstige gebeurtenissen verwachten mensen dat een emotionele reactie overeenkomt met de door hen waargenomen ernst van die gebeurtenis. Wanneer dat niet het geval is, en er 'expectancy violation' (Ask & Landström 2010) optreedt, dan kan dit beoordelingen en beslissingen over het slachtoffer negatief beïnvloeden. Het is derhalve van belang dat de samenleving als geheel, en juridische professionals specifiek, op de hoogte zijn van de diverse emotionele uitlatingen die traumatische gebeurtenissen zoals slachtoffer-schap tot gevolg kunnen hebben, die verder gaan dan heersende stereotiepe ideeën (Johansen e.a. 2023).

Emoties onder verdachten

Typen emoties

Niet alleen slachtoffers, maar ook verdachten brengen een verscheidenheid aan emoties naar de rechtszaal. Het plegen van bepaald immoreel gedrag kan leiden tot het ervaren van schuld, schaamte, verdriet, berouw/spijt en boosheid (Atuel e.a. 2021; Molendijk 2018; Roth e.a. 2022; Tallon e.a. 2015). Plegers kunnen zich schamen en schuldig voelen over de schade die ze een slachtoffer hebben berokkend (Tangney & Dearing 2002) en berouw/spijt hebben van hun actie (d.w.z. willen dat het niet zou hebben plaatsgevonden). Daarnaast kan boosheid specifiek ook ontstaan doordat de buitenwereld oordeelt over de verrichte immorele daad en het label 'misdadiger' of 'monster' opplakt.

Ernstige en/of voortdurende ervaringen van de genoemde emoties kunnen leiden tot traumagerelateerde problematiek, zoals morele verwonding.¹ Morele verwonding heeft betrekking op het lijden dat wordt veroorzaakt door handelingen die ingaan tegen iemands morele waarde en verwachtingen (Litz e.a. 2009; Molendijk 2018). Zo kan het vertonen van bepaald gedrag dat in contrast staat met iemands kernwaarden leiden tot het ervaren van schuld, schaamte, verdriet en woede (Atuel e.a. 2021; Molendijk 2018). Dit geldt zowel voor opzettelijk gepleegde misdaden als voor verwijtbare misdrijven, en is grotendeels te wijten aan schendingen van diens eigen moraliteit.

De rol van emotie in juridische oordelen en beslissingen

De invloed die de emotionele uitlating van een verdachte heeft op oordelen en beslissingen wordt ook wel het ‘emotionele-verdachte-effect’ (*emotional defendant effect*; Van Doorn & Kunst 2025) genoemd. Een systematische literatuurstudie naar dit effect vond met name een invloed van emoties op *schuld*beslissingen (Van Doorn & Kunst 2025). Over het algemeen werd gevonden dat verdachten met een vlakke of minimale emotionele houding vaker schuldig werden beoordeeld dan verdachten met een gematigde of intense emotionele houding. Wanneer er naar de rol van specifieke emoties in beslissingen over straf en schuld gekeken wordt, is er meer nuance merkbaar. De meeste aandacht in internationale literatuur is gericht op de emotie berouw/spijt (Bandes 2016, 2022; Bennett 2016; Proeve & Tudor 2010; Proeve & Tanvir 2022), wat verklaard kan worden doordat deze emotie in sommige landen een formele rol speelt in verschillende juridische beslissingen, waaronder de bepaling van schuld en strafbeslissingen (Bandes 2016, 2022; Van Oorschot e.a. 2017). Uit de eerdergenoemde systematische literatuurstudie bleek dat een schuldige uitspraak waarschijnlijker was wanneer de verdachte berouw of woede toonde dan wanneer de verdachte dat niet deed. Slechts een enkele studie heeft gekeken naar andere emoties zoals schaamte en verdriet, maar daar kwamen geen (consistente) significante resultaten uit naar voren. Ook was er een minderheid aan studies die een significant effect van emotie op *straf*beslissingen (keuze in type straf of hoogte van een straf) vond. Bovendien was er sprake van een aantal ‘randvoorwaarden’

1 Zie de bijdrage van Molendijk en Helmich aan dit themanummer.

voor het effect van berouw op schuld- en strafbeslissingen, namelijk dat dit effect afhangt van overig bewijs en gegeven informatie over de zaak (Van Doorn & Kunst 2025).

Een interessante bevinding in de systematische literatuurreview was dat uitingen van berouw beslissingen van schuld waarschijnlijker maakten, maar dat dergelijke uitingen ook samengingen met een *lagere* straf. Dit past in het beeld dat eerder onderzoek heeft geschetst over de rol van berouw: enerzijds suggereert onderzoek dat berouwvolle verdachten eerder schuldig worden bevonden, omdat de uiting van zo'n emotie verantwoordelijkheid signaleert (Niedermeier e.a. 2001), en anderzijds suggereert onderzoek dat het tonen van berouw de perceptie van het morele karakter positief beïnvloedt en de overtuiging dat toekomstig verkeerd gedrag minder waarschijnlijk is (Gold & Weiner 2000). Dit kan op zijn beurt de straf van de dader verminderen (Lo e.a. 2016).

Deze perceptie van het morele karakter van de verdachte is tevens aangedragen als verklaring voor de invloed van emoties bij verdachten op juridische beslissingen. Zo stelt de *affect control theory* dat de emotionele uiting van de verdachte de perceptie van diens morele identiteit kan beïnvloeden (Heise 1979; Robinson e.a. 1994). In het licht van deze theorie kan worden gesteld dat de uiting van bepaalde emoties zoals berouw of schuld signaleert dat iemands morele overtreding niet direct betekent dat iemand ook een slecht moreel karakter heeft (Gold & Weiner 2000). Een ander perspectief wordt geboden door de *expectancy violation theory*, welke tevens in het kader van het emotionele slachtoffereffect is besproken (Ask & Landström 2010). Deze theorie suggereert dat de emotionele houding van de dader de percepties van geloofwaardigheid en eerlijkheid kan beïnvloeden als deze niet overeenkomt met de voorafgaande verwachtingen van de waarnemers (Heath 2009). Met betrekking tot emoties zijn er bepaalde 'display rules'; mensen zien weinig tot geen emotie als een teken van bedrog omdat het normatieve verwachtingen schendt (Wessel e.a. 2012). Met andere woorden, het vertonen van geen of kalme emoties na het plegen van een misdrijf wordt als ongepast en onverwacht beschouwd, terwijl het tonen van schuld of berouw dat niet is. Mensen gaan ervan uit dat een emotionele houding past bij het profiel van een betrouwbaar en geloofwaardig persoon (hetgeen in lijn is met bevindingen over emotionele slachtoffers; Van Doorn & Koster 2019). Meer kennis over de diversiteit in emotionele expressie als gevolg van trauma zou

er dan voor kunnen zorgen dat men zich minder laat leiden door stereotiepe ideeën die er bestaan rondom emoties.

Emoties onder professionals

Typen emoties

Binnen het Nederlandse strafrechtstelsel worden emoties niet standaard omarmd. Of een rechter nu bewijsmateriaal beoordeelt, de wet toepast, een definitieve beslissing of een voorlopige beschikking neemt, emoties moeten het liefst terzijde worden geschoven. Uitingen van emoties of het vertrouwen op emoties bij het nemen van beslissingen zijn inconsistent met het traditionele plaatje van een rationele en onpartijdige rechtspraak (Kiser 2014; Maroney & Gross 2014). Daarmee is de aandacht voor de omgang met emotionele uitdagingen een onderbelicht aspect van het werk van juridische professionals in het algemeen, en specifiek rechters (Maroney 2011).

Vanuit bovenstaande paragrafen wordt echter duidelijk dat het vermogen om eigen en andermans emoties te herkennen, begrijpen en reguleren een cruciale rol speelt in het rechtssysteem. Professionals erkennen dat zelf ook: uit onderzoek uit Nederland, Australië en de Verenigde Staten blijkt dat rechters wel degelijk emoties ervaren (Roach Anleu e.a. 2016; Schuster & Proppen 2010). Diverse studies wijzen erop dat rechters tijdens de uitoefening van hun werk boosheid, verdriet en angst ervaren (Maroney 2011; Roach Anleu & Mack 2005; Salerno 2021). Bovendien vinden rechters het belangrijk om zowel hun eigen emoties als die van andere actoren in de rechtszaal te beheersen om rechtvaardigheid te bevorderen (Bosma 2019; Roach Anleu e.a. 2016). Een treffend voorbeeld wordt gevonden in jurisprudentie uit 2021:

'Rechter wordt uit hoofde van haar aanstelling vermoed in staat te zijn eventuele eigen boosheid en emoties buiten beschouwing te laten tijdens de zitting en bij het nemen van beslissingen. Naar aanleiding van de antwoorden van verzoekster op de kritische vragen van de rechter kwam bij de rechter boosheid op. Rechter heeft op eigen initiatief de behandeling geschorst en heeft daarmee tijdig onderkend dat haar emotie belemme-

rend werd voor haar functioneren en heeft er op professionele wijze naar gehandeld.²

Tegelijkertijd kan de vraag worden gesteld in hoeverre juridische professionals voldoende uitgerust zijn om met emoties van anderen – en in reactie daarop: emoties van henzelf – om te gaan. Professionals kunnen gebaat zijn bij vaardigheden gericht op emotionele intelligentie, waarin het herkennen en reguleren van emoties centraal staat (Maroney & Gross 2014).

Wetenschappers beargumenteren dat emotionele intelligentie bijdraagt aan het vermogen om posttraumatische emotionele uitlatingen van slachtoffers en verdachten te begrijpen en beheersen (Gendron & Feldman-Barrett 2019), en dat empathisch vermogen kan leiden tot een meer ondersteunende en minder traumatische juridische ervaring (Maddox e.a. 2011). Anderzijds, gericht op de professional zelf, kan een ‘overvloed’ aan empathie ook secundaire traumatisering – de overdracht van traumatisering door frequente contacten met getraumatiseerde plegers of slachtoffers – tot gevolg hebben (Figley 1995; Lonergan e.a. 2016; Ogińska-Bulik e.a. 2020). Zo hebben Jaffe en collega’s (2003) onder een groep rechters onderzocht in hoeverre er sprake was van traumasymptomen (zoals het hebben van slaapproblemen, gevoelens van boosheid en/of depressieve klachten) bij deze groep als gevolg van het reageren op getraumatiseerde slachtoffers. De meerderheid van de rechters (63%) meldde een of meer traumasymptomen. Ook juryleden rapporteren blootstelling aan andermans emotionele uitlatingen als bron van stress (Lonergan e.a. 2016), wat in verband is gebracht met secundaire traumatisering (Robertson e.a. 2009).

De rol van emotie(regulatie) in juridische oordelen en beslissingen

In voorgaande paragrafen was reeds te lezen dat een confrontatie met posttraumatische emoties van slachtoffers en verdachten een invloed kan uitoefenen op oordelen en beslissingen van de professional. Het is dus van belang om meer bewustwording en begrip te creëren onder juridische professionals over de rol van hun emoties bij beslissingen (Salerno 2021). Door effectief om te gaan met emotioneel beladen situaties – en het potentiële *spillover*-effect op eigen emoties – kunnen

2 Rb. Rotterdam 31 maart 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:4096.

juridische professionals de kwaliteit van hun beslissingen verbeteren (Gendron & Feldman-Barrett 2019; IJzermans 2011). Zoals de quote in de vorige paragraaf aantoont, behelst dat in sommige gevallen de erkenning dat een emotie ervaren wordt die de oordeelsvorming zou kunnen verstoren. Niet de emotie buiten beschouwing laten, maar erop reflecteren om het te kunnen *reguleren*. Alleen op die manier kan een onbewuste en potentieel onwenselijke invloed worden aangepakt. Met betrekking tot emotieregulatiestrategieën toont onderzoek verschillende gezondheidsconsequenties aan, afhankelijk van het soort strategie (Maroney & Gross 2014; Tamir e.a. 2024). Zo wordt het onderdrukken van emoties als ongezond en ineffectief beschouwd en lijkt de ‘social sharing’ van emoties veelbelovend in de vermindering van de lading die bepaalde emoties met zich mee kunnen brengen. Echter, juridische professionals zoals rechters zijn niet standaard uitgerust met dergelijke vaardigheden om emoties effectief te reguleren (Maroney & Gross 2014; Snider e.a. 2022), en in de rechtspraak lijkt het onderdrukken van emoties de standaard (Maroney & Gross 2014; Salerno 2021). Het herkennen en beheersen van eigen emoties – zoals bij social sharing gebeurt – in plaats van negeren of onderdrukken zou tevens een eerste stap kunnen zijn in het voorkomen dat die emoties een ongewenste rol gaan spelen. Immers, juist het benoemen en erkennen dat de emotie er is, maakt dat iemand zich ook bewust is dat de emotie een rol kan spelen, en opent de weg naar regulatie. Dit pleit voor het delen van emoties als vast onderdeel in de beraadslaging van juridische professionals.

Slot

In deze bijdrage stond de rol van (posttraumatische) emoties in juridische oordelen en beslissingen centraal. Eerder onderzoek toont aan dat posttraumatische emoties van zowel slachtoffers als verdachten van invloed kunnen zijn op beslissingen over schuld en straf. Een discussie over de wenselijkheid hiervan is van belang, omdat er binnen het strafrechtssysteem nog steeds veel stereotiepe opvattingen bestaan over gepaste en oprechte emoties, die niet stroken met de werkelijke emotionele beleving van slachtoffers en verdachten. Een reactie die hier vaak op volgt, is het advies om emoties uit de rechtszaal te weren en het ‘ideaal’ van een rationeel en emotieloos rechtssysteem te hand-

haven. Maar hoe realistisch is die gedachte? We kunnen emoties niet afschermen van juridische redeneringen. Bovendien lijkt het onderdrukken van emoties juist averechts te werken voor zowel de oordeelsvorming als de gezondheid van professionals. Daarmee willen we juist pleiten voor meer aandacht voor vaardigheden op het gebied van emotieregulatie en emotionele intelligentie, waarin geleerd wordt het complete spectrum aan posttraumatische emoties te identificeren, articuleren en evalueren. Een trauma-geïnformeerde aanpak behelst in dit geval dan ook een werkwijze waarin kennis over andermans en eigen (posttraumatische) emoties, alsmede strategieën om gewenste en ongewenste invloeden van emoties te reguleren, meer centraal staat. Uiteindelijk zijn juridische professionals, slachtoffers én verdachten gebaat bij een trauma-geïnformeerd rechtssysteem dat rekening houdt met emoties.

Literatuur

American Psychiatric Association 2013

American Psychiatric Association, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Fifth edition. DSM-5*, Arlington, VA: American Psychiatric Publishing 2013.

Amstadter & Vernon 2008

A.B. Amstadter & L.L. Vernon, 'Emotional reactions during and after trauma: A comparison of trauma types', *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* (16) 2008, afl. 4, p. 391-408.

Andrews e.a. 2000

B. Andrews, C.R. Brewin, S. Rose & M. Kirk, 'Predicting PTSD symptoms in victims of violent crime: The role of shame, anger, and childhood abuse', *Journal of Abnormal Psychology* (109) 2000, p. 69-73.

Ask & Landström 2010

K. Ask & S. Landström, 'Why emotions matter: Expectancy violation and affective response mediate the emotional victim effect', *Law and Human Behavior* (34) 2010, p. 392-401.

Atuel e.a. 2021

H.R. Atuel, N. Barr, E. Jones, N. Greenberg e.a., 'Understanding moral injury from a character domain perspective', *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology* (41) 2021, afl. 3, p. 155-173.

Bandes 2016

S.A. Bandes, 'Remorse and criminal justice', *Emotion Review* (8) 2016, afl. 1, p. 14-19.

Bandes 2022

S.A. Bandes, 'Remorse and judging', in: S. Tudor, R. Weisman, M. Proeve & K. Rossmanith (red.), *Remorse and criminal justice: Multi-disciplinary perspectives*, Abingdon/New York: Routledge 2022, p. 18-39.

Bennett 2016

C.D. Bennett, 'The role of remorse in criminal justice', in: M. Tonry (red.), *Oxford handbook online in criminology and criminal justice*, Oxford: Oxford University Press 2016.

Bosma 2019

A.K. Bosma, *Emotive justice. Laypersons' and legal professionals' evaluation of emotional victims within the just world paradigm* (diss. Tilburg), Tilburg: Wolf Legal Publishers 2019.

Clapp e.a. 2014

J.D. Clapp, J.M. Jones, M. Jaconis, S.A. Olsen e.a., 'Expressive inhibition following interpersonal trauma: An analysis of reported function', *Journal of Anxiety Disorders* (28) 2014, afl. 2, p. 230-236.

DeCelles e.a. 2021

K.A. DeCelles, G.S. Adams, H.S. Howe & L.K. John, 'Anger damns the innocent', *Psychological Science* (32) 2021, afl. 8, p. 1214-1226.

Van Doorn & Koster 2019

J. van Doorn & N.N. Koster, 'Emotional victims and the impact on credibility: A systematic review', *Aggression and Violent Behavior* (47) 2019, p. 74-89.

Van Doorn & Kunst 2025

J. van Doorn & M. Kunst, 'The "emotional defendant effect": A systematic review of experimental studies', *Psychology, Crime, and Law* 2025, <https://doi.org/10.1080/1068316X.2025.2472212>.

Van Doorn e.a. 2014

J. van Doorn, M. Zeelenberg & S.M. Breugelmans, 'Anger and prosocial behavior', *Emotion Review* (6) 2014, afl. 3, p. 261-268.

Edwards 2001

I. Edwards, 'Victim participation in sentencing: The problems of incoherence', *Howard Journal of Crime and Justice* (40) 2001, afl. 1, p. 39-54.

Ellison & Munro 2009

L. Ellison & V.E. Munro, 'Reacting to rape: Exploring mock jurors' assessments of complainant credibility', *British Journal of Criminology* (49) 2009, p. 202-219.

Feigenson 2000

N. Feigenson, *Legal blame: How jurors think and talk about accidents*, Washington, DC: American Psychological Association 2000, <https://doi.org/10.1037/10358-000>.

Feigenson & Park 2006

N. Feigenson & J. Park, 'Emotions and attributions of legal responsibility and blame: A research review', *Law and Human Behavior* (30) 2006, afl. 2, p. 143-161.

Figley 1995

C.R. Figley, 'Compassion fatigue: Toward a new understanding of the costs of caring', in: B.H. Stamm (red.), *Secondary traumatic stress: Self-care issues for clinicians, researchers, and educators*, Lutherville, SD: The Sidran Press 1995, p. 3-28.

Frieze e.a. 1987

I.H. Frieze, S. Hymer & M.S. Greenberg, 'Describing the crime victim: Psychological reactions to victimization', *Professional Psychology: Research and Practice* (18) 1987, afl. 4, p. 299-315.

Frijda 1988

N.H. Frijda, 'The laws of emotion', *American Psychologist* (43) 1988, afl. 5, p. 349-358.

Frohmann 1991

L. Frohmann, 'Discrediting victims' allegations of sexual assault: Prosecutorial accounts of case rejections', *Social Problems* (38) 1991, p. 213-226.

Gendron & Feldman-Barrett 2019

M. Gendron & L. Feldman-Barrett, 'A role for emotional granularity in judging', *Oñati Socio-Legal Series* (9) 2019, afl. 5, p. 557-576.

Gold & Weiner 2000

G.J. Gold & B. Weiner, 'Remorse, confession, group identity, and expectancies about repeating a transgression', *Basic and Applied Social Psychology* (22) 2000, afl. 4, p. 291-300.

Hathaway e.a. 2010

L.M. Hathaway, A. Boals & J.B. Banks, 'PTSD symptoms and dominant emotional response to a traumatic event: An examination of DSM-IV Criterion A2', *Anxiety, Stress, and Coping* (23) 2010, afl. 1, p. 119-126.

Heath 2009

H.P. Heath, 'Arresting and convicting the innocent: The potential role of "inappropriate" emotional display in the accused', *Behavioral Sciences and the Law* (27) 2009, afl. 3, p. 313-331.

Heber & Frederiksson 2024

A. Heber & T. Fredriksson, 'First impressions last? Lay-judges' assessments of credible victimhood', *The British Journal of Criminology* 2024, <https://doi.org/10.1093/bjc/azae086>.

Heise 1979

D.R. Heise, 'Effects of emotion displays on the assessment of character', *Social Psychology Quarterly* (52) 1979, p. 10-21.

IJzermans 2011

M.G. IJzermans, *De overtuigingskracht van emoties bij het rechterlijk oordeel* (diss. Tilburg), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011.

Jaffe e.a. 2003

P.G. Jaffe, C.V. Crooks, B.L. Dunford-Jackson & J.M. Town, 'Vicarious trauma in judges: The personal challenge of dispensing justice', *Juvenile and Family Court Journal* (54) 2003, afl. 4, p. 1-9.

Johansen e.a. 2023

L.V. Johansen, L. Adrian, I.H. Asmussen & L. Holmberg, 'The power of professional ideals: Understanding and handling victims' emotions in criminal cases', *International Review of Victimology* (29) 2023, afl. 2, p. 236-258.

Kaysen e.a. 2005

D. Kaysen, M.K. Morris, S.L. Rizvi & P.A. Resick, 'Peritraumatic responses and their relationship to perceptions of threat in female crime victims', *Violence against Women* (11) 2005, afl. 12, p. 1515-1535.

Kiser 2014

R. Kiser, 'The emotionally attentive lawyer: Balancing the rule of law with the realities of human behavior', *Nevada Law Journal* (15) 2014, p. 442-463.

Kunst e.a. 2011

M. Kunst, F. Winkel & S. Bogaerts, 'Posttraumatic anger, recalled peritraumatic emotions, and PTSD in victims of violent crime', *Journal of Interpersonal Violence* (26) 2011, afl. 17, p. 3561-3579.

Kunst e.a. 2021

M. Kunst, G. de Groot, J. Meester & J. van Doorn, 'The impact of victim impact statements on legal decisions in criminal proceedings: A systematic review of the literature across jurisdictions and decision types', *Aggression and Violent Behavior* (56) 2021, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101512>.

Lens e.a. 2015

K.M.E. Lens, A. Pemberton & M.S. Groenhuijsen, 'The impact of victim participation on legal outcomes: The moderating effect of emotion', *Psychology, Crime & Law* (21) 2015, afl. 3, p. 215-229.

Litz e.a. 2009

B.T. Litz, N. Stein, E. Delaney, L. Lebowitz e.a., 'Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy', *Clinical Psychology Review* (29) 2009, afl. 8, p. 695-706.

Lo e.a. 2016

L.Y. Lo, O.N. Au-Yeung & M. Lin, 'Does content matter? The effect of remorseful tone on length of prison sentence', *Asian Journal of Social Psychology* (19) 2016, afl. 2, p. 170-176.

Lonergan e.a. 2016

M. Lonergan, M.-È. Leclerc, M. Descamps, S. Pigeon & A. Brunet, 'Prevalence and severity of trauma- and stressor-related symptoms among jurors: A review', *Journal of Criminal Justice* (47) 2016, p. 51-61.

Maddox e.a. 2011

L. Maddox, D. Lee & C. Barker, 'Police empathy and victim ptsd as potential factors in rape case attrition', *Journal of Police and Criminal Psychology* 2011, p. 112-117.

Maroney 2011

T.A. Maroney, 'The persistent cultural script of judicial dispassion', *California Law Review* (99) 2011, afl. 2, p. 629-681.

Maroney & Gross 2014

T.A. Maroney & J.J. Gross, 'The ideal of the dispassionate judge: An emotion regulation perspective', *Emotion Review* (6) 2014, afl. 2, p. 142-151.

Molendijk 2018

T. Molendijk, 'Toward an interdisciplinary conceptualization of moral injury: From unequivocal guilt and anger to moral conflict and disorientation', *New Ideas in Psychology* (51) 2018, p. 1-8.

Niedermeier e.a. 2001

K.E. Niedermeier, I.A. Horowitz & N.L. Kerr, 'Exceptions to the rule: The effects of remorse, status, and gender on decision making', *Journal of Applied Social Psychology* (31) 2001, afl. 3, p. 604-623.

Nitschke e.a. 2019

F.T. Nitschke, B.M. McKimmie & E.J. Vanman, 'A meta-analysis of the emotional victim effect for female adult rape complainants: Does complainant distress influence credibility?', *Psychological Bulletin* (145) 2019, afl. 10, p. 953-979.

Nunez e.a. 2016

N. Nunez, V. Estrada-Reynolds, K. Schweitzer & B. Myers, 'The impact of emotions on juror judgments and decision-making', in: B. Bornstein, M. Miller & D. DeMatteo (red.), *Advances in psychology and law*, Cham, Zwitserland: Springer 2016, p. 55-93.

Van Oorschot e.a. 2017

I. van Oorschot, P. Mascini & D. Weenink, 'Remorse in context(s): A qualitative exploration of the negotiation of remorse and its consequences', *Social & Legal Studies* (26) 2017, afl. 3, p. 359-377.

Ogińska-Bulik e.a. 2020

N. Ogińska-Bulik, Z. Juczyński & P. Michalska, 'The mediating role of cognitive trauma processing in the relationship between empathy and secondary traumatic stress symptoms among female professionals working with victims of violence', *Journal of Interpersonal Violence* (37) 2020, afl. 3-4, <https://doi.org/10.1177/0886260520976211>.

Orth 2002

U. Orth, 'Secondary victimization of crime victims by criminal proceedings', *Social Justice Research* (15) 2002, afl. 4, p. 313-325.

Parratt & Pina 2017

K.A. Parratt & A. Pina, 'From "real rape" to real justice: A systematic review of police officers' rape myth beliefs', *Aggression and Violent Behavior* (34) 2017, p. 68-83.

Pemberton e.a. 2007

A. Pemberton, F.W. Winkel & M.S. Groenhuijsen, 'Taking victims seriously in restorative justice', *International Perspectives in Victimology* (14) 2007, afl. 1, p. 1-12.

Proeve & Tanvir 2022

M.J. Proeve & T. Tanvir, 'When "I did it" is not enough: Content analysis of remorse in sentencing remarks', *Current Issues in Criminal Justice* (34) 2022, afl. 3, p. 291-306.

Proeve & Tudor 2010

M.J. Proeve & S. Tudor, *Remorse: Psychological and jurisprudential perspectives*, Farnham: Ashgate 2010.

Roach Anleu & Mack 2005

S. Roach Anleu & K. Mack, 'Magistrates' everyday work and emotional labour', *Journal of Law and Society* (32) 2005, p. 590-614.

Roach Anleu e.a. 2016

S. Roach Anleu, D. Rottman & K. Mack, 'The emotional dimension of judging: Issues, evidence, and insights', *Court Review* (52) 2016, afl. 2, p. 60-71.

Robertson e.a. 2009

N. Robertson, G. Davies & A. Nettleingham, 'Vicarious traumatization as a consequence of jury service', *The Howard Journal of Criminal Justice* (48) 2009, p. 1-12.

Robinson e.a. 1994

D.T. Robinson, L. Smith-Lovin & O. Tsoudis, 'Heinous crime or unfortunate accident? The effects of remorse on responses to mock criminal confessions', *Social Forces* (73) 1994, afl. 1, p. 175-190.

Rose e.a. 2006

M.R. Rose, J. Nadler & J. Clark, 'Appropriately upset? Emotion norms and perceptions of crime victims', *Law and Human Behavior* (30) 2006, p. 203-219.

Roseman e.a. 1994

I.J. Roseman, C. Wiest & T.S. Swartz, 'Phenomenology, behaviors, and goals differentiate discrete emotions', *Journal of Personality and Social Psychology* (67) 1994, afl. 2, p. 206-221.

Roth e.a. 2022

S.L. Roth, A. Qureshi, H.M. Moulden, G.A. Chaimowitz e.a., "'Trapped in their shame": A qualitative investigation of moral injury in forensic psychiatry patients', *Criminal Justice and Behavior* (49) 2022, afl. 4, p. 593-612.

Rothbaum e.a. 1992

B.O. Rothbaum, E.B. Foa, D.S. Riggs, T. Murdock e.a., 'A prospective examination of post-traumatic stress disorder in rape victims', *Journal of Traumatic Stress* (5) 1992, afl. 3, p. 455-475.

Salerno 2021

J.M. Salerno, 'The impact of experienced and expressed emotion on legal factfinding', *Annual Review of Law and Social Science* (17) 2021, p. 181-203.

Schuster & Propen 2010

M.L. Schuster & A. Propen, 'Degrees of emotion: Judicial responses to victim impact statements', *Law, Culture and the Humanities* (6) 2010, afl. 1, p. 75-104.

Schwarz 1990

N. Schwarz, 'Feelings as information: Informational and motivational functions of affective states', in: E.T. Higgins & R. Sorrentino (red.), *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior* (Vol. 2), New York: Guilford Press 1990, p. 527-561.

Schwarz 2001

N. Schwarz, 'Feelings as information: Implications for affective influences on information processing', in: L.L. Martin & G.L. Clore (red.), *Theories of mood and cognition*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates 2001, p. 159-176.

Sironi & Bonazzi 2016

E. Sironi & L.M. Bonazzi, 'Direct victimization experiences and fear of crime: A gender perspective', *Peace Economics, Peace Science and Public Policy* (22) 2016, afl. 2, p. 159-172.

Snider e.a. 2022

K.M. Snider, P.G. Devereux & M.K. Miller, 'Judges' emotion: An application of the emotion regulation process model', *Psychiatry, Psychology and Law* (29) 2022, afl. 2, p. 256-273.

Tallon e.a. 2015

J.A. Tallon, T. Daftary-Kapur & S. Penrod, 'Defendant remorse and publicity in capital trials', *Criminal Justice and Behavior* (42) 2015, afl. 12, p. 1282-1302.

Tamir e.a. 2024

M. Tamir, A. Ito, Y. Miyamoto, Y. Chentsova-Dutton e.a., 'Emotion regulation strategies and psychological health across cultures', *American Psychologist* (79) 2024, afl. 5, p. 748-764.

Tangney & Dearing 2002

J.P. Tangney & R.L. Dearing, *Shame and guilt*, New York: The Guilford Press 2002.

Tangney e.a. 2011

J.P. Tangney, J. Stuewig & L. Hafez, 'Shame, guilt, and remorse: Implications for offender populations', *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* (22) 2011, afl. 5, p. 706-723.

Venema 2016

R.M. Venema, 'Police officer schema of sexual assault reports: Real rape, ambiguous cases, and false reports', *Journal of Interpersonal Violence* (31) 2016, afl. 5, p. 872-899.

Wessel e.a. 2012

E.M. Wessel, G.C. Bollingmo, C. Sonstebj, L.M. Nielsen e.a., 'The emotional witness effect: Story content, emotional valence and credibility of a male suspect', *Psychology, Crime & Law* (18) 2012, afl. 3, p. 417-430.

Winkel & Koppelaar 1991

F.W. Winkel & L. Koppelaar, 'Rape victims' style of self-presentation and secondary victimization by the environment', *Journal of Interpersonal Violence* (6) 1991, p. 29-40.

Wrede & Ask 2015

O. Wrede & K. Ask, 'More than a feeling: Public expectations about emotional responses to criminal victimization', *Violence and Victims* (30) 2015, p. 902-915.

Summaries

Justitiële verkenningen (Judicial explorations) is published four times a year by the Research and Data Centre of the Dutch Ministry of Justice and Security in cooperation with Boom juridisch. Each issue focuses on a central theme related to judicial policy. The section Summaries contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue (no. 1, 2025) is *Trauma and the criminal justice chain*.

Essential and urgent: trauma-informed practices in the criminal justice system

Maarten Kunst

This contribution is about trauma-informed working in the criminal justice chain. This is a way of problem-oriented working that is characterized by the awareness that many people experience traumatic events in their lives that can have lasting consequences. It is based on the premise that knowledge of traumatization and the ability to respond adequately to trauma can prevent retraumatization and other unwelcome outcomes. The adoption of this approach by the criminal justice chain is urgently needed, because traumatization among victims, perpetrators and staff often occurs and has great relevance for the criminal proceedings. For example, whether a victim is traumatized can influence the sentencing decision. Numerous measures will have to be taken per chain organization, per organizational layer and per organizational location in order to work in a trauma-informed manner. Before this can start, it will first be necessary to investigate for which parts of the criminal justice chain and the criminal process and for which target group(s) improvements are necessary.

Perpetration and moral injury in the current criminal justice system

Tine Molendijk and Marjan Helmich

What happens to a perpetrator's moral compass in detention? And with what implications? This article examines perpetration within the criminal justice system through the lens of 'moral injury'. This trauma concept refers to the psychosocial impact of moral transgressions, thus shedding light on ethical and relational dimensions of perpetration. Viewed through the lens of moral injury, emotions such as guilt

and shame are considered potentially appropriate responses to the harm caused, rather than irrational symptoms, and thus possibly functional in the recovery process. However, the current structure of criminal justice and detention hinders the experience and processing of feelings of guilt and shame, thereby impeding recovery. This is particularly evident in the case of women convicted of infanticide (the killing of their own child) and admitted to a penitentiary psychiatric centre. This underscores the importance of trauma-informed justice practices, where moral complexity is acknowledged, for genuine recovery of perpetrators, victims, and society.

From kitchen table to courtroom. Preventing secondary victimization and re-traumatization of sexual violence victims in the criminal justice system

Pauline Aarten, Iva Bicanic, Marijke Brouwer and Carlo Contino

Sexual violence often impacts victims, undermining their sense of safety, trust and communion. The criminal justice system, with its focus on evidence and legal procedures, can expose victims to secondary victimization and re-traumatization, which can influence their willingness to report and participate in the legal process. In this article, the authors discuss the meaning and impact of secondary victimization and re-traumatization in victims of sexual violence within criminal law. Furthermore, they explore the possibilities of a trauma-informed approach in criminal law. A trauma-informed legal system recognizes that victims of sexual violence often already suffer significant psychological damage and acknowledges the societal importance of a holistic approach that takes into account the impact of trauma on victims and their participation in the criminal justice process. Such an approach also strengthens the effectiveness of criminal law in detecting, prosecuting and standardizing sexual violence and contributes to a more just and safe society.

A trauma-informed approach in cases of domestic violence: acknowledging violence is the key

Ariane Hendriks and Marscha Mansvelt

This article explores the complex and often problematic interaction between the criminal and family law systems for victims of domestic violence via a case study. The case study illustrates how the systems often fall short in an effective response to domestic violence, leading

to secondary victimization and a lack of recognition of the trauma experienced by victims and their children. The article argues for a trauma-informed approach in both systems, where recognition of the violence and trauma is central. This could reduce the negative experiences of victims and contribute to their recovery.

The role of trauma-related emotions in legal decision-making

Janne van Doorn and Joyce Schot

This article delves into the role that emotions – as an expression of trauma – of victims, defendants, and legal professionals can play in legal decisions. Research indicates that the emotions of victims, suspects, and professionals themselves can influence professionals' judgments and decision-making. This is problematic, as various stereotypical ideas about the appropriateness and sincerity of these emotions exist, which do not correspond to the actual emotional experience. Moreover, there is still limited attention for skills such as emotion regulation and emotional intelligence among legal professionals, which could foster well-considered and trauma-informed decisions by enhancing the understanding of others' and one's own emotions. Legal professionals, victims, and defendants benefit from a legal system that takes posttraumatic emotions into account.

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Datacentrum